

glasul

BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

1-2 / 2001

An VIII. Nr. 29-30

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

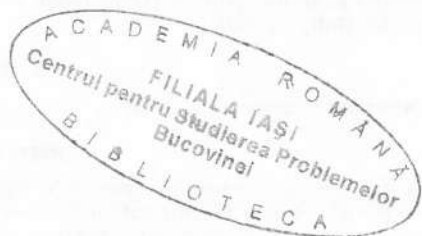
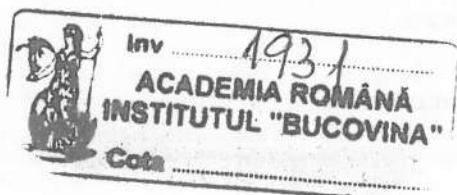
GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2001, Nr. 1-2
Anul VIII. Nr. 29-30

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
acad. Radu Grigorovici (București), Ștefan Hostiuc (București),
prof. dr. Mihai Iacobescu (Suceava), dr. Z. Ornea (București),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie Suceveanu (Chișinău),
dr. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDAȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, dr. Ilie Luceac, Vasile Tărățeanu.

SUMAR

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Vasile Tărățeanu – Ion Beldeanu, <i>Încerc să întreprind ceva în numele aceluiași înălțător ideal</i>	3
---	---

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

— Mihai Iacobescu, <i>Evoluția românilor bucovineni între anii 1821–1919 (II)</i>	16
— Florin Pintescu, <i>Bucovina, zonă de convergență etnică și spirituală</i>	30
— Constantin Ungureanu, <i>Evoluția etno-demografică a Bucovinei între anii 1774–1850</i>	36
Congresul al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți	
× Maria Toacă, <i>Elita intelectuală își promovează prioritățile</i>	53
× Grigore C. Bostan, <i>Coordonatele culturii românești din spațiul carpato-nistrean (regiunea Cernăuți)</i>	56
× Alexandrina Cernov, <i>Cultura – componentă esențială a existenței și conștiinței românești</i>	61
— Ilie Luceac, <i>Editarea de carte și manuale școlare la Cernăuți (trecut, prezent, viitor)</i>	68
× Rezoluția Congresului al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți	72
Declarații și adresări ale Congresului al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți	78
Apelul Congresului al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți Cu privire la consolidarea tuturor forțelor politice, economice, culturale și profesionale ale minorității românești din Ucraina, adresat Societăților naționale românești din regiunea Cernăuți	89
Florin Pintescu, <i>Euroregiunea „Prutul de Sus” între prezent și perspective. Marginalii la o conferință științifică internațională</i>	91
Daniel Hrenciuc, <i>Conferința de la Locarno și atitudinea guvernului polonez</i>	99

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Oksana Kolodii, <i>Scriitorul și diplomatul Teodot Halip</i>	117
Teodot Halip, <i>Versuri</i>	127

POEZIE

Gheorghe Ungureanu, <i>Versuri</i>	132
--	-----

ARHIVA BUCOVINENI

Ilie Luceac, <i>Din lucrările inedite ale istoricului Teodor Balan</i>	143
Arhiva istoricului Teodor Balan: Documentele familiei Hurmuzachi 1636–1856. Studiu (în manuscris) de dr. Teodor Balan	147

CERCETĂRI SOCIOLINGVISTICE

Felicia Vrânceanu, <i>Elemente de sintaxă a limbii române vorbite. Structuri anacolitice în texte de limba română vorbită (II)</i>	153
--	-----

CĂRȚI. REVISTE

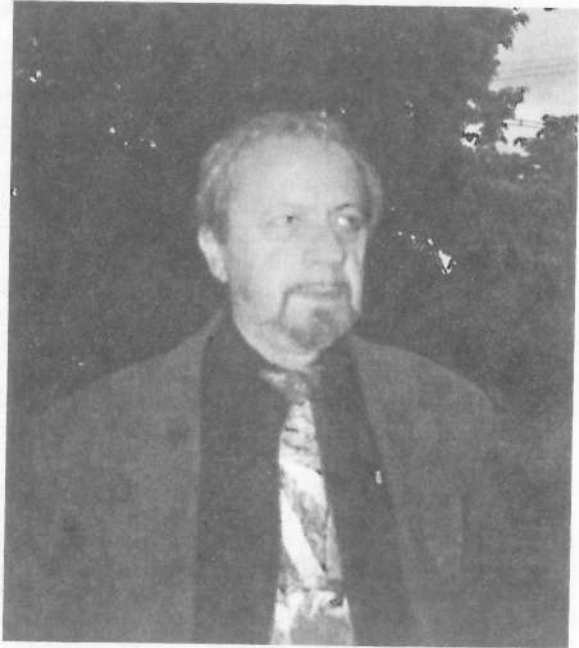
Felicia Vrânceanu, <i>Gheorghe C. Moldoveanu, Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic</i> , Editura A 92, Iași, 1998	159
---	-----

Dialoguri cu bucovineni

ÎNCERC SĂ ÎNTREPRIND CEVA ÎN NUMELE ACELUIAȘI ÎNĂLTĂTOR IDEAL

Vasile Tărățeanu – Ion Beldeanu

– *Dragă Ion Beldeanu, ești o personalitate distinctă, cunoscută nu numai în spațiul nostru bucovinean; ești președintele Societății Scriitorilor Bucovineni, autor a mai multor cărți de poezie și publicistică, mulți ani ai fost corespondent al Agenției Rompres, prezent cu regularitate în presa centrală și locală cu relatări și articole de atitudine, uneori chiar foarte curajoase și în contradicție cu politica oficialităților (îmi amintesc de războiul tău cu fostul prefect de Suceava sau cu autoritățile din Capitală pe tema Tratatului cu Ucraina). Și totuși mulți dintre permanenții tăi cititori, am impresia, știu prea puțin despre omul, scriitorul, publicistul de forță, și în sfârșit, patriotul acestui spațiu istoric. De aceea pentru început te-aș ruga să te referi la câteva dintre datele tale biografice.*

Ion Beldeanu

– Nu-mi plac amănunțele de ordin biografic, poate pentru că în diverse cazuri prin asemenea detalii fie că nu se spune nimic, fie că se încearcă o exacerbare a meritelor, atâtea câte există. Cine dorește astfel de date, n-are decât să deschidă dicționarele și se va lămuri. Oricum pentru a nu fi înțeles greșit, am să răspund în parte la întrebarea aceasta, reținând doar ceea ce consider că poate, într-un fel sau altul, să intereseze ori să clarifice lucrurile. Existența mea, trebuie s-o spun cu durere, a fost marcată de un eveniment mai mult decât dureros: tatăl meu a murit participând la eliberarea Odesei, eu neștiindu-l decât din fotografii și

din relatările rudelor. Această pierdere imensă avea să-mi influențeze puternic și deloc favorabil copilăria și apoi adolescența. Cert este că ea m-a marcat pentru totdeauna, deoarece nimic nu-î mai trist decât să știi că n-are cine să-ți vegheze primii pași în viață și n-ai cui, în caz de nevoie, să-i ceri ajutorul. O frustrare ce poate naște sentimente contradictorii și asupra căreia poate voi reveni. Mi-au rămas de la tata câteva fotografii, o copie a unor scrisori de pe front, scrisori deteriorate și abia descifrabile și pe care cineva din familie le-a recuperat odată cu actul prin care ni se aducea la cunoștință, că el căzuse la datorie. (Cu mai mulți ani în urmă ajungând și eu la Odesa, am umblat o zi prin orașul primăvăratec, apoi prin împrejurimi încercând să-mi imaginez înfruntarea crâncenă petrecută acolo. Poți să-ți închipui stările prin care am trecut și cum m-am întors de acolo...).

– *Într-adevăr copilăria ta nu ți-a fost ușoară, mai ales că ea a căzut într-o perioadă care a generat atâtea drame în familiile românilor.*

– Așa este. Copilăria mea și a celor din generația mea a stat sub semnul acestor drame. Dimensiunea pierderii de care ți-am vorbit – moartea tatălui meu – am înțeles-o mai târziu, dar efectele acestei pierderi s-au răsfrânt într-un mod neașteptat cu o evidentă încărcătură socio-politică. Faptul că tatăl meu luptase pe frontul antisovietic avea să atragă asupra mea consecințele știute în epocă. La un moment dat era cât pe ce să nu-mi mai pot continua studiile, adică să fiu eliminat din liceu. De altfel, familia mea a suportat consecințele perioadei fiind catalogată drept o familie de reacționari, adică de dușmani ai puterii populare, cum se zicea pe-atunci. Și aceasta pentru că era o familie de vază în comună; bunicul meu, de pildă, avusese prăvălie și nu orice fel de prăvălie, iar unchiul Gheorghe și nana Natalia, sora tatei, fuseseră declarați chiaburi periculoși. Prăvălia bunicului și casa aveau să-i fie confiscate iar el scos afară, în stradă; nici unchiul meu n-a dus-o can poveste. Pentru că se încăpățânase să nu ducă grâul la arie a trebuit să stea o vreme fugăr, apoi să fie vânat și prins și dus la închisoarea de la Botoșani.

– *Pe cine ai avut în preajmă în tot acest răstimp, adică cine ți-a fost mai aproape, suplinind într-un fel afectarea paternă de care aveai atâta nevoie, ca orice copil?*

– Două ființe dragi mi-au fost multă vreme aproape: nana Natalia, de care-am amintit, adică sora cea bună a tatei, și bunicul Petre Beldeanu căruia-i spuneam Pi, pur și simplu Pi, pentru că și el mă alinta la fel. Mă leagă amintiri frumoase de el și așa spune că imaginea lui rămâne de neuitat pentru mine: înalt, păr alb cu cărare pe dreapta, voce plăcută, temător de Dumnezeu și un povestitor neîntrecut. Intenționat sau nu, el a reușit să-mi cultive o iluzie extraordinară, aceea că taică-meu trăiește și că se va întoarce într-o zi și de aceea trebuie să nu-l fac de rușine. A existat chiar și o poveste aproape credibilă: cum că tata în realitate ar fi fost doar rănit în luptele de la Odesa. Spitalizat, a fost apoi închis de ruși într-un lagăr de muncă din care ar fi evadat împreună cu alți prizonieri pentru a ajunge în urma unor peripeții în Germania. Târziu am realizat că bătrânul a construit acea poveste pentru mine și, înclin să cred, și pentru el, pentru imaginea lui. Pentru că era evident că de la o anumită vârstă (eram de-acum în ultimul an de liceu) să nu devin suspicios. Dar atunci când își relua istorisirea, mereu întregită de noi amănunte, cu noi întâmplări, sesizam cum privirile lui se luminau dintr-o dată, semn al convingerii ferme că totul era adevărat și credibil. Și trebuie să-ți spun că până în ultima clipă bunicul Pi a sperat că fiul lui drag se va întoarce din lunga sa călătorie.

– *Și nu te-a tentat să așterni pe hârtie această captivantă poveste?*

– Nu neg, a existat mereu un gând în această privință. De altfel, uneori mă întreb dacă nu cumva e vorba chiar de o istorie reală ori care ar fi putut fi reală? Pentru că, iată, o întâmplare ce pare desprinsă dintr-un film. Aveam câțiva ani,

tocmai de aceea o văd plutind într-un vâl de ceață, și peste noi năvăliseră dintr-o dată mașini cu huruit greu și mulțime de militari cu fețe încrâncenate. Erau așa-zisii eliberatori, după cum avea să mi se spună mai târziu la școală. La începutul verii 1944, și noi, țâncii satului, eram înspăimântați de vânzoleala ocupanților care umblau pe uliți, intrau zgomotoși în curțile gospodariilor și confiscau tot ce găseau, producând o panică de nedescris. Acolo unde nu convingeau cu prezența, scoteau armele și trăgeau aiurea bângând lumea în sperieți. În una din zile, pe ulița noastră și-au făcut apariția doi cazaci călări care căutau casa părinților mei. Casa era însă părăsită, mama plecase la scurt timp după vestea venită de la comandamentul de război, iar eu fusesem luat în grija mătușii Natalia. A fost chemat moș Ilie, omul care o rupea pe rusește. Ce voiau cei doi străini? Se interesau de tata: că unde-i, când a plecat pe front, dacă n-a dat între timp pe acasă și câte altele. Dar de ce îl căutați? ar fi întrebat acel moș Ilie. Inițial, cazacii s-au făcut că nu auziseră întrebarea, pentru ca, până la urmă, să-i spună aceluia că e vorba de un fugar periculos, evadat dintr-un lagăr. Bunicul a fost ținut trei zile la Primărie, interogat și bătut să spună unde e ascuns fugarul.

– *Acum încerc să-mi explic de unde vine patosul tău pentru apărarea fostelor teritorii românești.*

– O explicație ar putea fi, știu eu, și în cele relatate. Cert este că m-a afectat enorm sfârșitul tatălui meu, jertfa sa pentru cauza nobilă a Reîntregirii. La rându-mi încerc și eu să întreprind ceva în numele aceluiași înălțător ideal.

– *Spune-mi câteva vorbe despre copiii tăi. Ce fac, pe unde-s și dacă vreunul dintre ei a mers pe calea ta, pe urmele tale?*

– Copiii mei sunt mari, unul dintre ei, Răzvan, a devenit între timp el însuși tată, și trebuie să-ți răspund că nici el, nici Ioana, fiică-mea, n-au mers pe urmele mele, cum te exprimi tu. De fapt, eu nu sunt adeptul principiului potrivit căruia copiii trebuie, în mod obligatoriu, să îmbrățișeze preocupările părinților. Și când afirm chestia asta îmi amintesc de un caz cunoscut cândva, pe când eram încă foarte tânăr. Locuiam într-o cameră de bloc și pe același palier stătea o familie de modești funcționari. Respectivii aveau o copilă la care desigur țineau mult. Zilnic, la o anumite oră de după-amiază la ușa lor își făcea apariția un dascăl de vioară pentru ca imediat să aud scârțâit de coarde, semn că dincolo începeau obișnuitele exerciții de învățare a aceluia instrument. Părinții voiau să scoată din fătucă lor o violonistă probabil. Ei bine, am locuit acolo vreo trei ani și trebuie să-ți spun că la plecarea am lăsat în urmă același scârțâit enervant care nu se lega nici într-un chip într-o înșiruire melodică, armonioasă. N-am sesizat nici un progres, de parcă instrumentul acelei copile nu putea să scoată altceva decât nenorocitele alea de sunete stridente. Știu eu, mi-ar fi plăcut ca Ioana, de pildă, să fie pasionată de literatură, de scris. Numai că ea și-a ales o profesie mai pragmatică decât mângălitul păgubos al hârtiei. Așadar, de ce să-i forțăm pe copii să facă ce vrem noi să facă? Nu-i firesc.

– *Ce poți să-mi zici despre primele tale încercări literare.*

– Ca pentru orice împătimit de poezie, primele semnale s-au consumat în adolescență, bineînțeles. Încă nu terminasem școala generală și am simțit nevoia de a mă exprima prin scris. Evident că acele prime încercări nu erau altceva decât simple imitații după poeziile pe care-i citeam. Cu acele însăilări naive m-am produs în fața colegilor la diverse serbări școlare și la gazeta școlii. Încet-încet, literatura avea să devină o preocupare acaparatoare, din care n-am reușit să mă mai desprind niciodată. Vreau să adaug încă ceva: mulți dintre confracții noștri nu uită și așa trebuie să fie, deci, nu uită de cei care le-au îndrumat cei dintâi pași pe acest atât de ispititor teren. În ceea ce mă privește trebuie să mărturisesc cu regret că n-am avut șansa unui profesor care să mă ghideze și să mă încurajeze în încercările

de început. Am fost un alergător singuratic și atunci și mai târziu, și tot ceea ce am reușit să realizez, am realizat fără complicități stimulative de acest gen. N-am avut mentori, n-am fost dădăcit de nimeni. Nici intrarea mea la una sau alta din revistele literare și nici apariția primelor cărți nu s-au petrecut altfel. Adică n-am beneficiat de generozitatea vreunui maestru care să mă introducă în arenele poeziei. Și nici n-am avut șansa apartenenței la un grup, așa cum se întâmplă de o vreme, înaintarea în grup fiind alta decât mersul solitar.

– În majoritatea poeziilor tale bănuiesc un fel de tristețe amară care creează o atmosferă încărcată de sobrietate, chiar dacă uneori te înfășori într-o Armură solară, ea totuși se face simțită. Nu întâmplător distinsul critic literar Ioan Holban menționa că „Ion Beldeanu este cel mai autentic bacovian din literatura noastră de azi”. Această trăsătură a poeziei tale este depistată și de un alt critic de mare rafinament, Adrian Dinu Rachieru, care susține că „lecția ta de melancolie» suportă o infuzie ironică, drenând fluxul bacovian și decapitând ambițiile vitaliste”. De unde crezi că pornește această undă solitară a poeziei tale, aceea „intangibilă tristețe” a poemelor? Or, în peisajul poeziei românești contemporane în care abundă vulgularul, sexul, înjurătura, urâtul, pare-mi-se că așa-zisa cuminenție a ta este pusă mereu la încercare. Sau nu-i așa? Spunând aceasta mă gândesc la articolele tale prin care îți-ți exprimat poziția, clară și deschisă, în legătură cu una din poeziile lui Mihai Gălățeanu apărute într-o culegere din Suceava. Probabil că nu toți confrății de condei din generația optzeciștilor sau nouăzeciștilor ți-au aprobat atunci gestul, considerându-te poate refractar la poezia modernă, deși poezia ta e tot atât de modernă ca și a lor. Tu ce zici?

– Eu spun că poezia e cea care te scrie și nu tu ești cel ce o scrie, afirmație care ar putea să pară forțată dacă nu și banală, dar acesta-i adevărul. Există o matrice ce te marchează și se regăsește în întreg demersul tău creator și asta ține de configurația ta psihomatică, de datul genetic și, desigur, de mediul socio-moral în care te-ai format. Cei mai mulți dintre comentatorii textelor subsemnatului, îndeosebi ale celor din ultimele volume, au sesizat „unda solitară” a poeziei mele, de care vorbești și tu. Așa este, numai că așa face o delimitare. Versurile scrise înainte de *Lecția de melancolie* s-au aflat într-un alt registru. O deosebire netă dinaintea de această carte și cele care au urmat nu există. Și, totuși, într-un fel scriam atunci, altfel scriu azi. Spre edificare am să apelez la ceea ce spunea critica despre poezia de dinainte de acest moment (*Lecția de melancolie*). Daniel Dimitriu, de exemplu, remarca în *Mirele Pâinii*, cartea mea de debut, o luminositate aparte, găsind că versurile acelea erau „pline de discreție, lunecătoare, suave, aproape de o remarcabilă eleganță”. Aceeași seninătate a confesiunii se regăsește și în *Armura solară*, sau în *Bună-seara frumoasă poveste*. Dincolo însă de tonul elegiac, preponderent de altfel, și de privirea îngăduitoare asupra lumii ce emanau din contextul liric, un alt critic, Al. Cistelean, observa cu severitate că o asemenea poezie n-are șanse, altfel zis „metafora (subsemnatului) nu sapă, însă, prea adânc nici în structurile limbii, nici în cel al sufletului, preocupată mai curând să le învaluiască pe amândouă în luminiscentă sau să le acopere cu o floră fragedă a expresivității”. Bineînțeles că aceste aprecieri deloc măgulitoare nu mi-au convenit la vremea respectivă, chiar m-au iritat, așa cum se întâmplă când ești tânăr și te crezi genial. Nici Alex. Ștefănescu nu m-a cruțat, numai că el are un fel al lui ironic-amabil de a te pune la colț fără să te simți lezat. „Ion Beldeanu, nota el, ține la o anumită solemnitate și uneori privește pe furis în oglindă să vadă dacă îi stă bine într-o atitudine meditativă, cu degetul la tâmplă”.

Dar să nu uităm că ieșirea în arenă, cum aminteam, era supravegheată și din alt punct de vedere. Nu puteai să-ți permiți să izbești cu barda, vorba cuiva, pen-

tru că nici un redactor de revistă sau de editură n-avea interes (mai bine zis, curaj) să se lege la cap. Nu întâmplător, Mircea Ciobanu de la Editura Cartea Românească, de pildă, mi-a condiționat debutul editorial de includerea în acea plachetă a cinci poezii patriotice. Și se știe ce se înțelegea prin poezie patriotică în anul de grație 1976. Am ezitat mult pentru că nu scriam asemenea poezii de care îmi era silă și mie, dar până la urmă mi-a acceptat câteva texte cu trimitere la emblemele memorabile ale Istoriei. Cu greu Mircea Ciobanu mi le-a acceptat, însă mi-a făcut o altă neplăcută surpriză, schimbându-mi titlul cărții, adică dându-i tentă angajantă. Așa m-am pomenit pe copertă cu *Mirele Pâinii* (de care avea să se amuze copios Al. Piru în rubrica sa din „Luceafărul“ consacrată debuturilor relevante) în loc de *Pacea călătorului*. La nedumerirea mea, Mircea Ciobanu mi-a explicat îngăduitor cum că altfel placheta n-ar fi avut șansa să treacă de cenzura de la Consiliul Culturii. Tot ce-i posibil.

De asemenea, odată cu scurgerea anilor, perceperea realității a suportat (și în ceea ce mă privește) suficiente corective. Am devenit mai exigent cu mine și cu realitatea din jur. Morga elegiacă, ușor vetustă, nu mă mai prindea și pentru că între timp își făcuse intrarea în viața literară o altă promoție, ce-i drept zgomotoasă, dar prea puțin dispusă la concesii.

– *Citindu-ți câteva din cărțile pe care le-ai semnat, mi-am dat seama că am în față un adevărat semănător de bine și frumos și mai ales de adevăr, care cred că reprezintă „proba ta de viață“. În buzunarele de semănător porți, probabil, cu tine nu puține „semințe eterne“. Aruncându-le pe ogorul fertil al sufletelor îndrăgostite de cuvântul frumos, preaplin de sens și așezat la locul potrivit, ai toate șansele să devii „mirele pâinii“, cum e și titlul primei tale cărți de care tocmai ai amintit. Am citat aici titlurile a trei din cărțile tale. Ce ne poți spune despre ele?*

– Sunt trei expresii a trei momente diferite din creația mea. Despre aceasta din urmă (*Mirele Pâinii*) am vorbit, dar cu riscul de a fi suspectat că mă abat de la regula dialogului, și-aș propune să-mi dai voie să revin asupra enunțului anterior privitor la generații sau promoții literare. Mă refeream, desigur, la generația optzecistă ce ocupă de vreo două decenii scena literară. Și știi de ce? În primul rând pentru că ea a aplicat o altă strategie de penetrare a acestei „scene literare“ – atacul în grup, susținut puternic de o serioasă artilerie critică. Mentorul optzeciștilor rămâne Nicolae Manolescu, care ocupă în epocă o poziție extrem de favorabilă unei asemenea acțiuni; era cadru universitar și dirigitor de cenaclu, așa-numitul *Cenaclul de luni*, și pe deasupra deținea la „România literară“, cea mai importantă revistă de specialitate de atunci, rubrica de cronică literară. Toți învățăceii săi, trecuți prin respectivul cenaclu, aveau apoi să fie propulsați în arenele literare prin cronicile inserate în revista menționată. Așa se face că fiecare debutant a primit girul criticului și coroana de premiant pe care respectivii și-o poartă și azi cu nonșalanță ca pe un blazon de necontestat. Oricum, optzeciștii ne-au dat nouă, celor din generația precedentă, o lecție teribilă despre modul cum se construiește succesul în literatură. Adevărul este că șaptezeciștii au avut neșansa de care vorbeam, fiecare fiind în felul său un alergător solitar. Și ghinionul sau nedreptatea continuă să-i urmărească. La ora actuală în România există câteva edituri care publică în exclusivitate numai literatură optzecistă.

– *E corect să fie așa?*

– Nicidecum. Se creează falsa impresie că literatura contemporană stă doar pe umerii unei generații și că toate cărțile membrilor acesteia sunt excelente și candidate sigure la premiile literare. Nu mai vorbesc de solidaritatea acestor combatanți în a se susține în toate împrejurările. Dacă x vorbește (scrie) despre y, el nu va uita să-i amintească, profitând de ocazie, pe toți ceilalți. Și nu-s doi, trei...

Din nefericire, generația mea, cum ziceam, este o generație de solitari. Noi nu ne cunoaștem între noi decât din scris, nu generalizez desigur, pentru că fiecare și-a făcut drum de unul singur prin hățiturile vieții literare. Singurul critic literar care a urmărit mișcarea aceasta dispersată a fost Laurențiu Ulici. El însuși recunoștea că promoția '70, cum o numea, „și-a găsit cu discreție și calm locul în concertul literelor contemporane suplinind vreme de aproape zece ani absența unui sentiment activ de generație printr-o atitudine relativistă față de chiar conceptul de generație și prin creditul acordat dintru început individualității”. Această definire desprinsă din partea introductivă a vol. I din *Literatura română contemporană* (Ed. Eminescu, 1995) spune în esență totul despre particularitatea generației '70, o generație despre care prea puțin se vorbește și care este pe nedrept ținută în penumbra (vezi și „clasamentele” la zi din care reprezentanții săi fie lipsesc, fie abia sunt luați în seamă).

– *Prin întrebarea de mai sus m-am referit la trei titluri din bibliografia ta pe care le-am înțeles dintru-nceput. Cea mai recentă carte de versuri, apărută la Editura „Augusta” din Timișoara, m-a pus însă pe gânduri. Sincer să-ți spun, nici acum nu-mi pot explica titlul ei, Ceaiul de după execuție, care parcă nu are nimic din concretețea celorlalte volume ale tale. Cunoscând multe din avatarurile morale prin care ai trecut, și aș aminti doar de piedicile ce ți s-au pus pentru a ți se bara drumul spre funcția de consilier-șef la Cultură ori de mașinațiunile urâte care au dus la eliminarea ta de la Rompres, prin forțarea pensionării; toate aceste presiuni asupra unui spirit, ce-i drept, cam incomod, dar cu simțul acut al dreptății – tot un fel de execuție au fost. Dar de ce, totuși, „ceaiul de după execuție”? De ce după execuție și nu până?*

– Mă obligi să intru în niște detalii care ar putea fi interpretate altfel. E vorba de cartea de la Editura „Augusta”, o carte reprezentativă pentru ceea ce pot și ceea ce sunt ca poet la această oră; despre care s-a scris mult în presa literară și căreia comentatorii i-au descifrat în cea mai mare parte sensurile. Dar și în acest caz rămâne valabilă aserțiunea anterioară, dovadă – o evidentă rezervă a cercurilor de decizie din viața noastră literară, ca să numesc astfel grupurile de interese ce funcționează în prezent, deci o rezervă clară față de noi, cei mai vechi și mai puțin zgomotoși. Astfel, deși cartea a participat, cu reale șanse, la competiția pentru premiile Asociației Scriitorilor din Iași pe anul 1999, ea n-a reușit să cucerească sufragiile juraților, de unde se vede cum funcționează interesele de grup, clientelare, și care nu fac decât să potențeze și mai mult confuzia valorilor, confuzie ce convine atât de mult mediocrităților și șmecherilor profitori. Și *Ceaiul de după execuție* nu numai că este o carte de deplină maturitate artistică, după cum o categorisește Constantin Pricop, dar ea „consolidează un nume despre care ar trebui să se vorbească mai mult și mai tranșant”, așa cum apreciază Ion Roșioru, criticul de la revista „Tomis” din Constanța.

Să revin însă. Mă întrebi despre semnificația metaforei din titlul volumului. Ca și *Proba mea de viață* și această carte adâncește și aprofundează sentimentele de disoluție a realității, de permanentă agresare și de repulsie față de această dramatică afundare în marasmul cotidian. Același Ion Roșioru, menționat mai sus, consideră că în carte „există o perpetuă încheștare între realitate ca «gol istoric» și poem ca stare de mântuire, poetul devenind arena acestei dispute”. Cam pe aici se situează și decodarea sintagmei în discuție. *Ceaiul de după execuție* însumează esența cinismului dus dincolo de limitele sale față cu o istorie în care individul e strivit de mecanismele absurde ale acesteia. Și nu uita că salonul galben în care se bea ceaiul de după execuție, ca să fiu și mai explicit, e însuși poetul, însăși sensibilitatea sa frustrată, deși această noțiune acoperă sensul vizat.

– Acum ne-am edificat. Nu insist asupra textelor cărții, dar nu vreau să scap prilejul pentru a-ți declara că unul dintre acestea pur și simplu m-a zguduit, Papagalul și cușca de șoareci. Îl reproduc aici în întregime pentru că poemul e de o sinceritate dezarmantă și pune în lumină, de fapt, condiția artistului în societate, nevoit să trăiască de cele mai multe ori într-o lume care n-are nimic comun cu aspirațiile sale, o lume ostilă poezilor îndeosebi, atât de sensibil la orice nedreptate. „N-am fost niciodată victorios. De fiecare / dată gloria mi-a scăpat printre degete. / Acum e undeva în spatele oglinzii / de unde mă pândește rânjind / n-ar rost să insist. Vremea fumegă / plină de răni și de caracatițe flămânde. / (Într-o fotografie din prima vârstă / sunt călare pe cal, par stăpân pe situație și pus pe fapte mari / ceea ce nu mi-a folosit la nimic). / Mă trezesc dimineața strigat de / papagalul vecinului. «La muncă, la muncă». Îmi beau ceaiul, îmi aprind / țigara și pornesc pe drumul ce duce / direct spre Paradis; numai că seara / mă pomenesc aruncat în aceeași cușcă / de șoareci din care mereu încerc să dispar / iar papagalul cel guraliv face spre mine «Cum îți mai merge?»

– Deci te întreb și eu, dragă Ion Beldeanu, ca și papagalul vecinului, cum îți merge? Acum într-un fel ești totuși victorios, mulți dintre foștii tăi rivali nu te mai pot șicana, pentru că ei nu mai dețin Puterea pe care au știut să o folosească și împotriva ta. Sau poate cușca la care te-ai referit are mai mulți șoareci în ea?

– Nu vreau să pozez în victimă chiar dacă nici postura de erou nu-mi convine. Știu la ce te referi și așa cum observ ai sesizat că multe dintre poemele ultimelor mele cărți sunt ecoul unor traume existențiale, dacă nu și efectul trasărilor nemeritate pe care a trebuit să le suport. Nu poți fi vesel într-un oraș de provincie, în care sub ochii tăi se ruinează, se degradează, din toate punctele de vedere, într-un oraș în care patimile rele proliferază în proporție inversă. E vorba de ipocrizie, minciună, vanități de tot felul, ranchiună, ambiții de putere, ură, deșertăciune și câte or mai fi. La toate acestea se adaugă impostura, confuzia, viciile mărunte etc. ce se extind de altfel la scară națională. Concomitent, urbea ta cu aura de glorie, ca și eterna și fascinanta Românie, nu-i așa, se urâtește tot mai mult; străzi sparte, trotuare rupte, ziduri împeștrite cu afișe, mizerie, cerșetori, golani agresivi, vitrine caraghioase etc. Și tu asिști neputincios la acest tablou dezolant și știi că nu poți face nimic, tu însuși fiind o victimă a mecanismelor care-l compun. Și atunci poetului nu-i rămâne nimic altceva decât să se confeseze paginii albe. „Îmi este nespus de greu / să reiau poemul de-acolo de unde îl abandonasem / altfel zis ascult aceiași tei / despre care ți-am mai vorbit / pe când așteptam și aștept vestea capitulării. // Orașul e sufocat de chermeze și afișe / aerul are gust de cenușă / o aud târându-se, cenușa, intrând / printre ganguri și ieșind sub forma / palmelor rășchirate ale cerșetorilor. / De altfel aceste realități galbene / nu-i mai impresionează / nici pe seminaristii evlaviosului Pimen / ei își leapădă sfioasele pelerine / și hăituesc gările înserării / până nimeresc pomul mult lăudat / și apetisantele poame. / Iată poemul îmi ațipește pe umăr / cade lumina, liniștea moare / și cineva strigă, priviți cum peste mine / clipa se rupe...”

– Iată că nolens volens am intrat în cotidianul nostru frământat de patimi și interese, de vicii ce rod încet și sigur însăși ființa noastră națională. Și nenumăratele noastre dureri și drame. La una dintre acestea te-ai referit și tu atunci când ai publicat cartea Bucovina care ne doare, la care într-un anume fel, împreună cu alți români din nordul înstrăinat al Țării Fagilor, am fost și eu martorul scrierii paginilor sale. Zi de zi, săptămână de săptămână, an după an. O radiografie a durerilor și doleanțelor noastre, o carte a luptei noastre pentru dreptul la istorie, limbă, viață națională. Prin ea ai adus la cunoștința opiniei publice din țară frământările noastre, ale celor de dincolo de gardul de sârmă ghimpată. Spune-mi nu te tentează gân-

dul de a continua această carte? Mai ales că acum, ca și atunci, când îți transmiteai corespondențele tale din nordul Bucovinei, n-o făceai doar din obligații de serviciu, ci dintr-o datorie de conștiință. O continuare s-ar impune, deoarece, cum știi, la noi starea de lucruri capătă alte întorsături decât cele sperate. Pentru că după 1997, după încheierea tratatului bilateral, deziluziile se țin lanț. Un val de disperare ne încearcă azi pe toți românii de acolo. Așa că pentru un scriitor tentația scrierii unui al doilea volum al Bucovinei care doare ar trebui să te încerce serios.

– Amân răspunsul la întrebarea ta pentru a completa, stârnit de evocarea ce ai făcut-o, cele spuse și a declara, fără ocoliș, că starea de fapt ce vizează Bucovina suportă de o vreme o continuă alterare. Și am în vedere începăturile dezghețului de după 1989, entuziasmul din primii ani de după prăbușirea Cortinei de Fier și destrămarea imperiului sovietic. Emoțiile erau sincere, elanul patriotic dezinteresat, adică din inimă, și gândurile noastre duceau spre același ideal – reîntoarcerea nordului ocupat al Bucovinei între hotarele Patriei. Am fost într-adevăr împreună la numeroase acțiuni ale comunității românești de-acolo, am trăit la cea mai înaltă tensiune victoriile mișcării de renaștere națională, precum și șicanele – ca să nu le numesc altfel – deci șicanele autorităților ucrainene și ale extremiștilor naționaliști împotriva voastră. Mergeam atât de des la Cernăuți, de cele mai multe ori anunțat de tine printr-un telefon, pentru a nu pierde pulsul evenimentelor despre care relatam apoi în presa din țară. Nu vreau să exagerez și nici n-am motiv să mă laud, dar am fost primul ziarist care a informat opinia publică din România despre situația din nordul Bucovinei, despre cine sunt conaționaliștii noștri de-acolo și despre necazurile și idealurile lor. După atâtea decenii de izolare era nevoie, trebuia să se știe adevărul despre voi.

– *Poziția ta îndrăzneată n-a rămas nepedepsită de cei vizați.*

– O, despre șicanele de la vama Porubnoe nu mai vorbesc. De fiecare dată era un calvar trecerea spre Cernăuți. Apoi a fost acel furt din mașina parcată chiar în fața sediului Societății „Eminescu”, un furt minuțios pregătit prin care mi s-a luat reportofonul cu înregistrările unor interviuri ale fruntașilor mișcării. Dar eu n-am dorit să fiu decât cronicarul vieții românilor cernăuțeni, și nu numai, iar prin corespondențele mele să atrag atenția politicienilor și guvernanților dâmbovițeni asupra celor ce se întâmplă în partea cealaltă a Bucovinei.

– *Așa s-a născut cartea despre care aminteam.*

– Acolo sunt inserate și rememorări ale deceniilor de înstrăinare din epoca sovietică, precum și din paginile negre ale deportării staliniste. Cartea s-a vrut, cum ziceai, o radiografie a durerilor și doleanțelor românilor nord-bucovineni. Nu mi-a fost deloc ușor s-o văd tipărită (am menționat faptul acesta în prefața volumului), dar m-a uimit pățania cu cele o sută de exemplare dăruite Societății „Mihai Eminescu”, exemplare, care, înainte de a ajunge în mâinile celor cărora le erau destinate, au poposit o vreme în depozitele secrete ale Securității ucrainene. Înclin să cred că acea diversiune fusese înscrisă în agenda neprietenilor noștri și ea trebuia efectuată.

Trist este că între timp s-au petrecut și se petrec fapte deloc plăcute. Și în ceea ce mă privește și în ceea ce vă privește. Bătălia mea pentru Bucovina, ca să-i spun așa, nu mi-a adus decât neplăceri și necazuri. Despre unele ai pomenit și tu. E vorba, de pildă, de presiunile exercitate asupra mea de fostul director general Rompres, Constantin Badea, determinate de considerente politice. Respectivul fusese propulsat în fotoliul de la Casa Presei odată cu miile alea de așa-ziși specialiști ale defunctei coaliții țărănist-liberale. Unul din țelurile sale, odată ajuns acolo, a fost acela de a se debarasa de oamenii incomozi pentru a aduce în locul lor indivizi de teapa sa. Lui Badea nu-i suna deloc bine că unul dintre supușii săi din

provincie este cine este și mai ales că își permite, cum zicea el, să emită în articolele sale altă părere decât cea a guvernului de la București. *Bucovina care ne doare* l-a atârnat și mai mult, încât în una din discuțiile avute cu el am fost calificat nici mai mult nici mai puțin decât naționalist extremist. Faptul că de fiecare dată îl înfruntam a pecetluit situația mea. Trebuia să fiu eliminat. Intenția lui Badea s-a cuplat minunat cu cea a fostului prefect de Suceava, Ilie Vasile, un ins subcultural și vanitos, care în numele unor mai vechi animozități cu subsemnatul a consimțit și a conlucrat la înlăturarea mea de la Rompres.

– *Noi, cei de la Cernăuți, după cum știi am fost neplăcut surprinși de cele întâmplate, cu atât mai mult cu cât știam ce se ascunde în spatele acelei eliminări. Nu meritai tu care ai susținut cu atâta entuziasm cauza noastră o asemenea lovitură. Dar nu mi-ai răspuns la ce te întrebam, ai de gând să adaugi la Bucovina care ne doare un nou volum?*

– Este posibil să pregătesc pentru tipar cea de a doua carte dedicată Bucovinei, pentru că selecția materialelor a și fost făcută. Cartea va însuma evenimentele și ecourile acestora începând din 1995 și până la zi, și va avea aproximativ 200 de pagini. Desigur, acum situația este cu totul alta, dezamăgirile încep să devină predominantă și cauza acestora se găsește deopotrivă și într-o parte și în cealaltă. Probabil a intervenit uzura, sentimentele frumoase sunt tot mai rare, ele fiind estomate de eternele păcate omenești – invidia, ambiția deșartă, minciuna, rachiuna etc.

Cel mai mult mă întristează faptul că în mișcarea românească de la voi se extind cu repeziciune, cu pregnanță, efectele acestor metehne. Am fost alături de cauza românismului de la Cernăuți și tot ceea ce am întreprins pentru cauza sa, uneori nu cu puține riscuri și sacrificii, am întreprins fără să urmăresc nici un fel de avantaj sau privilegiu, ci numai dintr-o datorie de conștiință. Poate, așa cum îți relatam anterior, și dintr-un impuls venit din subconștient și pe care-l pun pe seama sacrificiului suprem al tatălui meu. Aflu însă de la o vreme despre fapte neplăcute în care sunt implicați și unii dintre prietenii mei și-mi zic că nu are, nu mai are nici un rost să visez cu ochii deschiși. Nu puține asemenea dezamăgiri mi-au fost date în perioada la care mă refer. Mă abțin să dau exemple și nume dar nu pot să înțeleg cum de s-a ajuns aici și cum e posibil ca sentimentele înălțătoare care ne-au animat cândva să devină o simplă monedă de schimb pentru realizarea unor interese, mai mult sau mai puțin profitabile, mai mult sau mai puțin impetuoase, motivate la o adică.

– *Pentru că am atins o asemenea coardă sensibilă te-aș întreba, care calități umane le apreciezi mai mult și ce păcate omenești îți displac?*

– Eu aparțin unei generații care, dincolo de nenorocirile și frustrările ce i-au marcat destinul, a fost crescută în cultul respectului pentru valorile morale și spirituale. Cinstea, corectitudinea, respectul față de părinți și față de vârstnici, spiritul de dreptate, disprețul față de minciună, lașitate și trădare, frica de Dumnezeu, mila pentru cei aflați în suferință etc. sunt principalele precepte care mi-au călăuzit existența. Din cauza aceasta de multe ori am fost considerat naiv. Recunosc, mai ales în vremurile de azi, sunt un om lipsit de simț practic, nu știu să profit de o anume relație sau de o anume împrejurare. Am comis de-a lungul vieții numeroase gesturi de generozitate, pentru multe dintre acestea alegându-mă cu surprize dintre cele mai neplăcute. Defectul meu este, dacă acesta poate fi numit defect, că eu nu pot să-i judec pe alții decât prin ceea ce simt eu. Dacă eu sunt corect, cred că toți trebuie să fie corecți, dacă eu nu pot să accept vreun folos necuvenit, cred că toată lumea ar trebui să nu râvnească la ceea ce nu i se cuvine.

– *Conduci de o bucată de timp revista „Bucovina literară”, o publicație de înaltă ținută și care se bucură de reale aprecieri. Cum vezi tu această revistă, ținând cont de rolul ei în viața culturală a istoricei noastre provincii?*

– În ianuarie 1990, când noile condiții ne-au permis, noi, grupul de scriitori din Suceava, care realizasem până atunci un modest supliment literar „Pagini bucovinene”, inclus în corpul „Convorbirilor literare” de la Iași, am decis că e momentul să facem o revistă de sine stătătoare, care să pună în valoare potențialul creativ de care dispuneam. La propunerea mea această publicație a devenit „Bucovina literară”, noua serie, prin preluarea numelui fostei publicații cernăuțene de dinainte de 1944. Profilul revistei s-a conturat treptat. Într-o primă fază ea era un conglomerat de materiale, pentru ca, ulterior și, îndeosebi în ultimii ani, să-și definească structura și, odată cu aceasta, să-și sporească exigențele. Suntem o publicație care nu se cantonează în niște coordonate locale, ci una care, respectând reperele spirituale ale Bucovinei, este implicit ancorată în marile probleme ale literaturii și vieții literare din România contemporană. De aceea, alături de semnăturile noastre în „Bucovina literară” vei găsi de fiecare dată semnături de prestigiu din întreg spațiul cultural național. Noi acordăm, se înțelege, atenția cuvenită fenomenului literar din cele două părți ale Bucovinei și, după cum știi, avem o rubrică permanentă, deschisă confrăților noștri din Cernăuți. Din păcate însă colaborările voastre se lasă prea mult așteptate.

– *„Bucovina literară” se vrea o continuare a publicației cernăuțene interbelice sau ea este altceva?*

– Răspunsul meu se găsește chiar în întrebarea pe care mi-o adresezi, ea este o continuare a ceea ce au început înaintașii noștri, dar este, în același timp, și o publicație ce se sincronizează cu cerințele publiciste de astăzi. Cum aminteam puțin mai sus, am reușit treptat să depășim limitele interesului local care se mai numesc și provincialism. A face loc în paginile unui periodic de acest gen creatorilor, autorilor din zonă și laudelor reciproce înseamnă a-ți tăia singur craca de sub picioare. „Bucovina literară” se vrea o publicație care refuză literatura de proastă calitate și care se racordează în permanență la pulsul exigențelor scrisului românesc. Din aceste motive unii ne consideră elitiști, iar atunci când le refuzăm colaborările mediocre se supără pe nedrept pe noi...

– *Ion Beldeanu, noi te știm în postură de publicist de excepție, așa cum te cunoaștem și ca poet de forță, dar și prozator de reală sensibilitate. Care din toate aceste fațete ale scriitorului ți se potrivește mai bine sau te reprezintă în cea mai mare măsură?*

– Mă pui la o dificilă încercare pentru că nu știu în clipa asta ce să-ți răspund. Aș fi înclinat de pildă să spun că cea mai apropiată de mine a fost și a rămas publicistica. Poate și pentru că toată viața m-am aflat în tranșeele gazetăriei din prima linie. De altfel, debutul meu editorial s-a produs în 1974 cu o carte de reportaje semnată împreună cu prozatorul Alexei Rudeanu, colegul și prietenul meu de tinerețe. Recunosc, mi-a plăcut și îmi place această postură de combatant și continuu s-o practic și astăzi, deși cu mai puțină ardoare ca altădată.

Proza a reprezentat o permanentă tentație, am scris și am publicat două cărți, cea de a doua fiind chiar o reușită elogios apreciată. Numai că proza nu-i o permanență pentru mine. Și am lăsat poezia la urmă, pentru că poezia rămâne mereu marea mea obsesie, marele meu examen pentru care totdeauna am avut emoții, iar atunci când m-am considerat nepregătit am preferat să amân intrarea în arenă, să exersez îndelung pentru a fi sigur că nu voi rata. De la o vreme scriu însă tot mai rar poezie. Cineva spunea că adevărata poezie este cea pe care o scriem în tinerețe. Nu sunt întru totul de acord cu această afirmație dar ceva adevăr există

aici. De-aceia nu-i suport pe industriași, pe cei care compun în neștire și indiferent de ce le iese de sub peniță aruncă imediat pe piață. O adevărată carte de versuri nu se poate, nu trebuie să fie editată, decât o dată la cinci ani, dacă nu la un interval și mai mare de timp. Restul e maculatură.

– *Ai vorbit despre înaintașii noștri de la Cernăuți. Te afli de mai mulți ani în fruntea Societății Scriitorilor Bucovineni. Cât de grea este această povară dacă nu uiți nici de responsabilitatea ce o porți față de această moștenire lăsată de acei înaintași?*

– Nu-i deloc ușoară, mai ales că eu m-am înhămat la această poveste încă de la reactivarea SSB, adică de la acel furtunos sfârșit de decembrie 1989, când fostul Cenaclu Suceava al Uniunii Scriitorilor a devenit Societatea Scriitorilor Bucovineni. O perioadă de timp Societatea noastră a cam lăncezit pentru că unii dintre cei cu care pornisem la drum se arătau foarte mulțumiți de simplul fapt că ea exista. Or, numele pe care-l purta gruparea noastră însemna și o serioasă responsabilitate. Implicându-mă din 1995 în funcția menționată, am început să inițiez o serie de acțiuni care să facă din SSB o prezență și nu una oarecare în viața spirituală a Bucovinei. Și în bună parte, împreună cu colaboratorii mei, am reușit. SSB reprezintă azi un reper, o autoritate culturală.

– *Dar ce este cu acea Uniune a Scriitorilor și Publiciștilor apărută spre sfârșitul anului 2000?*

– N-aș vrea să abordez acest subiect, pentru că e lipsit de relevanță pentru a-i acorda o asemenea importanță. Mă limitez să zic doar atât, ceea ce s-a întâmplat cu respectiva uniune constituie o izbucnire de ambiții și vanități fără acoperire ale unora dintre amicii noștri, iar tentativa lor de a crea o diversiune împotriva SSB n-a dat din fericire rezultatul scontat. Și această pentru că SSB reprezintă o zestre culturală și morală prea puternică pentru a se clătina atât de ușor.

– *Dragă prietene, ne apropiem de sfârșitul convorbirii noastre și n-aș vrea să încheiem înainte de a aminti și de războiul tău cu Ministerul Culturii. Nu de alta, dar pentru a se vedea cât de ingrată poate fi uneori societatea cu oamenii de creație.*

– E o istorie urâtă și deloc simplă. De fapt, viața mea, parcă am mai spus asta, e semănată nu cu puține asemenea întâmplări cărora a trebuit să le fac față, de cele mai multe ori refuzându-mi-se victoria. Sunt un ghinionist, recunosc, dar am avut dintotdeauna respect pentru dreptate și adevăr și m-am luptat, pe cât mi-au stat puterile, pentru a face ca adevărul să nu moară. Din această cauză mi-am atras mereu vrăjmășii, invidii, revanșe nemeritate etc.

Cu Ministerul Culturii lucrurile au fost cam în felul următor. În 1996, la recomandarea prefectului de atunci al Sucevei am concurat pentru postul de consilier-șef la Inspectoratul pentru cultură. Toată activitatea mea de-a lungul anilor vorbea suficient despre pasiunea și reușitele mele în acest domeniu. Cunoșteam moleșeala din instituția cu pricina și îmi plăcea să cred că aveam abilitățile necesare pentru a-i pune capăt și a revigora starea de lucruri existente. Povestea despre care vorbim se petrecea la o răscruce de evenimente politice. Vechea guvernare se ducea și, în noiembrie 1996, Puterea era preluată de Coaliție. Susținusem examenul la București, la Ministerul Culturii, întregit și de o lucrare scrisă chiar despre o posibilă unire culturală dintre nordul și sudul Bucovinei, numai că rezultatele se lăsau așteptate. De la bun început, am știut că ceva se pune la cale. Mai întâi prin „culturnicii“ care nu agreau nici într-un fel venirea mea ce amenința să le tulbure dulcea lenevie și apoi la nivelul factorilor de decizie. Instalarea noului prefect, în persoana pedistului Ilie Vasile, a clarificat dintr-o dată semnele de întrebare. Din clipa aceea am știut că șansa mea era pierdută. I-am făcut totuși o vizită pentru a mă convinge. Nu i-am cerut decât să afle de ce ministerul tace. Și știi ce mi-a răspuns? „Pe noi, adică pe Măria sa unsul în fruntea autorității statale, nu ne intere-

sează ce a fost înainte de 17 noiembrie 1996^a, data când alianța țărănistă-liberală-pedistă câștigase alegerile. Ulterior, mi s-a comunicat de la onor ministerul lui Ion Caramitru că nu eram eu cel preferat și că urma să se organizeze un nou concurs. Totul era o cacialma ordinară pentru ca noul prefect să-și plaseze în acea funcție omul său. Ceea ce m-a bulversat și m-a umilit a fost faptul că pierderea concursului era motivată de o notă de șase primită de la unul dintre cei cinci membri ai comisiei de examinare.

Nu-mi mai rămânea altceva decât să-mi apăr onoarea și să fac dovadă că la mijloc era o mistificare grosolană. Ca atare am deschis acțiune în judecată împotriva numitului minister. Procesul a durat mai bine de trei ani și jumătate pentru ca, în sfârșit, prin hotărârea Curții de Apel Suceava, devenită definitivă și irevocabilă în urma acceptării acesteia de către Curtea Supremă de Justiție, ca acel mincinos proces-verbal de examinare să fie anulat și subsemnatul să fie declarat câștigător al concursului în cauză. A fost o simplă satisfacție morală, desigur, pentru că ministrul Caramitru n-a avut măcar bunul-simț să schițeze o scuză sau să încerce a simula oferta pe care o meritam. Dacă aș fi fost un obraznic, ar fi trebuit – vorba unui amic – să mă înfățișez a doua zi la Inspectoratul pentru cultură și să mă așez în fotoliul ocupat de protejatul prefectului Ilie Vasile. Oricum, vreme de patru ani respectivul a moțait în liniște, acolo fără să-l deranjeze cineva, timp în care viața culturală a lăncezit mai departe.

– *De ce n-ai fost ulterior reabilitat sau recompensat în vreun fel pentru nedreptatea suportată în timpul guvernării CDR?*

– Poate așa ar fi trebuit să se întâmple, numai că politicienii, indiferent de coloratura lor, sunt la fel. Egoiști, farisei, lipsiți de scrupule. Venirea la putere a PDSR în noiembrie 2000 a perpetuat, în ceea ce privește cultura o stare de fapt binecunoscută. În mod paradoxal la instituția despre care am vorbit a fost readus chiar omul care în cealaltă guvernare pedeseristă fusese demis. Cu alte cuvinte, cel dat alaltăieri afară, în orice caz nu pentru ochii săi albaștri, este readus triumfal înapoi și reasezat în scaunul știut. Povestea asta m-a amărât suficient pentru a mă mai interesa ce se întâmplă mai departe acolo.

– *Poate în felul acesta are de câștigat scriitorul care ești, are de câștigat revista pe care o conduci, are de câștigat viața literară a Bucovinei.*

– E posibil sau mai exact înclin să cred că este așa.

– *Nu mi-ai spus nimic despre ceea ce faci acum și în continuare, ce proiecte pui la cale, ce scrii?*

– Ar trebui să-ți răspund că pregătesc cutare carte, că aștept să-mi apară volumul nu știu care și așa mai departe. Sincer să fiu, mă simt aproape blocat când văd mulțimea de produse tipografice, că altfel nu pot numi noianul de volume și volumașe de toate culorile și mărimile semnate de atâția inși lipsiți de har, dar care se îmbată cu iluzia și chiar cred că sunt scriitori. Cantități imense de hârtie se consumă în van pentru potolirea ambițiilor nestăvilite ale acestor grafomani. E suficient să vezi ce maldăre de cărți se adună în redacțiile revistelor pe care nimeni nu le va citi, pentru a fi tentat să renunți a mai scrie și a mai publica ceva. Și asta în timp ce mulți autori de talent nu-și pot vedea tipărite cărțile din lipsa de bani sau tineri promițători așteptând mila sponsorilor. E trist și e dureros în același timp.

– *Și o ultimă întrebare. Spune-mi, te rog, care crezi că va fi viitorul literaturii în secolul, în mileniul în care am intrat de curând?*

– Nu-mi fac iluzii în acest sens. Literatura, cartea în general sau în special, se îndepărtează tot mai mult de contemporanii noștri. Și aceasta din două mari motive. Mai întâi, ar fi ascendența nestăvilă a prețurilor care transformă cartea într-un obiect de lux. Și aici, în acest context, nu trebuie să pierdem din vedere

ceva foarte important. Cititorul dornic de lectură nu mai găsește în biblioteca publică lucrarea pe care el singur nu și-o poate cumpăra, dar nici respectiva bibliotecă nu și-o poate procura, deoarece nu mai primește bani pentru completarea și înnoirea fondului de carte sau primește sume simbolice. A doua cauză ar fi aceea ce se numește cultul inculturii, la care asistăm neputincioși în ultimii ani. Așadar, asistăm îngroziți la o ofensivă a subculturii, a pornografiei, a violenței și a prostului gust care acționează foarte rapid îndeosebi în straturile de jos ale societății. Dar ceea ce contribuie decisiv la imbecilizarea individului și îndepărtarea sa de adevăratele valori culturale este televiziunea. Se difuzează pe toate canalele din zori până în zori iluzii rizibile, modele de bătănie, farse ale adevărului și ale dreptății, pilde de jaf, de escrocherie sau de îmbogățire fără muncă, modele monstruoase de descărcăreți, ucigași, satrapii, femei ușoare etc.

Toate acestea au condus și conduc la ruperea relației dintre individ și morală, dintre individ și educație, dintre individ și cultură. În asemenea condiții se va ajunge ca singurii cititori ai cărților de literatură să rămână doar autorii acestora și eventual cei din imediata lor apropiere.

– Îmi pare rău că încheiem dialogul nostru pe această notă deloc veselă. Dă-mi voie, totuși, ca la capătul convorbirii noastre, pe cât de sincere, pe atât de interesante, să-ți mulțumesc și să-ți doresc sănătate și tot binele din lume.

EVOLUȚIA ROMÂNILOR BUCOVINENI ÎNTRE ANII 1821–1919 (II)

Mihai Iacobescu

Suceava

1. CULTURA ROMÂNEASCĂ ÎN BUCOVINA

Administrația imperială a voit – și doar parțial a izbândit – să creeze în ducatul Bucovinei o țară de cultură germană, un Buchenland. Ea a reușit, în coloniile germane și în majoritatea orașelor, să obțină și să întrețină focare, oaze de cultură germană.

Românii bucovineni și-au păstrat, apărat și dezvoltat o cultură proprie, națională, prin învățământ, societăți culturale, presă, literatură, artă, știință, biserică, dovedindu-și astfel potențele, aspirațiile, disponibilitățile și posibilitățile de a se opune politicii de asimilare și deznaționalizare, de-a recepta și a crea ei înșiși valori proprii, de a-și defini și împlini personalitatea.

Învățământul: Sub raportul conținutului, al cadrului organizatoric, al dificultăților și adversităților pe tărâm școlar, pot fi distinse trei etape: 1) a subordonării învățământului de către Consiliul Catolic din Lemberg (1816-1844/1850); 2) a trecerii și menținerii școlilor din Bucovina sub controlul Consistoriului Ortodox din Cernăuți (1844/1850/1867/1869); 3) a dezvoltării învățământului public, de stat, în anii 1867/1869/1918).

După anularea reformelor jefine, după triumful și consolidarea forțelor politice conservatoare, Guvernul din Lemberg – în subordinea căruia se afla și Bucovina – a desființat succesiv, în 1793, 1812 și 1816, obligativitatea învățământului primar. Din cele 32 de școli ce funcționaseră sub administrația militară, au mai supraviețuit 14 școli primare, care în 1816 au trecut sub controlul Consistoriului Catolic, revenindu-se la o mentalitate și practică medievală, care confereau Bisericii un rol sporit în formarea și educarea tinerei generații. În 1818 a fost desființat seminarul clerical, Bucovina rămânând fără nici o școală în acest domeniu.

Politica Guvernului din Galiția, măsurile de scoatere din învățământ a cadrelor didactice care nu erau catolice, desființarea unor școli, încercările de încurajare a catolicismului și chiar de a introduce și limba polonă – pe lângă cea germană – au provocat protestele românilor, care au reușit, între anii 1821/1848 să înființeze 14 școli primare noi, Institutul și Seminarul teologic în 1827 și au cerut și obținut aprobarea Curții din Viena ca, din 1844, toate școlile din Bucovina să treacă sub controlul și îndrumarea Consistoriului Ortodox din Cernăuți.

Operațiunea avea să se încheie în 1850, când numărul școlilor primare sporea la 50; în 1949 s-a înființat prima catedră de limba și literatura română la Cernăuți, al cărui titular a devenit, prin concurs, cărturarul Aron Pumnul. Din același an s-a deschis în capitală și o preparandie, o școală normală pentru învățători; s-a dezvoltat și o mișcare de traducere, adaptare și elaborare de manuale didactice, gramatici, dicționare, crestomații; s-au stabilit și lărgit legăturile între cărturarii români bucovineni cu conaționali lor din Moldova și Transilvania. În ajunul Revoluției de la 1848 intelectualii din Bucovina primeau 17 abonamente la „Gazeta de Transilvania“, la „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, iar Mihail Kogălniceanu expedia familiei Hurmuzachi „Dacia literară“. În 1846, se fonda la Cernăuți Societatea Literară ce își propunea să acționeze pentru „luminarea nației“, în general, și „ridicarea mult decăzutei limbi naționale“.

Trecerea școlilor sub controlul Consistoriului Ortodox din Cernăuți, introducerea limbii și literaturii române în gimnaziul și liceul din capitală, la Școala normală, la Institutul filosofic de 2 ani și Institutul teologic de 4 ani, crearea Bibliotecii Gimnaziștilor și a Bibliotecii Țării, redactarea de noi și valoroase manuale didactice, între care celebrul *Lepturariu românesc* al lui Aron Pumnul, cuprinzând în cele 2020 de pagini, 4 volume și 6 fascicule, 106 scriitori români din toate timpurile și din toate provinciile românești, crearea, în 1860, a celui de-al doilea gimnaziu la Suceava, inițiativele elitei românești, în frunte cu Doxachi, Eudoxiu, Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi, permitau sporirea considerabilă a numărului de școli elementare la 167 în 1869. Faptul se datora mai ales eforturilor financiare ale Fondului Bisericesc, din veniturile cărui se întrețineau cadrele didactice de la Institutul și Seminarul teologic, profesorii de la gimnaziile din Cernăuți și Suceava, învățătorii și catiheții de la 72 de școli primare și, totodată, se acordau numeroase burse celor nevoiași.

În formarea și ridicarea unei intelectualități românești în Bucovina contribuiau cu burse, după 1859, statul român, unele municipalități ale orașelor, între care Galați, Brăila, Covurlui, Societatea Transilvania, Mitropolia Moldovei, care înființa și finanța, din 1828, un seminar de cantori bisericești la Suceava etc.

Totuși, numărul elevilor români, îndeosebi la cele două gimnazii, Cernăuți și Suceava, unde predarea disciplinelor se făcea exclusiv în limba germană, se menținea foarte scăzut în 1865, din cei 611 elevi la gimnaziul și liceul din capitală, doar 162 erau români, iar la Suceava – din 126 numai 22 de etnie română, deși gimnaziul din Suceava se înființase special pentru „fiii celor ce aparțin Bisericii ortodoxe“ și era întreținut de Fondul Bisericesc.

Cea de a treia etapă începea cu promisiunile din art. 19 din Constituția din 1867, când, sub presiunea înfrângerilor externe, Curtea din Viena promitea că toate neamurile din imperiu sunt egale în drepturi și dispun de dreptul inviolabil de a-și păstra și cultiva naționalitatea, limba. Prin noua lege a învățământului din 1869 statul înlătura orice formă de control a Bisericii în școală, se promitea un învățământ primar, obligatoriu, gratuit, laic, științific, cu o durată de 6 ani, creându-se consiliile școlare – provincial, districtual și comunal – sub controlul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Aparent ideală, prin conținutul ei democratic, legea din 1869 a fost interpretată, adesea arbitrar, în funcție de dorința, voința, interesele politice¹. Abuzurile au fost generate și de două împrejurări, una internă, alta externă. Până la mijlocul veacului al XIX-lea, până în anii încheierii dualismului, limba română era singura sau aproape unica limbă considerată oficial ca limbă maternă a populației autohtone: toate diplomele, instrucțiunile, proclamațiile pentru Bucovina erau redactate și difuzate în text bilingv, germano-român. După 1860 s-a admis și cea

de-a doua limbă maternă, ucraineana, iar în 1910 – Franz Iosif admitea „patru limbi materne”: germana, româna, ucraineana, polona.

Mai intervenea și o împrejurare externă: Austria era înfrântă succesiv de Franța și Sardinia, de Prusia și încheia dualismul cu Ungaria în 1867. Dar, pe deasupra, formarea și consolidarea statului român în imediata vecinătate, naștea la Viena „teama că românii din Bucovina au început să se orienteze spre București”; era un prilej de a aplica și exploata principiul *divide et impera*, dezbină și stăpânește: rutenii, cei mai numeroși dintre imigranții veniți în Bucovina, „trebuiau – observa un istoric ucrainean – să fie admiși în jocul politic, pentru a balansa aspirațiile românilor”².

Atacurile împotriva românilor s-au agravat și concertat, prin concesiile voite, mult sporite, acordate naționalităților, în general, și rutenilor, în special, prin înmulțirea școlilor utracviste, germano-române și româno-ucrainene, prin întrecerea dintre Austria, sprijinitorii mișcării naționaliste, filo-habsburgice, a tinerilor, și Rusia – care intervenea în favoarea taberei naționaliste rutene a bătrânilor, filorusă. Consecința: rutenizarea, asimilarea lingvistică a numeroase sate românești din zona nordică, dintre Prut și Nistru, unde două treimi din învățători erau veniți din Galiția sau din teritoriile rusești.

În înființarea școlilor elementare, gimnaziale, liceale, profesionale, ca și a Universității, s-a declanșat și amplificat o adevărată întrecere între români și ruteni.

În 1914, când aproape se încheia procesul de extindere a învățământului elementar în toate localitățile, din cele 562 școli, 187, adică o treime, erau curat românești, la care se adăugau 41 utracviste, bilingve, germano-române sau româno-ucrainene. La aceeași dată, din cei 2 205 de învățători, 717 erau români.

O situație similară s-a produs și în cadrul liceelor, unde majoritatea disciplinelor se predau în limba germană. Clasele divizionare, românești, s-au creat târziu. Astfel, în salba de licee, create în această etapă – la Siret (1898), Cernăuți (1896, 1906, 1911), Cozmeni (1904), Câmpulung Moldovenesc (1907), Gura Humorului (1908) și Vijnița (1909) – din cei 5 748 de elevi ce frecventau aceste unități școlare în anul 1913/1914, mai puțin de o treime, 1 502 erau români. Tot astfel, la cele 5 școli profesionale, din cei 223 elevi în anul școlar 1913/1914 erau circa o treime, adică 50, de etnie românească. Situația era sensibil mai favorabilă românilor la cele două școli normale, de învățători și învățătoare: din 315 elevi în același an, mai bine de jumătate, 164, erau români.

Înființarea Universității „Francisco-Josefină” la 4 octombrie 1875 – pentru care românii s-au pronunțat cu insistență din 1848, prin Aron Pumnul (1849), Eudoxiu Hurmuzachi (1868), I.G. Sbiera (1872), Gh. Hurmuzachi (1875), cerând fie o universitate cu predare integrală în limba română, fie cel puțin pentru unele obiecte, între care un curs de istorie – a fost benefică și utilizată și de către românii bucovineni, care, în primii ani de funcționare, au reușit să ocupe 9 din cele 18 catedre ale facultăților de teologie, drept și filosofie, iar în 1913/1914, din 47 de profesori titulari, 13 erau români. Dintre profesori menționăm pe I.G. Sbiera, Constantin Tomașciuc, Sextil Pușcariu, Eugen Botezat, Teofil Sauciuc-Săveanu, Constantin Isopescu-Grecu, Vasile Mitrofanovici, Isidor Onciul etc.

În 1913/1914, din cele 2 205 cadre didactice care funcționau în întreaga rețea de învățământ elementar, profesional, gimnazial, liceal și universitar, 860 erau de etnie română. La aceeași dată, procentul știutorilor de carte era de 28,6% în Bucovina, de 29,86% în Galiția, 82,20% în ducatul Salzburg, 81,60% în Austria de Sus, și 81,0% în Austria de Jos. Frecvența în școlile elementare era de 93% în Austria de Sus, 93,4% în Austria de Jos, dar de numai 82% în Bucovina.

Din totalul știutorilor de carte, 28,6% în Bucovina, pe primele locuri se situau germanii, evreii, polonii, în timp ce românii și rutenii, fiind în majoritatea lor covârșitoare agricultori, aveau o frecvență mult mai slabă³.

Societăți culturale: O formă a activității pentru apărarea și afirmarea identității naționale a fost organizarea unor societăți culturale, după modelul celor inițiate de germani și austrieci.

Una dintre primele a fost **Societatea Literară** (1846). Ea a întrunit circa 30 de preoți, cadre didactice, boieri, care, în scopul promovării limbii și culturii naționale, voiau să publice manuscrisul *Dicționarului româno-germano-francez*, redactat între anii 1826–1827 de Vasile Cantemir. Concluzia a fost că o astfel de carte trebuia publicată numai în concordanță cu normele ortografice din întreg spațiul românesc.

În 1851 apare *Societatea pentru fondarea și întreținerea unei biblioteci publice*. Comitetul acesteia, în frunte cu Aron Pumnul și Alexandru Hurmuzachi, lansează un apel pentru strângerea fondurilor și cărților necesare unei biblioteci a Bucovinei. Printre donatori s-au aflat numeroși bucovineni, între care compozitorul Carol Miculi, boierii Zotta, Petrino, Stârcea, dar și mulți moldoveni – Mihail Kogălniceanu, N. Cantacuzino-Pășcanu, Mihail Sturdza. Din donațiile și cărțile strânse s-a putut înjgheba și inaugura Biblioteca Țării, în 1852, al cărei custode era I.G. Sbiera.

În 1862 s-a creat *Reuniunea română de leptură*. Scopul ei, declara Alexandru Hurmuzachi, era: „de a da inteligenței naționale din patrie posibilitatea de a cunoaște produsele literaturii române din toate ramurile“, fiindcă „istoria modernă e întemeiată pe două imperative fundamentale: *știința*, care dă omenirii puterea, și *cultura*, care îi dă viață“⁴.

Născută în contextul unei mișcări culturale în care în 1861 apărea ASTRA la Sibiu, iar în anii următori alte asociații și societăți culturale la Sighet, Arad, București, Viena, Reuniunea de leptură și-a lărgit cadrul de activitate și în 1863 și-a schimbat numele în **Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina**. Ea a avut cea mai lungă și bogată activitate, devenind „un fel de parlament neoficial al românilor bucovineni“⁵, întreținând și dezvoltând legături cu societăți și personalități din toate centrele culturale locuite de români.

Condusă succesiv de Alexandru Hurmuzachi (1863–1865), Gh. Hurmuzachi (1865–1882), V. Stârcea (1882–1889), Eudoxiu Gh. Hurmuzachi (1889–1899), Dionisie Bejan (1899–1922) și având în comitetul de coordonare personalități ca I.G. Sbiera, George Tofan, Ion Nistor, Iancu Flondor, Sextil Pușcariu, societatea a creat și a întreținut peste 30 de fundații culturale; a editat și difuzat „Focea Societății“ (1865–1869), 9 reviste, 20 de ziare, 150 de broșuri și peste 30 de cărți cu texte literare din clasicii români; a acordat burse elevilor și studenților; a stimulat elaborarea manualelor școlare și extinderea învățământului în limba română; a organizat cicluri de conferințe și prelegeri de istorie națională; s-a preocupat de promovarea teatrului național, de identificarea și valorificarea creațiilor populare; a inițiat și condus 96 de cabinete de lectură. Societatea s-a implicat, de asemenea, în mai toate acțiunile politice și la 27 octombrie 1918, în sala ei de ședințe, sub conducerea președintelui ei, Dionisie Bejan, s-a convocat și desfășurat Adunarea Constituantă care a decis unirea Bucovinei la statul român.

Studenții români bucovineni⁶, aflați la învățătură în diverse centre ale imperiului, au activat în societăți academice, îndeosebi la Viena, Graz și Cernăuți. Printre ele amintim: **Societatea Literară și Științifică** (1864) și **România Jună** din Viena, unde au activat ca studenți: I.G. Sbiera, Vasile Bumbac, Silvestru Andrievici-Morariu, Alex. Hurmuzachi, T.V. Stefanelli, Constantin Tomașciuc, Sextil Pușcariu, Ion

Nistor; **Societatea Carmen Silva** (1895) de la Graz, în cadrul căreia a prezentat un ciclu de conferințe despre prigonirea tricolorului în Bucovina E. Tarangul. Un loc și un rol cu totul aparte l-au avut, în cadrul Universității din Cernăuți societățile academice studențești **Arboroasa** (1875–1877) și **Junimea** (1878–1914). În cadrul lor au activat și s-au afirmat, pe când erau studenți, Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu, Dimitrie Onciul, Dimitre Dan, Dionisie Olinescu, Zaharia Voronca, Gherasim Buliga ș.a.

Procesul intentat de autoritățile habsburgice studenților români din conducerea **Arboroasei** în zilele de 1–3 februarie 1878, acuzațiile de „iredentism“ aduse acestora, săptămânile petrecute de arboroseni în temniță n-au putut stăvili setea de libertate și manifestările de solidaritate ale românilor bucovineni.

În 1883, din inițiativa lui T.V. Stefanelli și Șt. Ștefureac ia ființă la Suceava **Societatea Școala Română**. Ea și-a propus „de a aduna elevii inteligenți de pe la sate, de a-i ajuta și susține la școală“ și „de a lăți, astfel, cultura în masele mari ale poporului“⁷. Societatea a înființat o bibliotecă, o librărie, o tipografie, un internat școlar; a înființat și finanțat școli în limba română, a recrutat și ajutat cu burse elevi din mediul rural pentru ca aceștia să urmeze gimnaziul și liceul din Suceava, unde numărul de elevi români a sporit de la 221 în anul școlar 1893/1894 la 482 în 1908/1909.

Pe lângă societățile culturale s-au mai creat și activat: **Societatea Muzicală** (1868) de la Suceava, **Societatea Muzeală** (1871) de la Siret, **Societatea Învățătorilor din Bucovina** (1872), **Societatea Muzicală Armonia** (1881), **Academia ortodoxă pentru Literatură, Retorică și Muzică Bisericească** (1884), **Societatea Arheologică Română** (1886), **Societatea Clubul Român** (1887), **Societatea Dramatică Română** (1887), **Societatea Doamnele Române** (1891), **România Tânără** (1894), **Reuniunea Muzical-Dramatică „Ciprian Porumbescu“** (1903), **Dacia** (1905) etc.

Spre a se opune politicii de asimilare și deznaționalizare s-a înființat în 1900 **Societatea Mazililor și Răzeșilor**, iar în scopul recrutării și ajutorării tinerilor români, pentru ca ei să învețe și să practice diverse meserii, s-a creat, în 1907, **Societatea Meseriașilor Români**, care a acordat burse și a trimis la școlarizare tineri la școlile din imperiu, sau chiar din România, la Iași și la București.

Presă: Ca instrument important de afirmare și propagare, de dezbatere și clarificare a ideilor în lumea știutorilor de carte, presa⁸, deși ținută permanent sub controlul cenzurii imperiale, s-a dezvoltat și remarcat destul de târziu și anevoios, din cauza lipsei mijloacelor financiare și a unei tipografii românești, datorită intelectualității românești, puțin numeroasă în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Din 1809 au apărut câteva calendare, scoase de Vasile Țânzilă și apoi de Porfirie Dimitroviță, între care „Calendarul pentru Bucovina“ (1841–1873), cu o existență mai lungă și cu rubrici diverse. În paginile acestor calendare au scris cu precădere unii preoți.

Abia la 1848, din inițiativa cărturarilor din familia Hurmuzachi, apare gazeta bilingvă româno-germană, „Bucovina“ (1848–1850). Publicând articole ale bucovinenilor, dar și texte selective din operele lui Vasile Cârlova, Dimitrie Bolintineanu, Ion Heliade-Rădulescu, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, George Barițiu, Iacob și Andrei Mureșanu, Andrei Șaguna etc. gazeta a fost timp de doi ani o oglindă a Revoluției de la 1848–1849, a situației din Bucovina și din restul teritoriilor românești și, totodată, un simbol al unității spirituale a tuturor românilor.

După 1848, vreme de peste cincisprezece ani n-a mai putut apărea nici o publicație românească.

În ultimul sfert al veacului al XIX-lea și primul deceniu al secolului al XX-lea, au apărut însă peste 90 de publicații în limba română, inegale ca valoare, cu un conținut diferit – legislativ, politic, cultural – și, de cele mai multe ori, cu o existență efemeră, de câțiva ani.

Dintr-o primă categorie, a publicațiilor oficiale, menționăm: „Foaea legilor și a guvernului țării” (1850), „Foaea legilor imperiului pentru regatul Galiției și Bucovina” (1861), „Foaea de legi și ordine pentru ducatul Bucovinei” (1863–1869), „Foaea ordinaciunilor” (1868–1927) scoasă de Consistoriul episcopal și apoi mitropolitan al Bisericii Ortodoxe, care oferă informații asupra politicii habsburgice pe tărâm juridic.

O imagine complexă asupra aspectelor vieții politice, sociale, economice, culturale și religioase găsim în paginile publicațiilor: „Foaea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” (1865–1869), „Revista Politică” (1886–1891), „Gazeta Bucovinei” (1891–1897), „Deșteptarea” (1893–1904), „Patria” (1897–1900), „Țăranul” (1897–1903), „Deșteptarea poporului” (1902–1904), „Privitorul” (1902–1903), „Apărarea Națională” (1906–1908).

Dintre publicațiile în limba română, tirajul celor mai bune varia între 700 exemplare anual pentru „Gazeta Bucovinei” și 1 250 exemplare pentru „Deșteptarea” – aceasta atingând în anul 1897 cel mai ridicat tiraj, care depășea atât tirajul ziarelor oficiale, cât și pe cel al publicațiilor în limbile germană și ucraineană⁹.

Un loc aparte îl ocupă, între publicațiile literar-științifice, prin calitatea scrisului, prin conținutul bogat și variat, revista „Junimea Literară” (1904–1914). Ea apare bilunar, sub conducerea lui Ion Nistor, George Tofan și Liviu Marian. Revista cultivă „gustul pentru lucrările românești de valoare”, strânge în jurul ei talente tinere din Bucovina, este o continuatoare a tradițiilor progresiste ale „Daciei literare” și găzduiește în paginile ei, printre colaboratori, și pe câțiva dintre cei mai de seamă istorici români, ca A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan.

Literatura, teatrul, artele, știința: În pofida dificultăților și adversităților impuse de stăpânirea străină, literatura română¹⁰, poezia, proza, teatrul, muzica, știința și-au avut în Bucovina reprezentanți, care au reușit să creeze valori culturale și artistice. Scrierile lor, de cele mai multe ori modeste ca realizare estetică, puțin cunoscute încă până astăzi, adesea rămase împrăștiate în diverse publicații, care și ele au devenit o raritate, reflectă o mare varietate de teme și probleme ale existenței umane și constituie și un instrument de cunoaștere a limbii române, a concepțiilor și societății din Bucovina în timpul celor 144 de ani de stăpânire străină.

Dintre **poetii** se remarcă Vasile Bumbac (1837–1918), care debutează cu versuri în „Familia” din Pesta; el se impune, fie prin traduceri din operele lui Platon, Horațiu, Virgilius, Homer, Ovidiu, fie prin talentul cu care dă expresie artistică istoriei legendare, în marea epopee neterminată *Descălecarea lui Dragoș în Moldova*, în poemele *Petrea Cățelei*, *Piatra Corbului*, ca și prin versuri patriotice scrise în stil popular, precum *Cântec de primăvară*, *Doina plugarului*, unele din ele puse pe note de Ciprian Porumbescu și Isidor Vorobchievici și devenite foarte cunoscute și apreciate, fiind incluse în mai toate manualele școlare din Bucovina de până la 1914. Dimitrie Petrino (1838–1878) scrie atât versuri erotice, elegiace în care își plânge iubita pierdută de timpuriu – versuri tributare influenței exercitate asupra-i de-acel „rege al poeziei”, V. Alecsandri, cât și poezii patriotice, scrise într-o limbă curată și limpede, în volume apărute la Cernăuți, *Flori de mormânt* (1867), *Lumine și umbre* (1870), poemul *Raul* (1873) sau la Vălenii de Munte, într-o selecție realizată și prefațată de Nicolae Iorga, *Poezii alese* (1808).

În domeniul **prozei**, Iraclie Porumbescu (1828–1896) se impune prin povestiri literare, cu o reală valoare artistică și documentară, ca: *Zece zile de baiducie*, un „mărgăritar al poeziei românești“, memorialistice, *Un episod extraordinar din anul 1841, Un episod bazliu din mănăstirea Putna, Amintiri despre Vasile Alecsandri*. Scrisul său se distinge prin sprinteneala versului, harul nativ de povestitor, fraza încărcată de parfum arhaic, stil cronicăresc, ton plin de sfătoșenie, meditație și înțelepciune, cult pentru istorie, dragoste pentru oamenii sărmani. Valoarea scrierilor sale reiese și din grija cu care exegeții ni l-au restituit în volumele postume *Scrierile lui Iraclie Porumbescu* (Cernăuți, 1898), *Amintiri* (Cluj-Napoca, 1978), *Scrierile lui Iraclie Porumbescu* (București, 1999). Un alt prozator, un „cronicar duios al Bucovinei“, Emil Grigorovitz (1857–1915), zugrăvește imagini din viața satelor și orașelor, chipuri de oameni harnici și blajini, în volume ca, de pildă: *Chipuri și graiuri din Bucovina* (Cernăuți, 1895), *De la hotare, istorii moldovenești* (București, 1905), *Povești răzlețe* (București, 1907), *Cum a fost odată. Schițe din Bucovina* (București, 1912), *Povestiri din Bucovina* (București, 1914). Cu un caracter pregnant descriptiv, proza sa are îndeosebi valențe memorialistice; el se remarcă și prin „amintirile-tablouri“ și „imagini din viața evreiască“ (G. Călinescu). De la dânsul ne-au rămas și încercări de roman istoric, *Piatra muierii* (1904), *Negru-Vodă* (1910). Opera sa revine în atenția istoriei și criticii literare, prin volumul *Duduia Pulberia. Amintiri și schițe din Țara Fagilor* (București, 1992).

T.V. Stefanelli (1849–1920), în volumul cu caracter memorialistic, *Amintiri despre Eminescu* (București, 1914), reconstituie, cu mijloace artistice, atmosfera societății și școlii cernăuțene din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, creionează și imortalizează crâmpiele reprezentative ale vieții și personalității lui Eminescu. Fără a izbândi în diverse alte încercări literare, T.V. Stefanelli s-a afirmat ca traducător din literatura germană – poezii din Heine, Franzos, Carmen Sylva ș.a. – și s-a impus, totodată, și pe tărâm istoriografic, prin studiul *Câteva date statistice și istorice din Bucovina* (1881) și volumul de *Documente din vecihiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc* (1915).

Cel mai talentat și mai popular dintre ziariștii bucovineni, Mihai Teliman (1863–1902), răpus de ftizie când încă nu împlinise 39 de ani, ne-a lăsat volumele postume *Foiletoane* (1906) și *Novele umoristice* (1907), în care, cu mijloace estetice proprii, folosind cu măiestrie arta persiflării, ironia fină, umorul trist, ridiculizează prostia, demagogia, mândria deșartă, invidia unora și iprocizia, lăcomia, snobismul altora, zugrăvind, totodată, realități istorice, scene, fapte, oameni din Bucovina vremii sale, ceea ce conferă scrierilor sale și o valoare de document de epocă.

Există o pleiadă de cărturari cu preocupări și realizări variate. Dintre ei, I.G. Sbiera, folclorist, scriitor, lingvist, istoric literar, profesor, este omul care a adunat și publicat cea mai cuprinzătoare antologie de proză populară din spațiul Bucovinei, *Povești populare românești* (1886), volumul de documente istorico-literare, *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui* (1889), *Codicele Voronețean* (1885), cu textul original, glosar și comentarii.

Cel mai mare folclorist și etnograf, Simeon Florea Marian (1847–1907), a lăsat o operă monumentală ca vastitate, însemnătate și actualitate, din care menționăm: *Cromatică poporului român* (1882), *Ornitologia poporană română* (2 vol. 1883), *Descânțete populare române* (1886), *Satire populare române* (1893), *Tradiții populare române* (1895), acel amplu și inegalabil ciclu tematic, consacrat ritualurilor din momentele-cheie ale vieții, *Nunta la români* (1892), *Nașterea la români* (1892), *Înmormântarea la români* (1892 și ediția a II-a, 1995), trilogia *Sărbătorile la români* (1898-1901 și ediția a II-a, 1994), ca și unele contribuții istoriografice, *Inscripțiuni de pe manuscrite și cărți vechi din Bucovina, Condica mănăstirii Voronețului* (1900) etc.

Domeniul **istoriografiei** a fost bogat reprezentat de Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874). Om politic și luptător pentru drepturile românilor, autor sau coautor la documentele *Petiția Țării* (1848), *Promemoriu la Petiția Țării* (1849), *Strigătul după ajutor al comunelor din ocolul Câmpulungului Moldovenesc din Bucovina* (1861); timp de peste un deceniu cercetează personal și plătește din simbria sa patru funcționari, identificând în arhivele imperiale din Viena, Pesta, Lemberg, ca și din Veneția, München, Buda, Cracovia, Milano, Muntele Athos, Paris, Vatican etc., peste 6000 de documente, referitoare la istoria românilor între anii 1376–1818, însumând 6576 de pagini, ele au fost donate statului român și au format primele 12 volume din monumentală colecție care îi poartă numele. Pe lângă aceste documente, statul român a tipărit postum *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. 1–5 (București, 1878–1886), din care s-au tradus în românește primele 3 volume între anii 1879–1900.

Între alți istorici mai menționăm: Ion Grămadă (1886–1917) – cu monografiile *Participarea românilor la asediul Vienei în 1683* (București, 1916), *Societatea „România Jună” din Viena, 1871–1911* (1913) și volumul de schițe istorice *Din Bucovina de altă dată* (Cernăuți, 1911); Dimitrie Dan (1856–1927) – cu studiile sale *Armenii Orientali din Bucovina* (Cernăuți, 1891), *Țiganii din Bucovina* (Cernăuți, 1892), *Lipovenii din Bucovina* (Cernăuți, 1894), *Evreii din Bucovina* (Cernăuți, 1899), *Rutenii în Bucovina* (București, 1913) și monografiile *Cronica Episcopiei de Rădăuți* (Cernăuți, 1912) și *Mănăstirea Sucevița* (București, 1923). Un pionier în domeniul cercetării vechiului drept românesc este George Popovici (1863–1905).

Menționăm, de asemenea, că în Bucovina se formează și se lansează pe tărâm istoriografic Dimitre Onciul (1856–1923), întemeietorul școlii critice și își încep activitatea Ion Nistor și Teodor Balan.

În domeniul **artei dramatice** Bucovina n-a dispus până în 1918 de o instituție teatrală românească, formată din profesioniști, ca în cazul altor naționalități, de pildă, cea germană. În schimb, cu începere din 1864, au efectuat turnee, stagiuni teatrale în Bucovina diferite formațiuni artistice, de la Iași și București, care s-au bucurat de un larg succes în rândul publicului românesc, contribuind la formarea și dezvoltarea gustului artistic pentru acest domeniu al vieții spirituale. Astfel, trupa teatrală condusă de Fani Tardini de la Iași susține între 19 martie 1864 – 27 mai 1864 un număr de 33 de spectacole, apoi între 14 decembrie 1864 și 21 mai 1865 cea de-a doua stagiune, cu piese românești de Vasile Alecsandri, Matei Millo, care s-au bucurat de un strălucit succes. Au urmat alte stagiuni teatrale – ale ansamblului artistic condus de Mihai Pascali (iulie 1869), cea de-a treia stagiune a trupei Fani Tardini (în lunile aprilie-mai 1870), ale formațiunilor conduse de Matei Millo (iulie 1871), Constantin Demetriade (iunie 1875) etc. În 1883 pe lângă Societatea muzicală „Armonia” se formează prima formație românească teatrală a artiștilor amatori, care își începe activitatea în 1884 și stagiunile acestei echipe devin cvasipermanente, se continuă în anii următori, atât în capitală, cât și în principalele orașe ale Bucovinei: În 1893 o stagiune teatrală în Bucovina organizează un ansamblu de la Teatrul Național din Craiova; în 1910, susțin 15 spectacole la Cernăuți, Suceava, Câmpulung, Gura Humorului, Rădăuți, Siret, Storojineț, membrii unei formații teatrale bucureștene, cu Petre Liciu, Aristizza Romanescu, Nottara, prezentând trilogia lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea și piese de I.L. Caragiale. Între consecințele benefice ale acestei înrâuriri se constată formarea și afirmarea unor noi echipe teatrale românești de amatori la Cernăuți, Suceava, Câmpulung Moldovenesc.

Pe tărâm **muzical** se remarcă doi lăutari celebri: Nicolae Picu (1789–1864) și Grigore Vindereu (1830–1888) și compozitorii Ștefan Nosievici (1833–1869),

Isidor Vorobchievici (1836–1903), Ciprian Porumbescu (1853–1883), Carol Miculi (1821–1897) și Tudor Flondor (1862–1908), Eusebiu Mandicewsky (1857–1929). O influență benefică au avut-o înființarea și finanțarea unui larg cadru instituțional: **Reuniunea Muzicală** (1859), **Societatea Filarmonică** (1862) și **Armonia** (1881), **Societatea Corală „Lumină“** (1891), **Reuniunea Muzical-Dramatică „Ciprian Porumbescu“** (1903), corurile școlare, studentești, bisericesti și sătești.

Pentru contribuția adusă la îmbogățirea patrimoniului de valori spirituale ale poporului român, unele personalități ale elitei românilor bucovineni au devenit, prin voința celui mai înalt forum științific al patriei, membri fondatori ai Academiei Române – I.G. Sbiera, Alexandru Hurmuzachi (în 1866), membri titulari – Eudoxiu Hurmuzachi (1872), Simeon Florea Marian (1881), T.V. Stefanelli (1910), Sextil Pușcariu (1914), Ion Nistor (1915), membri corespondenți – Dimitrie Petrino (1877), Dimitrie Dan (1904) și Gheorghe Popovici (1905), iar membri de onoare – Nicolae Hurmuzachi (1883) și Constantin Hurmuzachi (1919).

Biserica ortodoxă: Instituție care, în ciuda vitregiilor stăpânirii străine, a continuat să aibă un rol important în viața spirituală, în păstrarea și apărarea obiceiurilor, tradițiilor, limbii, culturii, valorilor tradiționale, să influențeze, să marcheze gândirea, sentimentele și comportamentul oamenilor, Biserica ortodoxă a parcurs o cale sinuoasă, complexă, uneori dramatică, fiind afectată, în forme și intensități diferite, de puterea politică, imperială.

Regimul Metternich a menținut Biserica ortodoxă sub controlul Mitropoliei din Karlowitz. Dar, numărul parohiilor ortodoxe a fost redus în prima jumătate a secolului al XIX-lea de la 239 la 186 parohii, deși populația a sporit considerabil.

Pe de altă parte, administrația imperială a încurajat extinderea confesiunilor romano-catolice, unită sau greco-catolică, protestantă, mozaică. La 1821 existau deja 15 parohii romano-catolice, dar până la 1848 ele s-au extins în aproape toate localitățile, unde erau funcționari, ostași, coloniști și imigranți catolici într-un număr oricât de redus. În 1910, numărul credincioșilor romano-catolici era de 26 182.

Statul austriac a ajutat, direct sau indirect, toate celelalte confesiuni: în 1822 s-a construit în capitală prima biserică unită, greco-catolică, urmată de înființarea a 4 parohii pentru elementele alogene, cu precădere zilieri ruteni veniți din Galiția. Între 1821–1845 și evreii și-au construit prima sinagogă în capitala Bucovinei, iar în 1847 s-a înființat la Cernăuți prima parohie protestantă.

La 1848, în Petiția Țării s-a cerut de către fruntașii românilor bucovineni democratizarea conducerii Bisericii ortodoxe, prin crearea sinodului național, format din reprezentanți aleși ai clerului, boierimii, burgheziei și țăranilor, utilizarea veniturilor Fondului Bisericesc „de către un comitet național, mai ales din toate stările sociale ale cultului greco-reunit sub controlul Dietei provinciale”. Dar, în anii următori au continuat abuzurile statului și administrației locale: după înfrângerea Austriei, în 1859, de către Franța și Sardinia, iar în 1866 de către Prusia, Fondul Bisericesc a fost obligat să verse în vistieria imperială câteva milioane de florini, iar în ajunul și în timpul primului război mondial alte 160 de milioane de coroane.

Fruntașii elitei românilor bucovineni au relatat și demascat în numeroase rânduri politica abuzivă a administrației imperiale în problema Fondului Bisericesc. Astfel, în ședința din 10 septembrie 1860 a Parlamentului imperial din Viena, deputatul Nicolae Petrino arată că: nu s-au construit până în 1860 decât șase biserici de piatră în opt zeci de ani, iar administrarea de către stat a averilor bisericesti a ajuns atât de proastă încât nici lefurile preoților nu puteau fi plătite la timp; comune cu câte 7–8 000 de suflete n-aveau biserici, iar unele din cele existente,

fiind ruinate, au fost închise de poliție; 14 școli ridicate din fondurile ortodocșilor au fost declarate „școli catolice”; este inadmisibil ca: „400 000 de locuitori ai țării de religie ortodoxă, greco-orientală să nu aibă nici o școală, iar 60 000 de locuitori romano-catolici, germani, poloni etc. să le aibă pe toate”¹¹.

Perioada 1848–1918 a fost dominată de încercarea elitei românilor bucovineni de a cucerii autonomia Bisericii ortodoxe, de-a scoate de sub controlul Mitropoliei de la Karlowitz și mai ales de-a putea organiza și utiliza imensele averi ale Fondului Bisericesc în folosul națiunii române din Bucovina. În acest scop, românii au constituit un comitet format din Gheorghe Hurmuzachi, I.G. Sbiera, Silvestru Andrievici-Morariu, care să acționeze în acest sens.

Contrar acestei direcții, episcopul Bisericii ortodoxe, Eugen Hacman, protejat și devenit consilier intim al împăratului, s-a înconjurat de o camarilă de adulatori și lingușitori, devenind un despot, acționează în consens cu ordinele Curții din Viena.

Confruntarea între români și ruteni devine tot mai aprigă, rutenii învinuindu-i pe români de iredentism și dușmani ai statului austriac.

Timp de câteva decenii, românii își apără cu dârzenie cauza națională. În 1870 are loc o adunare națională a clerului și mirenilor la Cernăuți, apoi în 1871 – Congresul bisericesc, la care se adoptă statutul provizoriu. În sfârșit, la 23 ianuarie 1873 Franz Iosif admitea separarea Bisericii ortodoxe de Mitropolia de la Karlowitz, creându-se Mitropolia Bucovinei și Dalmației.

Într-un context internațional favorabil unei apropieri româno-austriece, în vederea aderării României la Tripla Alianță, Curtea din Viena îl acceptă ca mitropolit al Bucovinei, în 1880, pe cărturarul și patriotul Silvestru Andrievici-Morariu. Astfel că, în 1880, se convoacă un nou congres bisericesc, se definitivează statutul pe care, în 1891, guvernul austriac îl aprobă oficial, dar întârzie să-l pună în aplicare și în 1899 îl abrogă.

Sub Silvestru Andrievici-Morariu, Biserica ortodoxă cunoaște progresele cele mai importante: înființarea celei dintâi tipografii românești în 1883; tipărirea unei salbe de publicații valoroase, între care „Steluța (1883), „Revista Politică“ (1886), „Candela“ (1882), „Deșteptarea“ (1893), editarea primei sinteze despre *Istoricul Bisericii Ortodoxe Române din Bucovina între anii 1775–1893* (1893), restaurarea și construirea a 70 de lăcașuri, sporirea numărului de parohii la 312, executarea unor ample și valoroase picturi religioase de către Epaminonda Bucevschi, construirea și darea în folosință a Catedralei ortodoxe (între anii 1860–1864) și a admirabilului complex mitropolitan (între anii 1860–1882), capodoperă a arhitecturii cernăuțene, ambele realizate din veniturile Fondului Ortodox.

La sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea însă, cu sprijinul direct și abuziv al statului austriac, sub noul mitropolit Arcadie Ciupercovici, prin decretul imperial din 19 ianuarie 1899 doi clerici ruteni sunt numiți asesori consistoriali și doi profesori de aceeași etnie sunt introduși la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Circa 300 de preoți români și numeroși mireni protestară în cadrul unei adunări populare, ce are loc în capitală, în octombrie 1899. Asaltul rutenilor pentru preluarea unor funcții în conducerea Bisericii ortodoxe se întetește și cu sprijinul direct al guvernului central, în 1913, Curtea din Viena numea un reprezentant al rutenilor în postul de vicar general al arhiepiscopiei, cu drept de succesiune la scaunul mitropolitan.

În ajunul primului război mondial, din cele 283 de biserici existente în centrele comunale, Fondul Bisericesc era patron și ctitor la 101 de lăcașuri iar proprietarii alogeni la 107, restul aparținând fie unor patroni și ctitori români, fie românilor împreună cu alogeni. Faptul cel mai incredibil era acela că, 54 de bi-

serici ortodoxe din zona de nord a Bucovinei aveau ca patroni și ctitori mari proprietari și arendași evrei, de confesiune mozaică, ceea ce nu se mai întâlnea în nici una dintre provinciile istorice românești. În același timp, din cele 25 de domenii ale Fondului Bisericesc, toate erau arendate pe termen lung, astfel: 19 domenii unor arendași evrei, 4 la șvabi, un domeniu unui polonez iar unul singur unui român¹².

La izbucnirea primului război mondial, imensul „trust“ al patrimoniului național din Bucovina, averile Fondului Bisericesc, se aflau în cvasitotalitate acaparate de coloniști și imigranți.

2. BUCOVINA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Disputată între Austria, care voia s-o păstreze, și Rusia, ce dorea să o anexeze, Bucovina a suferit în anii primului război mondial calvarul transformării sale în teatru al operațiunilor militare. Ea a fost invadată, ocupată vremelnic de către ruși, în trei reprize: în septembrie–octombrie 1914, între 26 noiembrie 1914–23 ianuarie 1915 și iunie 1916.

În același timp, în cadrul tranzațiilor diplomatice, spre a atrage România în război, Austro-Ungaria și Germania îi promiteau întreaga Basarabie, inclusiv zona Hotinului și chiar o parte a Bucovinei, zona de sud, în vreme ce Rusia și partenerii ei, Anglia și Franța, erau dispuse să-i cedeze toate teritoriile românești din Imperiul Habsburgic – iar în problema Bucovinei se stabilea inițial ca granița de nord a României să fie pe Siret, apoi rușii au admis oficial mutarea frontierei pe Prut și includerea și a orașului Cernăuți în partea ce revenea României, prin acordul secret, încheiat la 17 iunie 1916 cu Antanta. Însă, dincolo de această acceptare, silită și oficială, guvernul rus, deși aliat declarat al României, a elaborat în timpul operațiunilor militare trei proiecte secrete¹³, ce prevedeau ocuparea și anexarea integrală a Bucovinei. Întocmite, primul în ianuarie 1915, celelalte două la sfârșitul anului 1916 de către generali și experți ai Ministerului Afacerilor Externe, ele prevedeau încadrarea problemei Bucovinei în planul mai vast al expansiunii ruse în România, zona balcanică și Orientul Mijlociu, vizând, în esență, strâmtoarele și Constantinopolul; se argumenta că „Rusia creștină dispune de dreptul absolut asupra întregii Bucovine“, invocându-se poziția ei geopolitică și însemnătatea strategică, bogăția bisericilor, pământul fertil, Universitatea din Cernăuți care ar fi devenit „o Academie teologică“ ortodoxă etc.

În timpul celei de-a treia ocupații, guvernul rus numi un guvernator al Bucovinei, prefecți și primari, precum și un arhiepiscop rus în fruntea mitropoliei bucovinene.

Pe de altă parte, administrația imperială, folosindu-se de uneltele sale filohabsburgice, Nicolae Wassilko și Aurel Onciul, chemă sub arme un corp de voluntari ucraineni și altul de legionari români și rechiziționează forțat circa 70 000 de vite pentru aprovizionarea armatei, precum și alte bunuri numeroase, dezlănțuie un val de persecuții sălbatice asupra celor bănușiți de sentimente ostile, instituie tribunale militare și trimite un număr mare de intelectuali în lagărul de concentrare de la Thalerhof, din Stiria.

Populația de rând a reacționat în chip diferit. Mulți intelectuali români din Bucovina s-au refugiat în România, înscriindu-se voluntari în armata română și desfășurând o bogată activitate, spre a determina intrarea României în război contra Austro-Ungariei. Ei și-au construit un comitet al refugiaților, împreună cu transilvănenii, au organizat la București, în martie 1915, un congres al românilor de peste hotare. După ce România s-a alăturat Antantei, în 1916, unii au plecat pe frontul de Răsărit, alături de ruși, alții au editat și au difuzat manifeste, broșuri și „Revista Bucovinei”, în care demascau politica habsburgică în Bucovina, cerând statului român să grăbească eliberarea ei; bucovinenii voluntari s-au distins ei înșiși în luptele contra trupelor austro-ungare, iar Ion Grămadă și Lascăr Luția, precum și mulți alții au căzut eroic la datorie în încheștarea cu dușmanul. Mulți dintre românii bucovineni rămași acasă și încorporați cu forța în armatele habsburgice au dezertat și s-au instituit în unități de voluntari, luptând împotriva forțelor Puterilor Centrale, fie pe frontul de Răsărit, alături de trupele româno-ruse, fie în Italia sau Franța. O emigranță a românilor bucovineni acționa și în străinătate; reprezentanți ai bucovinenilor luară parte, în aprilie 1917, la Roma, la un Congres al popoarelor oprite de Austro-Ungaria, la care se hotăra coordonarea tuturor eforturilor până la înfrângerea definitivă a imperiului și eliberarea lor de sub stăpânirea străină.

Izbucnirea revoluției ruse din februarie–martie 1917 și a celei bolșevice din toamna aceluiași an, tratativele de pace de la Brest-Litovsk, între Rusia Sovietică și Puterile Centrale, au readus Bucovina în atenția factorilor de decizie din cadrul tranzacțiilor diplomatice, care s-au desfășurat în iarna și începutul anului 1918: după ce s-au formulat și abordat diverse planuri, legate fie de un „regat al Poloniei”, fie de o „Ucraină Mare”, austrofilă, de la care nu lipsea și includerea Bucovinei, victoria bolșevicilor asupra Kievului la 28 ianuarie 1918, evoluția evenimentelor pe frontul de Răsărit au silit guvernul austriac să abandoneze planurile inițiale, să accepte refacerea unui așa-zis regat al Haliciului, unind Galiția Orientală, Bucovina și „Rusia subcarpatică” într-o mare provincie sub scepstrul Casei de Austria. Acest târg s-a negociat și încheiat la 9 februarie 1918 la Brest-Litovsk, fiind supranumit „pacea pâinii”, fiindcă în schimbul acestei rezolvări favorabile ucrainenilor, aceștia trebuiau să furnizeze Austriei un milion de tone de grâu, din care s-au livrat 42 de vagoane de grâu, spre a atenua foametea din imperiul care se apropia el însuși de catastrofa destrămării din interior.

Românii bucovineni, polonezii, galițienii, ungurii din acea „Rusie subcarpatică” protestară împotriva unui astfel de tratat, care le ignora și sfida aspirațiile.

Scoaterea Rusiei Sovietice din război, prăbușirea frontului rus de Răsărit lăsa România singură și izolată în fața forțelor militare ale Puterilor Centrale, obligând-o să semneze, la 7 mai 1918, un tratat dictat, pe care ea nu l-a ratificat și prin care la teritoriul Bucovinei se mai alipeau și zona Dornelor, porțiuni din județul Dorohoi și fostul ținut al Hotinului, care erau ocupate vremelnic de armatele austro-germane.

Râvnită în timpul războiului și a tratatelor din 1918 de austrieci, de ruși, de polonezi și de ucraineni, Bucovina intra în primăvara lui 1918 într-o stare de provizorat, pe care avea s-o înlătore dorința și voința românilor bucovineni în toamna aceluiași an, 1918, după 144 ani de stăpânire habsburgică.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Octavia Lupu, *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukovina während der börsburgischen Herrschaft*, Roma, 1980, p. 25–36.
2. Arkadie Jukowski, *op. cit.*, p. 35–36.
3. *Österreichische Statistik*, 1904–1914.
4. „Foarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina“, Cernăuți, I, nr. 1, 1865, p. 13.
5. Idem, an. V, nr. 6-12/1869, p. 157.
6. Corneliu Crăciun, *Societăți Academice din Bucovina. Arboroasa și Junimea*, Oradea, 1997.
7. Iorgu Toma, *Școala Română*, Suceava, 1908, p. 32.
8. Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească din Bucovina (1809-1944)*, Suceava, 1991.
9. Arhivele R.S.C., fond 3, inv. 1, dosar 7197, f. 1–2.
10. Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini din literatura română în Bucovina*, Cernăuți, 2000.
11. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 121-124.
12. Arh. R.S.C., *loc. cit.*, dosar 712, f. 1–18.
13. Ion Varta, *Le tsarisme russe et la question de la Bucovine pendant la première guerre mondiale. Contribution documentaires*, „Revue des études sud-est européennes“, XXXII, nr. 3–4, Bucarest, 1995, p. 267–271.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ARHIVE

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fondul Bucovina.

Arhiva Istorică Centrală, București și a filialei Suceava.

Arhiva Fondului memorial documentar al Muzeului Bucovinei și al Fondului documentar „Simion Florea Marian“ din Suceava.

PRESA

„Analele Bucovinei“, an. I–VII (1993–1999), Editura Academiei Române.

„Glasul Bucovinei“, an. I–VII (1993–1999), Fundația Culturală Română.

„Codrul Cosminului“, seria nouă, an. I–VI (1995–2000), Suceava.

„Kaindl-Archiv“, Augsburg, nr. 1–32.

LUCRĂRI SELECTIVE

Bostan, C. Grigore, Bostan, Lora, *Pagini de literatură română în Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000*, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 2000.

Dobryjanskii O., *Naționalnii rub ucrainiv Bukovini drugoi polovini XIX-pociatku XX st.*, Cernivți, 1999.

Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), Editura Academiei Române, București, 1993.

Johannes Hempel, Orfried Kotzian, *Das Bukovina-Institut in Augsburg*, Augsburg, 1990, 1994, 1998.

- Jukowski, Arkadi, *Istoria Bucovinei* (limba ucraineană), vol. II, 1994, Cernăuți, 1994
 Mihăilescu, Doru, *Bucovina și Basarabia*, Iași, 2000.
German Emigration from Bukovina to the Americas, Kansas, 1996.
 Molasa, J., Feleszki, K., *Bukowina*, Warszawa, 1992.
Bukowina, Blaski i cienie, „EuroPy w miniaturze”, Warszawa, 1995.
 Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991.
 Prokopowitsch, Erich, *Die Rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Verlag Böhlau/Graz-Köln, 1963.
 Skibinski Wilhelm, *Losy Polakow z Bukowiny*, Zielona Gora, 1998.
Bukowina istoricinii naris, Cernvetkii Derjvnii Universitet „Iuri Fedkovicia”, Cernovți, 1998.
 Turczynski, Em., *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Horosowitz, Eisbaden, 1993.

SUMMARY

The article on the *Evolution of Rumanians in Bukovina between 1821–1919* is a historical syntesis on the aspects of the economic, political and cultural life of Bukovina in the given period.

The author demonstrates that the Habsburg Imperial administration wanted and succeeded – although only partially and temporarily – to create a German-culture country, by maintaining oases of German culture in the German colonies and in most towns.

The Romanians in Bukovina preserved, defended and developed their own national culture through the agency of education, cultural institutions, press, literature, thus opposing the policy of assimilation and de-nationalization.

BUCOVINA, ZONĂ DE CONVERGENȚĂ ETNICĂ ȘI SPIRITUALĂ

Florin Pintescu

Suceava

Datorită istoriei și poziției sale geografice speciale ce a prilejuit conviețuirea relativ pașnică a mai multor etnii, Bucovina este o regiune unică de interferențe culturale, situată „între Orient și Occident“. Această fericită expresie se regăsește în titlul unei cărți semnate de cunoscutul cercetător german Erich Beck¹, realizator al unei vaste bibliografii a scrierilor despre Bucovina². Prin apartenența la zone geografice, culturale și geopolitice diferite și prin schimbarea frecventă a națiunii politice dominante, destinul istoric și cultural al acestei regiuni relativ puțin întinse este unul de excepție. Din punct de vedere geografic, Bucovina face parte din estul Europei. Din punct de vedere cultural, datorită includerii sale în statul austriac (austro-ungar), această regiune a făcut parte în perioada 1775–1918 din zona de cultură central-europeană. În mod firesc, apartenența la aria culturală central-europeană a facilitat introducerea și consolidarea culturii germane în „Țara Fagilor“. Acest proces amplu și complex s-a realizat cu precădere prin intermediul *Kulturträger*-ilor („purtători de cultură“) germani și evrei, vorbitori de limbă germană sau idiș. Din punct de vedere geopolitic, Bucovina a jucat o perioadă de timp rolul unei regiuni situată la intersecția zonelor de influență a Imperiilor Austriac, Rus și Otoman. În zilele noastre, provincia istorică Bucovina este divizată în două părți, sudul acesteia formând județul Suceava din România iar nordul fiind cunoscut sub denumirea de regiunea Cernăuți din Ucraina.

Având reverberații adânci în trecutul de slavă al Moldovei, istoria Bucovinei a suscitat interesul deosebit al specialiștilor români și străini. Destinul istoric cu totul aparte al acestei provincii istorice românești a început încă din perioada medievală, perioadă în care Bucovina a fost concomitent nucleul în jurul căruia s-a format statul feudal Moldova și regiunea unde s-a desfășurat o viață spirituală activă, concentrată mai ales în jurul unor mănăstiri celebre (Putna, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Arbore etc.). Situație tipică pentru întreg răsăritul ortodox, aceste mănăstiri au fost în același timp centre de adâncă trăire religioasă și lăcașuri de cultură. Până spre sfârșitul veacului al XVIII-lea viața populației din Bucovina se desfășura în tiparele unui feudalism întârziat, patriarhal, în totală contradicție cu epoca modernă (folosim acest termen cu valoare de criteriu de periodizare istorică) ce se manifestase deja în apusul Europei. Societatea feudală din Bucovina a fost orientată în mod treptat spre modernitate începând cu anul 1775, când Imperiul Otoman a cedat acest ținut Imperiului Habsburgic (Austriac) în urma păcii de la Kuciuk-Kainargi.

Imperiul Austriac (Austro-Ungar din 1867) a stăpânit acest teritoriu (10 500 km², cam a 60-a parte din suprafața imperiului) până în 1918, perioadă în care în Bucovina s-au petrecut numeroase transformări care au contribuit la schimbarea fizionomiei demografice, economice, politice, etnice și culturale a provinciei, conferindu-i un statut singular în comparație cu regiunile învecinate. În urma acestor transformări, Bucovina a devenit în conștiința opiniei publice cultivate o „Elveție“ a estului Europei, capitala provinciei, Cernăuți, dobândind titlul deosebit de măgulitor de „Mica Viena“. În cele ce urmează, vom căuta să surprindem în mod sumar transformările mai sus enunțate și să explicăm puterea de seducție exercitată de istoria și spiritualitatea Bucovinei asupra imaginației cercetătorilor și a publicului larg de pretutindeni.

În perioada premergătoare anexării la Imperiul Habsburgic, populația Bucovinei era rară. Un recensământ efectuat între anii 1772–1773 (Rimsky-Korsakov) dădea pentru Bucovina cifra de 84 514 locuitori grupați în 266 localități și trei târguri. Din punct de vedere etnic ruteni, 7,06% huțuli, 3, 14% țigani, 2,86% evrei, 1,26% ruși, 0,54% polonezi și... 20% germani³. Treptat, populația Bucovinei a crescut în mod exploziv datorită colonizărilor organizate, operate de austrieci mai ales din motive economice și datorită colonizărilor spontane, numeroși oameni așezându-se în Bucovina de bună voie datorită existenței unor condiții mai bune de trai în comparație cu locurile lor de baștină. În 1869, populația Bucovinei era de 511 964 de locuitori⁴, ultimul recensământ austriac (1910) oferind cifra de 798 355 de locuitori, grupați pe etnii astfel: 273 354 români (34,24%), 305 101 ruteni (38,22%), 73 073 germani (9, 15%), 95 778 evrei (12%), 36 211 poloni (4,54%), 14 838 „alte naționalități“ (1,85%)⁵. Conform acestui recensământ, românii erau majoritari în sudul Bucovinei iar, ucrainenii în nordul Bucovinei. În zilele noastre, numărul populației germane din Bucovina a scăzut în mod drastic, în principal datorită emigrărilor în Germania (dinaintea sau după ultimul război mondial). Un fenomen similar s-a petrecut cu populația evreiască, mulți evrei fiind deportați în vremea războiului sau „făcând alia“ (emigrând) în Israel după încheierea conflagrației, fenomenul „alia“ întâlnindu-se mai cu seamă în sudul Bucovinei. După război, o mare parte dintre românii din nordul Bucovinei au fost deportați în Siberia, fapt ce a schimbat complet tabloul etnic al provinciei. Conform unui recensământ întocmit în 1989 de regimul sovietic, în Bucovina de nord, ținutul Herța și o parte din nordul Basarabiei, trăiau 940 801 de locuitori, dintre care 70% erau ucrainenii și huțuli, românii reprezentând 20% iar rușii, germanii și alte etnii circa 10%.⁶ Demn de remarcat este faptul că în Bucovina istorică au trăit 11 etnii ce au profesat 9 credințe religioase.

Orientarea Bucovinei spre formele economice, de cultură și civilizație central-europene, s-a înfăptuit mai cu seamă prin aportul germanilor și evreilor, fapt pentru care le vom consacra rândurile ce urmează. Primele colonii germane din Bucovina (cele din Prelipcea și Sadagura) au luat ființă înaintea anexării Bucovinei la statul austriac (1770–1774). Cele mai cunoscute colonii germane din Bucovina au fost înființate în localitățile (oferim cititorului, spre simplificare, doar denumirea românească) Huta Veche, Huta Nouă, Iacobeni, Voivodeasa, Frasin, Păltinoasa, Frătăuți, Cărlibaba, Bădeuți, Milișăuți, Ițcani etc. Coloniștii germani au fost în principal agricultori și meșteșugari. Datorită muncii lor asidue, Bucovina a cunoscut o însemnată dezvoltare economică, atingând aproape standardele de bunăstare și nivel de trai central-europene. În pofida eforturilor de industrializare ale provinciei întreprinse de administrația austriacă, nu a putut fi modificat caracterul predominant agrar al acesteia. Producția agricolă însemnată din Bucovina a putut asigura

dezvoltarea unei industrii alimentare locale însemnate, provincia fiind un adevărat rezervor de brânzeturi și carne pentru întreg imperiul.

Evreii au venit în Bucovina încă din timpul războiului ruso-turc, încheiat prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi, ocupându-se în special cu meșteșugurile, arendășia și comerțul. După anul 1774 emigrarea lor în Bucovina din Galiția și Polonia s-a accentuat. În 1912 existau în Bucovina 9 322 de meseriași, dintre care 5.091 evrei, 10.312 negustori, dintre care 8 642 evrei⁷. Datorită spiritului lor practic și întreprind, evreii vor ajunge până la sfârșitul secolului XIX să domine toate compartimentele vieții economice din Bucovina și să devină niște propagatori zeloși ai culturii și civilizației germane pe aceste meleaguri. În Bucovina au mai fost colonizați de-a lungul timpului poloni, armeni, unguri, slovaci, lipoveni, huțuli și ruteni (ucraineni), ultimii meritând o mențiune specială. Emigrarea rutenilor (ucrainenilor) din Galiția a avut motivații economice (în Bucovina se prestau 12 zile de clacă pe an, față de 80–100 de zile în Galiția), militare (coloniștii și imigranții sosiți în Bucovina erau degrevați de serviciul militar pe toată durata vieții lor) și religioase (fiind în majoritatea lor ortodocși, treceau într-o regiune tradițional ortodoxă)⁸. Rutenii (ucrainenii) erau în special agricultori.

Din punct de vedere politic, anexarea Bucovinei a dus la diminuarea drastică a puterii politice deținute până atunci de elementul românesc din Bucovina și la trecerea acestei puteri în mâinile elementului etnic german sau polonez (în perioada în care Bucovina a fost alipită la Galiția). Viața politică a Bucovinei merită o mențiune cu totul specială, datorită faptului că ea s-a desfășurat într-un spirit de adevărat civism și toleranță reciprocă a etniilor, neîntâlnit în toată Europa. Ca și întreg Imperiul Austriac, viața politică bucovineană s-a bazat pe acel deosebit de dificil de realizat în practică „Ausgleich“ (tradus aproximativ „compromis“) dintre diversele etnii componente ale imperiului⁹. De aceea, Bucovina a constituit o adevărată oază de viață politică civilizată în comparație cu regiunile înconjurătoare, politica de „Ausgleich“ conducând la supraviețuirea imperiului până în 1918.

Potrivit opiniei unor cercetători, Bucovina a constituit un strălucit exemplu de colaborare interetnică. În ultimul timp a fost relansată celebra expresie *homo bucovinensis*, prototip al individului tolerant, ce vorbește cel puțin două limbi și care oferă un model de conviețuire pașnică interetnică¹⁰. Conform opiniei lui Emmanuel Turczynski, un cunoscut istoric german expert în problemele Bucovinei, în Bucovina a existat un adevărat „consens ideologic“ bazat pe „larg diseminata identificare a bucovinenilor cu trăsăturile regiunii, cu un sistem legal bine stabilit, toleranță și progres socio-cultural, unde loialitatea către aceste valori nu însemna neloialitate față de propria comunitate etnică sau religioasă“¹¹. Unii istorici au comparat colaborarea interetnică din Bucovina cu situațiile din Tirol și Cipru, „modelul“ bucovinean demonstrându-și superioritatea. În cele ce urmează ne vom îngădui câteva precizări relative la sensul expresiilor *homo bucovinensis* și „modelul Bucovina“.

În perioada anterioară anului 1919 se realizase un fel de solidaritate interetnică la nivelul elitelor din Bucovina, solidaritate dată de necesitatea folosirii limbii germane în cadrul regimentelor, școlilor și aparatului administrativ bucovinean. Un binecunoscut autor prezintă alegoric această situație, arătând că la o masă de taroc (joc de cărți foarte popular în Bucovina austriacă) puteau fi auzite chiar patru limbi, în funcție de naționalitatea jucătorilor¹². Cu toate acestea, credem că prototipul unui sincer *homo bucovinensis* era ilustrat doar de o parte a elitelor, cealaltă parte fiind formată din oameni cu sentimente naționaliste pronunțate, mai ales în cazul românilor și ucrainenilor. În cazul populației de rând a Bucovinei, mai cu seamă rurale, prototipul acestui *homo bucovinensis* este mai dificil de analizat,

datorită existenței unor bariere confesionale și lingvistice, pe de o parte, datorită schimbării dese a limbii administrației de stat (română, germană, ucraineană), pe de altă parte. Acest fapt a încetinit și apoi stopat omogenitatea lingvistică și culturală a regiunii, care nu și-a putut constitui o identitate politică reală, fiind în decursul istoriei o provincie austriacă, română sau ucraineană. În ceea ce privește acoperirea istorică reală și viabilitatea pentru viitor a expresiei „modelul Bucovina” trebuie să precizăm câteva lucruri. Populația de rând românească, uneori și elitele acesteia, a avut cel mai puțin de beneficiat de pe urma acestui „model”, fiind aproape permanent sărăcită și extorcată în urma arendării pământurilor Fondului religios ortodox și în urma activității cămătarilor și comercianților evrei. Această populație și-a pierdut în timpul stăpânirii austriece preponderența politică și etnică din cadrul provinciei¹³. Conflictele latente dintre etniile ce au locuit în Bucovina în timpul stăpânirii austriece nu au luat o formă violentă datorită faptului că provincia s-a bucurat de 143 de ani de pace, datorită competenței majorității funcționarilor austrieci și datorită caracterului tolerant al etniei majoritară o perioadă în mod absolut, etnia română. Conchidem că „modelul Bucovina” ar fi trebuit să fie perfecționat, mai ales în sensul asigurării unui statut de egalitate reală pentru toate etniile ce locuiau acolo, pentru a fi luat acum în calcul ca un posibil model de conviețuire pașnică pentru statele Europei.

Din punct de vedere cultural, Bucovina a fost considerată un exemplu demn de urmat pentru Europa, orașul Cernăuți fiind numit în 1997 de către Zbigniew Herbert, cu o expresie ce a făcut vogă, „ultima Alexandrie a Europei”. Cernăuți a fost orașul în care, inclusiv în vremea administrației românești din perioada interbelică, a fost cultivată cultura germană, evreiască (în limba germană sau idiş)¹⁴, română, polonă sau ucraineană, orașul pe care l-au îndrăgit apreciații poeți bucovineni Paul Celan (care la început a scris și în limba română), Rose Ausländer, Alfred Margul-Sperber și Vasile Posteuca.

Trecutul istoric și cultural al Bucovinei menține mereu treaz interesul, de altfel perfect justificat, al specialiștilor și al publicului larg asupra acestei regiuni. Proiectul mult controversatei „euroregiuni carpatice”, care ar include și Bucovina istorică, a adus această regiune și în atenția forurilor politice conducătoare din vestul Europei încă din anii 1992–1993. Indiferent dacă acest proiect se va materializa practic sau nu, considerăm mult mai mișcătoare dragostea nestinsă pentru pământul natal al Bucovinei nutrită de bucovinenii, indiferent de naționalitate, risipiți în cele patru părți ale lumii de urgia celui de al doilea război mondial. Considerăm că această dragoste, neîntinată de nici un fel de calcule teritoriale sau politice, poate sta la baza schițării unui început de conviețuire pașnică în Europa, indiferent de convingerile naționale, etnice sau religioase.

NOTE

1. Erich Beck (1963), *Bukowina. Land zwischen Orient und Okzident*, Pannonia-Verlag, Freilassing.
2. Idem (1966), *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1865*, Muenchen; Idem (1985), *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965–1975*, Dortmund; Idem (1999), *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. 1976–1990*, Wiesbaden.
3. *Apud* Mihai Iacobescu (1993), *Din istoria Bucovinei*, vol. 1, p. 152.

4. George Ostafi Ost, *Etnic și economic în Bucovina*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean al Bucovinei”, XXIV–XXV, 1997–1998, Suceava, p. 217.
5. I.E. Torouțiu (1916), *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, p. 34–38, cu ample comentarii. Același autor arată că recensămintele austriece au fost întocmite defectuos începând cu anii 1880, datorită faptului că luându-se în calcul criteriul „limba de conversație” (Umgangssprache), rutenii (ucrainenii) au fost avantajați în defavoarea românilor, care mulți dintre ei știau și limba ucraineană, trecută de autorități la capitolul „limbă de conversație”. Cu prilejul recensământului din 1910, mii de evrei care trăiau printre ucraineni au fost declarați ucraineni pe baza aceluiași criteriu al „limbii de conversație” (Mircea Grigoroviță, 1996, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, p. 36).
6. Oleg Pantschuk (1992), *Zur Lage der Kulturgesellschaften der nationalen Minderheiten im Czernowitz Gebiet*, în „Kaindl-Archiv” (Augsburg), 11, p. 142–144, passim. Alexandrina Cernov oferă cifrele de 666 099 ucraineni și 184–836 români (moldoveni) pentru recensământul din 1989 (*Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei, probleme de renaștere națională*, „Analele Bucovinei”, an. I, 1/1994, p. 151).
7. I.E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 302 și 393.
8. Vezi în special Ion I. Nistor (1997), *Problema ucraineană în lumina istoriei*, ediție îngrijită de Ștefan Purici; Idem (1928), *Românii și rutenii în Bucovina*.
9. Vezi considerațiile lui Solomon Wank (1993), *The Nationalities Question in the Habsburg Monarchy: Reflections on the Historical Record*, Franklin & Marshall College, Working Paper 93-3 (april 1993), passim. În acest articol autorul conchide că soluția „rezolvării” permanente a problemei naționalităților în estul Europei nu a fost oferită de statul austriac. În faza finală a articolului se concluzionează tranșant că „the question of how to purge East Central European nationalism of its aggressive and destructive tendencies and create a multinational confederation is still open. *The search for a solution must be directed, not toward the past, but toward the present and the future*” (subl. n.).
10. Radu Grigorovici (1996), *Das Modell Bukowina*, în „Analele Bucovinei”, an. III, nr. 2/1996, p. 261–280. Vezi și varianta românească a studiului în același număr, p. 281–298. Acest articol fundamental arată imperfecțiunile acestui „model” al Bucovinei.
11. Afirmatie preluată din articolul lui Krzysztof Czyżewski, *Paul Celan and Bukowina's dialogue culture*, traducere de Tomasz Wyszkowski, articol preluat de pe site-ul ce aparține de „Borderland Foundation” din Sejny, Polonia.
12. Adolf Armbruster (1991), *Europa im kleinem: Die Bukowina*, în Idem, *Auf den Spuren der eigenen Identität*, București, p. 226: „Schon am Tarocktisch konnte man bis zu vier Sprachen hören, saß doch der rumänische Pope neben dem ukrainischen Förster, dem polnischen Apotheker und dem deutschen Lehrer; dahinter stand oft ein jüdischer Kleinkrämer”.
13. Vezi mai cu seamă articolul lui Mihai Iacobescu (1998), *A fost Bucovina de ieri un „model” al Europei de mâine? Astăzi despre evoluția celui mai mare „trust” al patrimoniului național*, Fondul Bisericesc, în „Țara Fagilor”. Almanah cultural literar, Cernăuți-Târgu Mureș, p. 44–61, passim. Autorul citează numeroase documente de epocă ce arată că „modelul Bucovina” a provocat românilor de acolo numeroase neajunsuri.
14. Andrei Corbea, Michael Astnet et al. (1990), *Kulturlandschaft Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918*, Iași, passim.

SUMMARY

Because of its past, present and possible future, Bukovina interests a lot of specialists in the field of Anthropology, Ethnography, History, Literature etc. Bukovina was a part of the medieval state of Moldavia, which was annexed by the Austrian Empire in 1774/1775. This paper will try to describe how and why this small region (10 500 km²) was partially transformed into an island of central

European culture and civilization by the Austrian administration. Some data concerning the economical development, colonization of Germans, Jews, Ukrainian, Poles and the cultural development of this province are offered to the reader in order to explain why Bukowina was called „the little Europe“, „the little Swiss of Orient“ and the main city, Czernowitz, „the last Alexandria of Europe“. At the end of this script we try to analyze the famous expression *homo bucovinensis*. The author considers that, in the past of Bukovina, we might perhaps speak of *homo bucovinensis* at the level of upper and middle class, not at the level of average people.

EVOLUȚIA ETNO-DEMOGRAFICĂ A BUCOVINEI ÎNTRE ANII 1774–1850*

Constantin Ungureanu

Chișinău

Anul 1774 a constituit un moment de cotitură pentru dezvoltarea ulterioară a nord-vestului Moldovei. Sub stăpânirea austriacă Bucovina a cunoscut o evoluție etno-demografică a populației total diferită față de restul Moldovei, rămasă sub suzeranitate otomană.

Numărul locuitorilor Bucovinei la începutul dominației habsburgice a fost evaluat în mod diferit de către cercetători: de la 11 421 de familii¹ pentru anul 1774 până la 17 047 de familii² pentru anii 1775–1776. Informațiile variate privitoare la numărul locuitorilor de atunci se explica prin mai multe cauze: situația instabilă în urma războiului ruso-turc și a ocupării Bucovinei de către Austria; înfăptuirea incompletă și inexactă a recensămintelor; eschivarea unei părți a populației de la conscripții de frica de a nu fi recrutați sau impuși la noi impozite; existența unor intense procese migraționiste, înlesnite de modul de trai al locuitorilor; statutul incert al părții de nord-vest a Moldovei... Analiza comparativă a diverselor informații privitoare la numărul populației Bucovinei ne permit să susținem, că la momentul anexării populația acestui ținut se încadra în limitele cuprinse între 67 000–73 000 de persoane.

Și mai dificil este de apreciat componența etnică a Bucovinei la momentul anexării ei la 1774. Până la mijlocul secolului al XIX-lea nu s-a efectuat nici un recensământ, care să consemneze și structura etnică a populației Bucovinei. Românii și marea majoritate a ucrainenilor erau de religie ortodoxă, iar în multe localități populația era mixtă. Totuși, majoritatea istoricilor austrieci din secolul al XIX-lea, pornind de la observațiile făcute pe teren și de la unele evaluări statistice, au constatat că inițial românii erau majoritari în Bucovina.

Astfel, maiorul Mieg, care a participat la delimitarea frontierei între Austria și Moldova, afirma că „populația consta din «valahi neuniți», ceva mai puțini unguri, rusnaci, printre care se afla o mare parte de emigranți din Polonia, Maramureș și Transilvania; țigani, care în cea mai mare parte sunt robi pe lângă mănăstirile grecești (ortodoxe – n.n.), precum și evrei, numărul cărora se mărește permanent”³. Istoricul german J.V. Goehlert în articolul său „Die Bukowina”, publicat în anii '70 ai secolului al XIX-lea, consemna: „Populația de bază era la început românească; totuși curând după ocuparea ținutului devenea acesta arena de atracție pentru aproape toate popoarele austriece...”⁴.

* Această comunicare a fost prezentată la Simpozionul internațional „Bucovina 1775–1848” care a avut loc la Cernăuți la 5–6 octombrie 2000, desfășurat cu ocazia sărbătoririi a 125 de ani de la înființarea Universității din Cernăuți.

Generalul Spleny în *Descrierea districtului Bucovina* nu menționează pe ruteni sau huțani, ceea ce l-a nedumerit pe istoricul J. Polek, care a publicat această lucrare valoroasă în 1893 la Cernăuți⁵. În nota 1 la partea I, cap. 4, J. Polek semnală: „Bate la ochi că Spleny vorbește numai de moldoveni, deși încă atunci mulți ruteni locuiau în districtul Câmpulung Rusesc, dar și în regiunea dintre Prut și Nistru”⁶. În *Observații la Descrierea districtului Bucovina*, scris după convingerea lui Polek de secretarul aulic von Jenisch, totuși se preciza „cu privire la talentele și însușirile sufletești ale populației țării, ca și a moravurilor și obiceiurilor trebuie făcută totuși o deosebire între rusnaci și moldoveni. Amândouă naționalitățile sunt de graeci ritus non uniti (adică ortodocși – n.n.); în noua parte imperială a Moldovei există supuși din amândouă naționalitățile. Numărul celor dintâi este mai puțin important, ei domină de obicei regiunile învecinate cu granițele poloneze, de unde se poate presupune că au venit încoace în trecut. Moldovenii sunt mai deștepți, dar sunt mai șireți decât rusnacii; în schimb, aceștia sunt dedați mai mult agriculturii, mai ales fiindcă nu se hrănesc cu cucuruz, alimentul de căpetenie al Moldovei și Valahiei, ci cu grâne”⁷.

Același istoric J. Polek, autorul mai multor lucrări privind istoria Bucovinei, susținea în alt articol că „la anexare populația Bucovinei consta aproximativ din 11 000–12 000 de familii sau 60 000–70 000 de locuitori. Majoritatea locuitorilor aparțineau naționalității române, care era răspândită pe întreg teritoriul. Numai în ținutul Câmpulung Rusesc (în zona Putila și Vijnița) populația era aproape exclusiv de origine ruteană...”⁸. Iar E. Turczynski scria că „la începutul stăpânirii austriece rezulta aproximativ următorul tablou al structurii etnice a populației: „Cea mai mare parte a nord-vestului muntos era colonizată de neamul rutean muntos al huțanilor. O parte din câmpia dintre Prut și Nistru în nord era locuită preponderent de ruteni. În zona de deal a Carpaților, precum și în câmpiile fertile din est și sud-est, unde primii voievozi moldoveni au avut sediile lor de reședință, locuiau românii, atunci numiți moldoveni”⁹.

Așadar, în toate aceste relatări se constata că la începutul stăpânirii austriece românii constituau majoritatea populației din Bucovina, dar nu sunt prezentate cifre concrete despre numărul românilor și ucrainenilor din provincie.

Cu informație mai concretă privind raportul dintre români și ruteni vine istoricul austriac V.F. Klun, care în 1876 scria următoarele: „La ocuparea ținutului de către Austria, cu o sută de ani în urmă, erau în Bucovina circa 50 000 de români și circa 20 000 ruteni. Scutirea pe cincizeci de ani de recrutare și colonizarea oficială au contribuit la migrarea rutenilor din Galiția în Maramureș, a lipovenilor, a armenilor, evreilor, maghiarilor și nemților în ținut. Treptat, dispărea această preponderență a românilor în favoarea rutenilor...”¹⁰.

Prezintă interes și evaluările statistice ale secretarului Camerei de Comerț și Industrie din Bucovina, Andreas Mikulicz, care la 1875 constata: „La momentul unirii cu Austria se numărau în Bucovina 75 000 locuitori, care constituiau 12 500 familii și locuiau în 3 orașe și 229 de sate, în circa 12 000 case. Populația de bază a ținutului o constituiau 55 000 români și 12 000 ruteni; afară de aceștia locuiau împărțiat în unele localități circa 8 000 persoane de alte naționalități, cu preponderență evrei, armeni, țigani și, în 3 orașe, puțini nemți”¹¹.

Publicarea recensămintelor rusești din anii 1772–1773 și 1774¹² a permis realizarea unor noi investigații în acest domeniu, ceea ce a permis prezentarea mult mai obiectivă și mai reală a structurii etnice a populației Bucovinei la momentul anexării. Prin folosirea metodei antroponimice s-au obținut trei estimări diferite despre populația Bucovinei de atunci, care însă nu se deosebesc esențial¹³.

Tabelul nr. 1. Structura națională a Bucovinei la 1774.

Etnia	P. Țugui		I. Popescu		C. Ungureanu	
	Numărul	%	Numărul	%	Numărul	%
Români	54 284	64,23	54 174	65,42	40 020	59,03
Ruteni	17 125	20,26	17 400	21,01	15 690	23,14
Huțani	5 975	7,07	5 225	6,31	5 715	8,43
Ruși	1 065	1,26	–	–	1 405	2,07
Evrei	2 425	2,87	2 425	2,93	2 375	3,50
Armeni	435	0,51	400	0,48	275	0,41
Polonezi	460	0,54	460	0,56	–	–
Germani	20	0,02	20	0,02	110	0,16
Țigani	2 655	3,14	2 635	3,18	2 100	3,10
Alții	70	0,08	70	0,08	110	0,16
Total	84 514	100	82 809	100	67 800	100

Deosebirile esențiale privind numărul populației totale se explică prin aceea că cercetătorul român P. Țugui și socio-lingvistul I. Popescu au analizat datele recensământului pentru toate satele, care între anii 1774–1776 au fost ocupate de austrieci. Subsemnatul a efectuat analiza antroponimică numai pentru localitățile intrate efectiv sub administrație austriacă după 1776.

Desigur metoda antroponimică conține unele erori cantitative și are un caracter aproximativ, dar totuși recensămintele rusești demonstrează predominarea românilor în Bucovina la momentul anexării ei de către Austria. În anul 1774, românii constituiau majoritatea absolută a populației și erau răspândiți pe suprafața întregii Bucovine. Rutenii locuiau preponderent în zona dintre Prut și Nistru și în unele sate de pe valea Ceremușului, iar huțanii locuiau compact în ținutul muntos Câmpulung Rusc. Evreii formau trei comunități însemnate la Cernăuți, Suceava și Vijnița, iar restul locuiau cu preponderență în satele din ținutul Cernăuți. Majoritatea Țiganilor locuiau în sudul Bucovinei pe lângă mănăstiri, iar la Suceava de mai multe secole exista o comunitate armeană¹⁴.

Noua administrație militară austriacă a contribuit la stabilirea în Bucovina a unui număr mare de imigranți din provinciile învecinate (din Galiția, Transilvania, Maramureș și din Principatul Moldovei). Istoricul austriac R. Kaindl scria într-un articol: „Numărul locuitorilor se mărea foarte repede ca urmare a reîntoarcerii refugiaților din cauza războiului; prin nenumăratele imigrări de evrei și armeni; prin imigrarea moldovenilor din «teritoriul moldovenesc și turc», pe care «jugul turc insuportabil» îi silea să emigreze; îndeosebi, însă, prin pătrunderea rutenilor din Galiția, care, în pofida tuturor interdicțiilor, părăseau patria lor din cauza relațiilor de supușenie drastice; de asemenea, din Maramureșul unguresc, din Polonia și Transilvania soseau nenumărați emigranți”¹⁵. J. Goehlert consemna printre altele:

„Din Galiția învecinată se refugiau rutenii și polonezii, din frica față de serviciul militar în acest ținut, care era scutit de recrutare, și din Moldova și Turcia (din raiaua Hotin – n.n.) veneau oameni cu averea lor în ținut, deoarece erau oprimați și nu aveau drepturi...”¹⁶.

Până în 1779, cele mai însemnate imigrări s-au produs din Galiția. Ion Nistor, referindu-se la un raport al lui Enzenberg din 12 ianuarie 1779, susținea că ar fi existat atunci în Bucovina 14 114 refugiați ruteni¹⁷. Totodată, Comandamentul General de la Lemberg (Lvov) raporta la 12 ianuarie 1779 că „după înfăptuirea ocupării au sosit în Bucovina ruteni în așa număr mare, încât numărul acestor emigranți se cifra la sfârșitul anului 1778 la circa 9 000 de suflete”¹⁸. Iar D. Werenka, referindu-se la un raport al generalului Enzenberg, estima numărul total al imigranților, sosiți în ținut înaintea și după ocuparea Bucovinei (până în anul 1779), la 14 114 de familii, menționând, în continuare, că „aceștia însă erau, după cum erau numiți în raportul generalului Schröder, «mai mult vagabonzi». Împărțiți pe naționalități, emigranții aparțineau în principal neamului slav al «rusnacilor» (din Galiția), urmași de români (din Transilvania și Moldova) și de maghiari”¹⁹.

Aceste informații diferite despre numărul migranților în Bucovina la începutul anului 1779 conțin și unele coincidențe, deocamdată inexplicabile, și anume: 1) Data raportului lui Enzenberg, la care face referință istoricul Ion Nistor, coincide cu data raportului Comandamentului General de la Lemberg privitor la numărul migranților ruteni în Bucovina; 2) Cifra de 14 114 migranți ruteni, expusă în lucrarea lui I. Nistor, coincide cu numărul total al familiilor migrante în Bucovina, menționat în articolul lui D. Werenka.

Pentru a afla care din aceste trei informații este veridică ar trebui să ne referim și la raportul generalului Enzenberg din 14 februarie 1781, adresat Comandamentului General al Galiției, în care se relatează „Populația care se află în acest district bucovinean constă în cea mai mare parte din refugiați și alte popoare diferite din alte părți și eu nu am să greșesc, dacă am să afirm, că din cele 23 000 de familii existente, cel mult 6 000 sunt adevărate familii moldovenești”²⁰. Anume acest fragment din raportul lui Enzenberg a fost folosit ca principal argument de către istoricii ucraineni pentru a justifica că inițial ucrainenii constituiau majoritatea populației Bucovinei²¹, adică din 23 000 de familii existente în 1781, 17 000 de familii ar fi fost ucrainene²².

La rândul său, R. Kaindl constata în legătură cu acest raport: „Prin adevărați moldoveni fără îndoială se avea în vedere români, care astfel nu ar fi putut să constituie mai mult decât un sfert sau cca 25% din totalul populației Bucovinei”²³.

Dar se poate accepta o asemenea argumentare? Fără îndoială că o astfel de interpretare simplistă a raportului respectiv este greșită. Generalul Enzenberg considera drept „adevărate familii moldovenești” acele familii care trăiau în acest ținut din moși-strămoși, fără să se fi strămutat aici din afara hotarelor Bucovinei. Anume din rândul acestor familii se puteau face recrutări pentru preconizatele regimente de grăniceri. Din același raport reiese clar că restul de cca 17 000 de familii îl constituiau refugiații, reprezentanți ai diferitelor popoare (inclusiv români), care s-au strămutat mai târziu în Bucovina. Această apreciere nu contravine afirmațiilor lui D. Werenka, potrivit cărora la începutul anului 1779, numărul total al migranților în Bucovina se cifra la 14 114 familii. Până în februarie 1781 e posibil ca acest număr să fi săltat până la cca 17 000 de familii, în principal datorită emigranților din Moldova. Aceasta reiese și din alt raport oficial al generalului Enzenberg din anul 1782, în care se constata: „populația Bucovinei, în cei patru ani din urmă (anii 1778–1782 – n.n.), spori cu cel puțin 6 000 de familii în urma migrațiilor din

Moldova și se va obține treptat și pe neobservate încă mai departe o creștere de acolo încoace²⁴.

Analiza acestor informații ne permite să presupunem că afirmațiile din articolul lui D. Werenka sunt cele mai aproape de realitate, adică la începutul anului 1779 în Bucovina erau 14 114 familii de migranți, dintre care majoritatea de origine ruteană. Problema refugiaților din Galiția a devenit acută în 1779, când guvernatorul Galiției, contele Auersperg, insista ca aceștia să fie întorși vechilor stăpâni. Enzenberg însă se împotriva extrădării refugiaților galițieni din cauză că și în Bucovina populația era foarte rară. Între Auersperg și Enzenberg existau păreri diferite în privința refugiaților ruteni. Era vorba în principal în aceea, dacă trebuiau să fie extrădați toți refugiații galițieni din Bucovina, sau numai aceia, care s-au refugiat după alipirea Galiției la Austria în 1772. Enzenberg era de părere că trebuiau să fie extrădați numai acei emigranți care s-au refugiat în Bucovina după încorporarea Galiției la Austria. El replica că „dacă ar trebui să fie extrădați de asemenea și cei emigrați până la acel eveniment, atunci Bucovina ar putea să rămână foarte nepopulată, deoarece această parte de pământ este locuită de puțini naționali-moldoveni²⁵”.

Administrația militară era cointerесată nemijlocit în popularea Bucovinei pentru a obține profit maxim în urma străngerii impozitelor. Dar nu era în interesul imperiului ca creșterea numărului populației Bucovinei să se efectueze în detrimentul altei provincii austriece, adică pe seama Galiției. Din aceste considerente au fost emise mai multe proclamații împărătești, prin care se încerca stoparea emigrării masive a țăranilor galițieni în Bucovina²⁶.

Consiliul Aulic de Război de la Viena a hotărât, la 2 octombrie 1779, ca fugarii galițieni așezați în Bucovina și dornici să rămână aici să fie lăsați în pace, iar care își exprimau dorința de a se întoarce, să nu fie împiedicați să se întoarcă. Numai vagabonzii fără ocupație urmau să fie restituiți cu forța vechilor stăpâni. Pe viitor se interzicea ca supușii galițieni să-și părăsească casele lor din Galiția fără permisiunea stăpânilor lor și a autorităților administrative²⁷.

Astfel, după anul 1779 s-a limitat simțitor posibilitatea refugierii rutenilor în Bucovina. Johann Budinszky, care în cursul anului 1782 a cartografiat 40 de sate dintre Prut și Nistru, constata într-un raport din 22 mai 1783 că „din Galiția ar putea fi primiți numai emigranții care posedă proprietate personală, deoarece oamenii sosiți din Moldova plătesc fără probleme, peste 3 ani, impozitele necesare²⁸”. Așadar, după anul 1779 sporul populației Bucovinei s-a datorat în principal emigranților din Moldova.

J. Budinszky în lucrarea sa *Descrierea districtului bucovinean*, scrisă în 1783, menționa printre altele: „Deoarece cea mai mare parte a locuitorilor de aici sunt supuși polonezi emigrați, care sunt mai cu samă rusnaci (ruteni), se vorbește în cea mai mare parte rusește și numai cam a patra parte se vorbește moldovenește; în deosebi însă zona Sucevei este ocupată de moldoveni²⁹”. Acest fragment din lucrarea lui Budinszky a servit pentru istoricii ucraineni ca un nou argument, pentru a se afirma, că atunci în Bucovina numai cca un sfert din populație erau români³⁰, ceea ce nu poate fi adevărat.

J. Budinszky a fost invitat special pentru a cartografia localitățile din Bucovina. El a reușit să cartografieze numai 38 de sate dintre Prut și Nistru și numai două sate (Rădăuți și Moldovița) din sudul Bucovinei³¹. În zona dintre Prut și Nistru nu a fost cartografiat nici un sat din actualul raion Noua Sulită, în care încă la mijlocul secolului al XIX-lea populația era aproape exclusiv românească. Nu au fost cartografiate nici alte sate de la hotarul cu raiaua Hotin, din zona Vaslăuți, Verbăuți, Dobronăuți, în care la începutul stăpânirii austriece raportul numeric din-

tre români și ruteni era aproximativ egal³² și la mijlocul secolului al XIX-lea în aceste sate încă exista o importantă minoritate românească³³.

J. Budinszky în lucrarea sa nu putea să facă concluzii pentru întreaga Bucovină, ci numai pentru satele cartografiate din nordul Bucovinei, în care rutenii constituiau atunci într-adevăr majoritatea populației. Totodată, în aceeași lucrare se menționează clar, că rutenii din nordul Bucovinei erau supuși poloni, care cu timpul s-au refugiat aici din Galiția.

În urma imigrărilor din perioada administrației militare, dar și prin creșterea naturală numărul populației Bucovinei s-a ridicat către începutul anului 1786 la 29 102 familii sau 135 494 de persoane³⁴, adică în timp de numai doisprezece ani populația noii provincii austriece practic s-a dublat. Imigrările masive necontrolate din perioada respectivă nu puteau să modifice semnificativ raportul dintre români și ucraineni în Bucovina, fiindcă migrația intensă a rutenilor din Galiția, îndeosebi până în 1779, s-a compensat printr-o migrație tot atât de intensă a românilor din Principatul Moldovei și din Transilvania. Procesele migraționiste aveau loc de la sine, având în principal un substrat economic și social, fiind favorizate de libertatea religioasă și de scutirea de la serviciul militar al locuitorilor din provincie. Sporul de populație a fost mai însemnat în fostul ocol Berhomet (cca 177, 5%) și în zona dintre Prut și Nistru (cca 131,8%) și mai puțin însemnat în zonele muntoase din Câmpulung Moldovenesc (cca 32,6%) și Câmpulung Rusesc (cca 56%)³⁵.

Spre sfârșitul administrației militare s-a constatat o încetinire a ritmului creșterii populației Bucovinei în mare parte din cauza numărului mare de locuitori, care în anii 1785–1786 au emigrat în Moldova. Lichidarea autonomiei Bucovinei și înglobarea acesteia în anul 1786 în administrația Galiției ca al nouăsprezecelea cerc administrativ a fost una din cauzele principale ale intensificării emigrării țăranilor bucovineni în Moldova. Aceste procese au continuat mai ales în primele trei decenii de administrație galițiană. Concomitent cu exodul românilor din ținut avea loc o infiltrare continuă a refugiaților ruteni din Galiția, în special în partea nordică a Bucovinei. Dacă în perioada administrației militare s-a limitat posibilitatea emigrării rutenilor în Bucovina, acum ei puteau mult mai ușor să se stabilească în acest ținut, Galiția și Bucovina constituind o provincie unică.

V. Batthyani, care în 1805 a călătorit prin Bucovina, scria despre populația ținutului: „În general populația acestui ținut s-a mărit foarte mult, scutirea de serviciul militar și bogăția pământului au contribuit la stabilirea multor coloniști. Acest dar al naturii este totuși prea puțin folosit de locuitorii acestui ținut de origine moldovenească”³⁶.

F. Lindner scria la începutul secolului al XIX-lea despre ocupația locuitorilor: „Bucovinenii sunt mai mult păstori decât țăranii agricoli și aici este considerat chiar ca un principiu ca agricultura să nu fie dezvoltată pe contul creșterii vitelor. Deprins cu viața nomadă, păstorul nu are atracție față de pământ; astfel se întâmplă, nu rareori, că bucovinenii își aprind colibe și împreună cu vitele lor emigrează în Moldova...”³⁷.

Exodul populației din Bucovina a culminat în anii 1814–1816, când numărul locuitorilor s-a micșorat cu 28 453 de persoane sau cu 12,4% (de la 229 195 persoane în 1814³⁸ la 200 742 în 1816³⁹). Aceste emigrări au afectat cel mai puternic districtele Cuciurul Mare, Berhomet și Siret din centrul Bucovinei, în care atunci deja exista o importantă minoritate ruteană, precum și sud-estul Bucovinei, locuită compact de români. Totodată zona dintre Prut și Nistru, din valea Ceremușului și din munții Putilei, unde rutenii și huțanii deja erau în majoritate, a fost afectată cel mai puțin de aceste procese⁴⁰. Încercările de catolicizare a populației și de efectuare a unor recrutări în armată, precum și nenumăratele abuzuri ale arendașilor și

funcționarilor locali au fost câteva din cauzele care au provocat emigrările masive din anii 1814–1816. Fără îndoială, emigrația masivă a populației din acești ani a contribuit la diminuarea numărului românilor în favoarea rutenilor, fiindcă cea mai bruscă micșorare a populației s-a produs în localitățile cu populație mixtă din nordul și centrul Bucovinei, care ulterior s-a ucrainizat.

A urmat apoi o perioadă de creștere rapidă a numărului populației, datorită și numărului mare de imigranți, care se întorceau înapoi din Moldova în Bucovina. Treptat, amploarea proceselor migraționiste s-a diminuat simțitor, iar populația Bucovinei s-a mărit mai ales pe cale naturală, fiind influențată în special de epidemiile de holeră, cum a fost în anii 1831 și 1848.

J.G. Kohl, care a călătorit și prin Bucovina, scria în 1841 despre populația acestui ținut: „Această mărire a numărului populației putea fi cauzată parțial datorită imigrării germanilor, care se stabileau în orașe ca orașeni, negustori și meseriași, și a rutenilor, care ca lucrători sărguincioși erau preferați în fața moldovenilor băștinași, parțial însă datorită ordinii politice mai bune, pe care nemții o promovau în toate domeniile și îndeosebi datorită îmbunătățirii relațiilor păturilor sociale de jos”⁴¹. Din această informație se poate constata că populația Bucovinei se mărea datorită imigrării germanilor și rutenilor, dar și datorită ordinii politice austriece mai bune în comparație cu ținuturile vecine.

În rezultatul emigrărilor semnificative a românilor bucovineni mai ales în anul 1816, a imigrării rutenilor și evreilor din Galiția, precum și a colonizării Bucovinei în principal cu germani, s-a produs în perioada administrației galițiene (1786–1850) o modificare esențială a structurii etnice a populației provinciei. Până la mijlocul secolului al XIX-lea însă nu s-au publicat date statistice oficiale și nu s-au efectuat recensăminte oficiale privind structura etnică a populației Bucovinei. Totuși majoritatea surselor originale de atunci au constatat că românii încă mai constituiau populația de bază în această provincie.

Astfel Luca Ignaz scria în 1791 despre populația Bucovinei următoarele: „Locuitorii de azi ai acestui ținut se împart în vechi și noi. La prima categorie aparțin aceia care sunt de origina valahă. În afară de acest popor mai locuiesc aici greci, maghiari, armeni și de asemenea germanii încep să fie mai numeroși. Evrei sunt puțini. Țăranii sunt originari sau din Transilvania, sau din Polonia ori Rusia. Nobilimea constă în cea mai mare parte din clasa moldovenilor”⁴².

A. Ficker scria în 1875: „Românii, a căror limbă încă în ultimele decenii a secolului trecut domina aproape exclusiv în Bucovina, a fost strămtorată treptat din cauza înaintării rapide a rutenilor din nordul și vestul ținutului spre sudul și estul ținutului, astfel că mulți români, îndeosebi în zona dintre Prut și Nistru, treptat au fost asimilați de către ruteni”⁴³. La rândul său, H. Bidermann susținea că, în anul 1804, teritoriul dintre Nistru, Siret și Ceremuș era deja ocupat aproape exclusiv de către ruteni”⁴⁴.

J. Rohner, care în 1802 a călătorit prin Bucovina, iar începând cu anul 1806 a lucrat ca profesor de științe politice și statistică la un liceu din Lemberg, a publicat mai târziu câteva articole despre Bucovina și câteva lucrări despre slavii, germanii, evreii și românii din Imperiul Habsburgic. Despre românii din Bucovina el a scris următoarele: „Dacă acum se consideră, că din 189 481 reștini (așa e scris, corect este 198 481 creștini – n.n.), care în 1803 se aflau în Bucovina (fiindcă restul, 3 349 erau evrei), 48 481 locuitori erau sau rusnaci, sau polonezi, germani și secui, atunci rămâne încă un rest de 150 000 de locuitori creștini, care probabil erau moldoveni sau valahi... în orașul Cernăuți, principala localitate din ținutul Cernăuți cu o populație de 99 230 de persoane, se aude frecvent vorba moldovenească în păturile de jos ale populației. Numai de-a lungul graniței rusești (corect, de-a lun-

gul graniței cu Galiția – n.n.) de lângă Vijnița domină exclusiv limba ruteană⁴⁵. Totuși, această afirmație a lui J. Rohrer despre populația românească a Bucovinei este mult exagerată, argumentele sale în această privință sunt foarte superficiale și simpliste, conținând și câteva greșeli grave. Astfel, din această informație reiese, că târgul Vijnița era așezat lângă granița rusească. În plus, estimările sale despre numărul românilor din Bucovina sunt în contradicție cu afirmațiile sale despre numărul slavilor, a germanilor și a evreilor de atunci din Galiția. J. Rohrer afirma că în 1801 populația totală a Galiției de vest și de est (inclusiv Bucovina) era de 4 921 845 de persoane, dintre care cca 4 500 000 erau slavi⁴⁶, 254 581 erau evrei⁴⁷ și 87 000 erau germani, dintre care 15 000 locuiau în Galiția de vest și 72 000 în 18 cercuri administrative din Galiția de est⁴⁸. La restul de 80264 de locuitori ai Galiției ar fi trebuit să fie atribuiți armenii din Galiția și germanii, maghiarii, armenii și românii din Bucovina, ceea ce nu poate fi adevărat.

Pentru începutul secolului al XIX-lea foarte prețioase sunt relatările lui Ioan Budai-Deleanu, care, în calitate sa de consilier și traducător pe lângă Guberniul din Lemberg, a călătorit adeseori la Cernăuți. Pe temeiul informațiilor dobândite la fața locului, precum și pe baza actelor și rapoartelor oficiale, el a scris în anul 1803 „Scurte observații asupra Bucovinei“, care constituie o valoroasă descriere a Bucovinei din punct de vedere administrativ, etnografic, social, politic și religios. În această lucrare Ioan Budai-Deleanu constata că, „Cu toate că numărul moldovenilor a scăzut mult după revendicare, pentru că mulți dintre ei, credincioși vechilor obiceiuri, au trecut în principatul Moldovei, totuși putem să-i privim pe ei ca populația de căpetenie în această provincie... Dar de când se află sub administrație roman-imperială, mulți au emigrat, și în felul acesta acum rusniacii emigrați din Galiția le țin aproape în cantitate⁴⁹. Despre ruteni autorul preciza că „Toți rusniacii, care se află în Bucovina și Moldova, sunt supuși galițieni sau rusești; cei din Bucovina sunt mai toți galițieni, au și obiceiuri galițiene, vorbesc aceeași limbă, numai cu deosebirea că prin contactul cu moldovenii ei amestecă multe cuvinte moldovenești în limba lor...“⁵⁰. E. Turczinski consemna, reieșind din rapoartele oficiale austriece⁵¹, că, „cătore sfârșitul secolului al XVIII-lea o treime din populația Bucovinei s-ar putea să fi fost originară din Galiția“⁵².

Un călător anonim, care în 1818 a traversat Bucovina în drum de la Bistrița spre Lemberg, scria despre populația Bucovinei: „Cea mai mare parte a locuitorilor acestei provincii (Bucovina) constă din moldoveni sau valahi, totuși nici ei nu sunt locuitori străvechi ai acestui ținut, ci numai așezați din timpurile mai noi. În partea nordică a Bucovinei locuiesc deja mai mulți ruteni decât valahi“⁵³.

M. Stöger, care din 1827 a lucrat ca profesor de statistică la școala superioară din Lemberg, scria despre Bucovina: „Aici moldoveanul este indigen, la care aparține și nobilimea, și oamenii de la țară. Această populație dunăreană își are aici la Prut și Ceremuș granița sa de nord; este separată pronunțat față de vecinul slav de la nord prin apartenența la religia ortodoxă și prin limba valahă, care pe parcursul raporturilor permanente cu vecinii din nord a preluat de asemenea multe cuvinte slave, precum acest ținut a preluat mulți imigranți ruteni. Satele ultimilor se disting deja prin denumirile lor“⁵⁴. Acest articol prezintă un interes prin aceea, că hotarul etnografic de nord dintre români și ruteni este apreciat pe râurile Ceremuș și Prut și nu pe râul Nistru, granița administrativă a Bucovinei.

J. Springer într-o lucrare, editată în 1840 la Viena, constata că în 1837 în Galiția locuiau 242 000 de români⁵⁵ (adică în Bucovina). Însă, în 1837, populația totală a Bucovinei, conform statisticilor oficiale, era de 314 057 de locuitori⁵⁶, iar estimările privind numărul românilor în cazul dat sunt exagerate.

Călătorul J. Kohl susținea că: „Locuitorii de aici sunt peste tot valahi sau daco-romani și cu ei elementele străine sunt tot așa de amestecate ca și în toată Moldova. Armenii constituie aproximativ 1/100 din populația orășenească, și sunt negustori, cârciumari ș.a.; evreii, aproximativ 1/10 din populația orășenească, trăiesc ca negustori, meseriași etc. Ca peste tot în Moldova, populația de bază valahă constă din țărani, mazili, razeși, boieri și călugări... La această populație veche însă acum se adaugă încă ca o particularitate bucovineană germanii, care s-au răspândit în orașe ca funcționari și meșteșugari în așa mod, că principalul oraș al ținutului Cernăuți este propriu-zis în întregime nemțesc. În plus se mai află câteva așezări maghiare către granița cu Transilvania și câteva colonii rusești pe Prut, care au fost întemeiate de imigranți schismatici religioși (lipoveni – n.n.); și, în sfârșit, în munți – huțanii, un popor montan slav, care în toate privințele se deosebesc de populația valahă și care se întind adânc până în Transilvania”⁵⁷. Așadar, și în această relatare românii erau considerați atunci populația principală a Bucovinei, dar, totodată, această informație conține câteva inexactități, în special în privința localizării comunelor maghiare și lipovene, și nu menționează nimic despre ruteni.

Theophil Bendella, pe atunci rector al seminarului episcopal de la Cernăuți, care mai târziu a fost mitropolit al Bucovinei, a editat în 1845 un articol desfășurat despre Bucovina, care cuprinde și informații prețioase despre populația ținutului. El susținea că „diversitatea națiunilor în Bucovina, care parțial sunt originare în ținut, parțial au imigrat mai târziu, condiționează de asemenea diversitatea limbilor, obiceiurilor și tradițiilor, care chiar acolo predominante sunt. Moldoveni, ruteni, germani, maghiari, huțani, lipoveni, armeni, țigani și evrei populează acest ținut. Moldovenii constituie 2/3 din totalul populației”⁵⁸. La fel H. Stupnicki constata la mijlocul secolului al XIX-lea că „moldovenii (numai în Bucovina, unde ei constituie 2/3 din populație) sunt urmașii coloniștilor români care locuiau acolo încă din secolul al II-lea și se întrețin din creșterea vitelor și prelucrarea pământului”⁵⁹.

Date mai concrete despre numărul românilor și rutenilor din Bucovina oferea Ion Nistor, care afirma că în 1848 locuiau în Bucovina 209 293 de români și 108 907 de ruteni. Referindu-se la informațiile lui Alecu Hurmuzachi, Ion Nistor susținea că, în 1848, în 183 de localități cu populație majoritar românească locuiau 190 077 de români, iar în 87 de sate rutene locuiau 90 692 de ruteni. În 35 de sate cu populație mixtă locuiau 19 216 de români și 18 215 de ruteni⁶⁰. Această informație însă nu precizează care sate erau considerate românești, care erau rutene și care aveau o populație mixtă.

Așadar, diferiți istorici, călători, funcționari, oameni de cultură austrieci constatau că populația Bucovinei s-a mărit rapid din cauza imigrărilor și a colonizării acestui ținut, dar, totodată, precizau că până la mijlocul secolului al XIX-lea românii, deși ponderea lor se micșorase, continuau să fie majoritari în această provincie. Totodată, remarcăm că unele din aceste informații conțin anumite inexactități, prezintă uneori date exagerate și, desigur, nu au un caracter oficial.

Primele date statistice oficiale despre etniile din provinciile monarhiei austriece au fost publicate la mijlocul secolului al XIX-lea de către Joseph Hain și Karl Czoernig. Joseph Hain lucra atunci ca secretar ministerial la direcția statisticii administrative, iar Karl Czoernig a publicat lucrarea sa în calitate de editor al direcției statistice administrative. Lucrarea în două volume a lui J. Hain a fost publicată între 1852–1853 și conținea informații despre componența națională a provinciilor austriece pentru anul 1846, fără însă să ofere explicații suplimentare⁶¹. Lucrarea etnografică, publicată în 1857 sub redacția lui K. Czoernig, prezintă mult mai mare valoare și interes, deoarece ea avea un caracter oficial și conținea informații foarte detaliate despre hotarele etnografice ale diferitelor etnii din Imperiul

Habsburgic și despre enclavele naționale⁶². Datele statistice ale lui K. Czoernig sunt valabile pentru anul 1850 și pe baza acestui studiu a fost întocmită de asemenea de către K. Czoernig și o hartă etnografică detaliată a monarhiei habsburgice.

Însă datele lui J. Hain și ale lui K. Czoernig despre numărul românilor și rutenilor din Bucovina sunt diametral opuse. Potrivit aprecierilor lui J. Hain, în 1846 numărul rutenilor din Bucovina era de 180 417 de locuitori (inclusiv 2 016 de lipoveni), iar al românilor – 140 626 de persoane⁶³. Contrar acestor date, K. Czoernig estima pentru anul 1850 numărul românilor la 184 718 de persoane și numai 142 682 erau considerați ruteni (fără cei 2 300 de lipoveni)⁶⁴. Datele statistice ale lui K. Czoernig coincid cu datele care erau publicate anual de către direcția statisticii administrative⁶⁵. De asemenea F. Schmitt, care atunci lucra în calitate de concepist ministerial la serviciul direcției statisticii administrative, a publicat în 1854 o lucrare statistică, a căror date, referitoare la Bucovina pentru anul 1851, coincid cu datele lui K. Czoernig⁶⁶.

Diferența acestor date statistice este foarte mare și pentru constatarea veridicității lor este necesară o analiză comparativă mai amănunțită a studiilor lui J. Hain și K. Czoernig. În acest sens de mare valoare sunt informațiile detaliate ale lui K. Czoernig despre hotarul etnografic româno-rutean din Bucovina și despre enclavele rutene.

Potrivit aprecierilor lui K. Czoernig „Hotarul lingvistic româno-rutean pornește de la Cârlibaba spre râul Moldovița, apoi se ridică de-a lungul malului stâng până la cumpăna izvoarelor dintre râurile Ciumârna și Sucevița. Pârâurile Brodinora și Brodina duc în jos spre Frasin și Sadău până la râul Suceava de la care urcă de-a lungul pârâului Falcău, despărțind Siretul Mic și Siretul Mare. Hotarul lingvistic traversează Siretul Mare mai sus de Storojineț, include zona mixtă a satelor Panca, Broscăuți și Camena, și atinge înălțimea de la Țețina la nord de Cernăuți. La nord de Prut hotarul etnic traversează acest teritoriu de la Sadagura și se încheie dincolo de Cernaucă la hotarul cu Basarabia, cuprinzând totodată acolo zona mixtă de la Vaslăuți, Verbăuți și Dobronăuți”⁶⁷.

Enclavele rutene din Bucovina sunt caracterizate de către K. Czoernig astfel: „În Bucovina o enclavă lingvistică se întinde de-a lungul graniței de est a imperiului, începând de la Marmonița și trece prin satele Lucovița, Tărășeni, Stăneștii de Jos, Poieni, Sinăuții de Jos (cu Rogojești și Chindești), Negostina, Gropana până la Șerbăuți și formează cu Hliboca, Camenca și Fântâna Albă hotarul de vest al enclavei. Totuși, locuiesc în interiorul acestui teritoriu, de asemenea, români în număr mare la Tărășeni, Privorochia, Stăneștii de Jos, Oprișeni, Tereblecea, Camenca, Bahrinești, Baineț, Siret, Botoșenița și Șerbăuți, iar la Tereblecea și Siret pe lângă români și ruteni mai locuiesc și germani. Stăneștii de Sus și Sinăuții de Sus sunt în întregime românești. A doua enclavă lingvistică ruteană se află către granița de sud a Bucovinei și cuprinde localitățile majoritar rutene Slătioara, Gemeni și Ostra. De asemenea, la Cernăuți și Suceava (și în împrejurimile ultimei, îndeosebi la Pătrăuți, Buninți și Ipotești) este puternic reprezentată această etnie. De asemenea, s-au socotit aici 2 300 (dritthaltausend) de ruși (din secta de lipoveni), care locuiesc exclusiv în localitățile Fântâna Albă, Climăuți și Lipoveni”⁶⁸.

Aceste informații pot fi comparate și verificate cu cele două hărți etnografice ale monarhiei habsburgice, întocmite la scara 1 : 864 000 și 1 : 1 584 000, și publicate de către K. Czoernig în baza lucrării sale etnografice la Viena în anii 1855 și 1856⁶⁹.

J. Hain în studiul său prezintă de asemenea unele precizări despre teritoriile populate de români și ruteni în Bucovina. El constata că „teritoriul lingvistic

estic latin (adică locuit de români – n.n.)... cuprinde partea estică a Bucovinei (aproape jumătate din teritoriu)...⁷⁰ și „hotarul lingvistic al acestui teritoriu începe în est între Nistru și Prut (și anume mai aproape de primul) la frontiera către Rusia și Moldova”⁷¹. Autorul preciza că „în interiorul teritoriului lingvistic moldovenesc există o însemnată zonă ruteană, care se prelungește ca o fâșie îngustă în est de-a lungul frontierei imperiale începând cu malul drept al Prutului până la râul Suceava în sud. În acest teritoriu locuiesc parțial neamestecat, parțial împreună cu moldovenii și de asemenea cu germanii. De altfel, această zonă este întreruptă de satele moldovenești Calafindești și Crainicești, precum și de satele maghiare Istensegits și Fogodisten și se încheie cu satul moldo-rutean Calineștii lui Cuparencu la frontiera imperială, iar în interior pe malul stâng al Sucevei. La est de Câmpulung-Moldovenesc este încă un însemnat teritoriu etnic ruteano-moldovenesc, care se încheie cu granița imperiului, în nord însă nu atinge râul Moldova”⁷². După aprecierea lui J. Hain din 181 mile pătrate austriece din teritoriul Bucovinei, 97 mile erau locuite preponderent de ruteni, 73 mile de români, 8 mile de germani și 3 mile pătrate de maghiari⁷³. Faptul că teritoriul populat de ucraineni era cel mai mare, se explică prin faptul că rutenii și huțanii locuiau mai ales în vestul Bucovinei, adică în cea mai mare parte din zona muntoasă, unde populația era mult mai rară în comparație cu estul Bucovinei, populată mai dens de români.

Deși într-o formă mai generală, cele două enclave rutene din Bucovina sunt prezentate și sunt localizate de J. Hain aproape la fel ca în lucrarea lui K. Czoernig. Totodată, prezintă un interes deosebit precizarea lui J. Hain că hotarul lingvistic româno-rutean începea în nordul Bucovinei în zona dintre Prut și Nistru, și anume mai aproape de râul Nistru, adică aproximativ în apropierea satului Cernauca. Din această informație reiese indirect că satele din stânga Prutului, Cernauca, Toporăuți, Rarancea, Sl. Raranței și Lehăcenii Tăutului, încă erau considerate că aveau o populație majoritar românească, adică la fel cum se considera în lucrarea și în hărțile etnografice ale lui K. Czoernig.

Așadar, J. Hain și K. Czoernig nu prezintă în lucrările lor puncte de vedere foarte diferite despre teritoriile populate de români și de ruteni în Bucovina. Totuși cum se explică că evaluările lor privind numărul românilor și rutenilor în Bucovina sunt diametral opuse? Nici J. Hain, nici K. Czoernig nu dau o explicație privind cauza acestei evaluări contradictorii, care pur și simplu este trecută cu vederea. Cu atât mai mult că în privința celorlalte provincii austriece datele lor statistice despre populație aproape coincid⁷⁴.

Este bine cunoscut că asupra acestor studii etnografice a lucrat un întreg colectiv de specialiști de la direcția statisticii administrative din Viena, care au adunat, au sistematizat, au verificat și au centralizat datele statistice din toate provinciile austriece. J. Hain era un subaltern al lui K. Czoernig și au colaborat împreună la întocmirea acestor date statistice. Însuși J. Hain preciza în partea introductivă a lucrării sale că „pe parcursul a mai multor ani am învățat, sub conducerea înțeleaptă a d-lui dr. Karl Czoernig, șeful de secție și directorul statisticii administrative, modul de utilizare practică, de verificare și evidență a indicațiilor statistice...”⁷⁵.

Datele statistice publicate de J. Hain sunt în contradicție cu concluziile specialiștilor privind populația Bucovinei până la mijlocul secolului al XIX-lea, dar și cu majoritatea informațiilor privind populația Bucovinei până în anul 1880⁷⁶. Mihai Ștefan Ceașu a descoperit în Arhiva Națională din București un document valoros, în care este prezentată ponderea românilor, rutenilor și germanilor din diferite districte ale Bucovinei, valabil pentru anul 1846⁷⁷. În baza acestui document, M.Ș. Ceașu constata că „spre jumătatea secolului al XIX-lea, conscripția din 1846 consemna o

populație de 370 673 de locuitori. În cele 12 districte judecătorești, în care era împărțită Bucovina, naționalitățile ocupau următoarea pondere în ansamblul populației: în districtele Cernăuți și Storojineț, 4/5 români și 1/5 germani și ruteni; în Sadagura, 1/2 români și 1/2 ruteni; districtele Zastavna, Coțmani, Vijnița și Vașcăuți erau locuite aproape în majoritate de ruteni; în districtele Suceava și Câmpulung românii reprezentau mai mult de 3/5, iar germanii și rutenii ceva mai puțin de 2/5 din totalul populației; în districtele Gura Humorului, 4/5 erau români și 1/5 ruteni; în Rădăuți, 3/5 români, 1/5 germani și 1/5 ucraineni, și, în fine, în districtul Siret, 2/5 erau români, 2/5 ucraineni și 1/5 germani⁷⁸.

Astfel, potrivit acestui document, la mijlocul secolului al XIX-lea românii constituiau încă circa 80% din populația districtelor Cernăuți și Storojineț, iar în districtul Sadagura din stânga Prutului ponderea românilor și rutenilor era aproximativ egală. În același timp rutenii era reprezentați în număr mare și în celelalte districte din sudul Bucovinei.

Ponderea românilor, rutenilor și germanilor din diferite districte ale Bucovinei, cum este prezentat în acest document, nu este în contradicție cu datele statistice publicate de K. Czoernig, Dacă analizăm descrierile detaliate ale lui K. Czoernig despre hotarul lingvistic româno-rutean și despre enclavele rutene din Bucovina și le comparăm cu hărțile sale etnografice, atunci constatăm că în 1850 mai multe sate mari de lângă Cernăuți și Storojineț ca Cuciurul Mare, Mihalcea, Toporăuți, Rarancea, Sl. Rarancei, Cernauca, Lehăcenii Tăutului, Banila Moldovenească încă erau considerate că aveau o populație majoritar românească. La fel în mai multe sate cu populație mixtă ca, Camena, Broscăuți, Panca sau din zona mixtă de la Vaslăuți, Verbăuți și Dobronăuți, care mai cuprindea și satele Cuciurul Mic, Iurcăuți, Boianciuc și Horoșăuți, o parte însemnată din populație încă era românească.

Situația s-a modificat începând cu anul 1880, când recensămintele oficiale austriece au început să înregistreze populația după criteriul limbii de comunicare. În urma acestui recensământ s-a constatat o modificare bruscă a numărului românilor și rutenilor în toate satele nominalizate mai sus, dar și în alte localități din diferite districte ale Bucovinei⁷⁹.

Reieșind din cele expuse până acum, îmi exprim părerea, că în ce privește datele statistice ale lui J. Hain, probabil, s-a comis o greșeală mecanică, datele privind românii și rutenii din Bucovina fiind inversate. Dacă s-ar accepta această versiune, atunci s-ar obține următoarele date⁸⁰:

**Tabelul nr. 2. Raportul dintre români și ruteni
în Bucovina la mijlocul sec. al XIX-lea.**

Naționalitatea	Datele lui J. Hain (1846)				Datele lui K. Czoernig (1850)	
	Publicate		Inversate			
Români	140 626	37,89%	180 417	48,61%	184 718	48,51%
Ruteni, huțani	180 417*	48,61%	138 610	37,25%	142 682	37,47%
Lipoveni	–	–	2 016	0,54%	2 300	0,60%

* Inclusiv 2016 lipoveni⁸¹.

Naționalitatea	Datele lui J. Hain (1846)				Datele lui K. Czoernig (1850)	
	Publicate		Inversate			
Germani	25 000	6,74%	25 000	6,74%	25 592	6,72%
Evrei	11 581	3,12%	11 581	3,12%	11 581	3,11%
Maghiari	5 446	1,74%	5 446	1,47%	5 586	1,47%
Poloni	4 000	1,08%	4 000	1,08%	4 008	1,05%
Cehi, slovaci	1 837	0,49%	1 837	0,49%	1 844	0,48%
Armeni	2 224	0,60%	2 224	0,60%	2 240	0,59%
Total	371 131	100%	371 131	100%	380 826	100%

După cum se poate constata și din acest tabel, prezentarea inversată a cifrelor pentru români și ruteni ar reflecta o creștere naturală firească a diferitelor etnii din Bucovina între anii 1846–1850. Datele statistice ale lui K. Czoernig au fost întocmite pe baza rezultatelor statistice pentru anul 1846, ținându-se cont, totodată, de creșterea naturală a populației până în 1850. Astfel, numărul românilor din Bucovina s-a mărit în timp de patru ani cu 4 301 de persoane, al rușienilor și ucrainenilor cu 4 072 de persoane, iar al lipovenilor cu 284 de persoane.

Menționăm totodată că există și păreri că sunt greșite datele statistice, publicate de K. Czoernig. Leopold Waber, care a efectuat o analiză a evoluției diferitelor popoare din monarhia austriacă între anii 1846–1910, a atras pentru prima dată atenția asupra datelor statistice contradictorii din anii 1846 și 1850 pentru Bucovina. Făcând o analiză comparativă a datelor statistice între anii 1880–1910, el ajungea la concluzia că datele publicate de J. Hain despre români și rușienii din Bucovina ar fi mai credibile. L. Waber concluziona că „sau ancheta din Bucovina trebuie considerată ca eșuată, sau să plecăm de la datele lui J. Hain, stabilite pe baza anchetei inițiale. În orice caz, din cauza aprecierilor ciudate, datele pentru acest Ducat trebuie să se supună dezvoltării sale naționale specifice”⁸².

Totuși, trebuie să menționăm că L. Waber a comparat toate datele statistice din 1846 și 1850 numai cu recensămintele oficiale din intervalul 1880–1910, fără a ține cont de mai multe aprecieri statistice din perioada 1850–1880, care au constatat o majoritate relativă a românilor sau o diferență numerică foarte mică între români și rușienii în Bucovina. Nu s-a ținut cont nici de evoluția etno-demografică a Bucovinei până la mijlocul secolului al XIX-lea, or diferiți specialiști austrieci au constatat că în această perioadă românii, deși ponderea lor se micșorase, continuau să fie majoritari în această provincie.

Totodată, nu trebuie de confundat faptul că, în 1850, a fost apreciată populația după originea sa etnică și etnografică, în timp ce recensămintele oficiale austriece din anii 1880, 1890, 1900 și 1910 au înregistrat populația după criteriul limbii de comunicare. În Bucovina a existat un număr semnificativ de locuitori, îndeosebi în unele sate de lângă Cernăuți și Storojineț, care vorbeau în limba ucraineană sau, fiind izolați, nu aveau cu cine comunica în română, dar erau conștienți de originea lor română. Astfel, în 1930, populația Bucovinei era de 853 009 locuitori, dintre care românii erau în număr de 379 605 (44,5%), dar ca limbă maternă 350 901 (41,1%), deci cu 28 794 mai puțini; în schimb, ucrainenii

erau 248 567 (29,1%) ca „neam“, iar după limba maternă 280 651 (32,9%), în plus cu 32 084⁸³.

Desigur, se poate accepta că datele statistice din anul 1850 au avut un caracter relativ și că a depins mult și de persoanele care au dat informații pentru diferite localități. Dar chiar și recensămintele oficiale de după anul 1880 au conținut anumite erori, au avut un caracter subiectiv, iar în multe localități cu populație mixtă însuși locuitorii, care cunoșteau și româna și ucraineana, nu se puteau exprima categoric pentru apartenența la o anumită etnie.

Probabil că pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea poate fi considerată ca cea mai obiectivă relatarea lui Ioan Budai-Deleanu, care încă în 1803 constata în lucrarea sa că, „Cu toate că numărul moldovenilor a scăzut mult după revendicare, pentru că mulți dintre ei, credincioși vechilor obiceiuri, au trecut în principatul Moldovei, totuși putem să-i privim pe ei ca populația de căpetenie în această provincie... Dar de când se află sub administrație roman-imperială, mulți au emigrat, și în felul acesta acum rusniacii emigrați din Galiția le țin aproape în cantitate“⁸⁴.

Așadar, reieșind din aprecierile diferiților istorici, călători, funcționari și oameni de cultură austrieci, dar și din primele date statistice oficiale de la mijlocul secolului al XIX-lea, putem concluziona, că românii din Bucovina constituiau atunci încă o majoritate relativă din totalul populației, dar o parte dintre locuitori, conștienți de originea lor românească, nu mai cunoșteau sau nu mai aveau unde să se folosească de limba maternă și vorbeau limba ucraineană. Totodată menționăm că până la Revoluția din 1848, originea etnică a locuitorilor a avut o importanță secundară, conștiința națională și la români, și la ucrainenii din Bucovina era încă slab dezvoltată, iar în limba vorbită locuitorii foloseau multe cuvinte străine. Evenimentele revoluționare de la 1848 au impulsionat dezvoltarea vieții naționale ale diferitelor etnii din monarhia austriacă, în general, și în Bucovina, în special, unde îndeosebi ucrainenii, care în comparație cu românii nu au dispus până la 1848 de o elită națională, au conștientizat că aparțin etniei ucrainene.

NOTE

1. F. Ziegler, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation*, Bd. I, Czernowitz, 1893, p. 13.
2. D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774–1785)*, Czernowitz, 1895, p. 137.
3. J. Polek, *Major Friedrich von Mieg, Topographische Beschreibung der Bukowina*, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums* (în continuare – JBLM), Czernowitz, 5/1897, p. 11–12.
4. J.V. Goehlert, *Die Bukowina*, în *Mitteilungen der k.k. geographisches Gesellschaft* (în continuare – MGG), Viena, 18/1875, p. 114.
5. J. Polek, *General Spleny's „Beschreibung der Bukowina“*, Czernovitz, 1893.
6. Radu Grigorovici, *Descrierea districtului bucovinean (1775) de generalul Gabriel Spleny von Mibaldy*, în „Analele Bucovinei“ (în continuare – AB), an. IV, 2/1997, p. 510.
7. Idem, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, 1998, p. 201.
8. J. Polek, *Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im Jahre 1786* în *JBLM*, 8/1900, p. 53–54.
9. E. Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993, p. 29–30.

10. V.F. Klun, *Statistik von Österreich-Ungarn*, Wien, 1876, p. 333.
11. Andreas Mikulicz, *Kulturzustände im Herzogthume Bukowina (1775-1875)*, Czernowitz, 1878.
12. *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, I, Chișinău, 1975.
13. P. Țugui, *Populația Bucovinei între anii 1772-1774*, în „Academica”, București, 1992, nr. 4 (16, p. 4-5); Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge întotdeauna în 3 din 7 cazuri*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, 2/1994, p. 17; C. Ungureanu, *Populația Bucovinei în preajma anexării ei de către Austria*, în „Țara Fagilor”, 1996, Cernăuți – Târgu-Mureș, p. 12.
14. C. Ungureanu, *op. cit.*, p. 18-19.
15. R. Kaindl, *Kaiser Josef II in seinem Verhältnisse zur Bukowina*, în *JBLM*, 4/1896, p. 18.
16. J.V. Goehlert, *op. cit.*, p. 114-115.
17. I. Nistor, *Der nationale Kampf in der Bukowina*, București, 1918, p. 103.
18. J. Polek, *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, 1891, p. 42-43.
19. D. Werenka, *Maria Theresa und die Bukowina*, în „Wiener Zeitung”, 1888, nr. 107.
20. J. Polek, *Die Anfänge des Volksschulwesens...*, p. 43.
21. *Bukowina, ii minule i suceasne*, Parij-Filadelfia-Detroit, 1956; N.V. Kabuzan, *Ukrainskoe naselenie Galiziji, Bukovini i Zakarpattia v konze XVIII – 30-h godab XX – v. (Etnodemograficeskoe isledovanie)*, Autoreferat dissertazii, Moskva, 1986, p. 16.
22. *Spokonvicina Ukrainska Zemlea. Istorici ni zviazki Pivnicinoi Bukovini z Rosieiu i Nadniproanskoiu Ukrainoiu. Dokumenti i materiali*, Ujgorod, 1990, p. 10; A. Jukovski, *Istoria Bukovini. Ciastina druga, pislea 1774 r.*, Cernivzi, 1993, p. 7.
23. R. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, 1902, p. 109.
24. I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 100.
25. F. Zieglauer, *op. cit.*, Bd. XII, p. 14; Ion Nistor, *Der nationale Kampf...*, p. 79.
26. R. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen...*, p. 114.
27. I. Nistor, *Românii și rutenii...*, p. 65.
28. F.A. Wickenhauser, *Molda oder Beitrage zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Bd. II, p. 79; I. Nistor, *Der nationale Kampf...*, p. 132.
29. Ion Nistor, *Românii și rutenii...*, p. 111.
30. *Spokonvicina ukrainska zemlea...*, p. 399.
31. J. Polek, *Budinszky J. Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783*, Czernowitz, 1894, p. 28-29.
32. C. Ungureanu, *Populația ținutului Cernăuți la recensământul din anul 1774*, în „Glasul Bucovinei”, 2/1998, p. 18, 22.
33. H.J. Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich-Ungarn*, Graz, 1877, p. 183-184.
34. E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII, p. 454; I. Nistor, *Românii și rutenii...*, p. 94.
35. C. Ungureanu, *Procese migraționiste în Bucovina în perioada administrației militare*, în „Glasul Bucovinei”, 3/1997, p. 13.
36. V. Batthyani, *Reise durch einem Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukowina im Jahr 1805*, Pest, 1811, p. 129.
37. F. Lindner, *Bemerkungen über die Bukowina*, în *Vaterländische Blätter für den Österreichischen Kaiserstaat* (în continuare – VBÖK), Wien, 1808, p. 279.
38. VBÖK, Wien, 1817, nr. 65, p. 257.
39. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți*, (în continuare – Arh. SRC), fond I, inv. 4, dosar 656.
40. C. Ungureanu, *Exodul populației din Bucovina între anii 1814-1816*, în „Glasul Bucovinei”, 4/1998, p. 12-30.
41. J.G. Kohl, *Reisen im Inneren von Russland und Polen*, vol. 3, *Die Bukowina, Galizien, Krakau und Mähren*, Dresden – Leipzig, 1841, p. 5-6.
42. Ignaz Luca, *Geographisches Handbuch von dem Österreichischen Staate*, Wien, 1791, vol. 5, p. 324-325.
43. A. Ficker, *Hundert Jahre (1775-1875)*, în *Statistische Monatschrift* (în continuare – SM), Wien, 1/1875, p. 406.

44. H. Bidermann, *Die Bukowina unter Österreichischen Verwaltung (1775–1875)*, Lemberg, 1876, p. 49.
45. J. Rohrer, *Die walachischen Bewobner der österreichischen Monarchie*, în VBÖK, Wien, 2/1810, nr. 38–43, p. 312.
46. Idem, *Versuch über die slawischen Bewobner der österreichischen Monarchie*, Wien, 1804, p. 27.
47. Idem, *Versuch über die judischen Bewobner der österreichischen Monarchie*, Wien, 1804, p. 20.
48. *Ibidem*, p. 37–38.
49. Radu Grigorovici, *Bucovina în primele descrieri...*, p. 381.
50. *Ibidem*, p. 389.
51. Josef Buszko, *Theresianisch – josephinische Agrar und Bauerpolitik in Galizien und ihre Folgen, în Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephts II*, Wien, 1895, vol. I, p. 69.
52. E. Turczynski, *op. cit.*, p. 28.
53. *Beschreibung einer Reise von Bistritz in Siebenbürgen bis Lemberg im Jahre 1818*, în VBÖK, Wien, 1819, nr. 83–84, p. 332–333.
54. M.F. Stöger, *National Verschiedenheiten in Galizien*, în *Österreichisches Archiv für Geschichte...*, (în continuare – ÖAG), Wien, 1832, nr. 69, p. 274.
55. J. Springer, *Statistik des Österreichischen Kaiserstaates*, Wien, 1840, vol. I, p. 140.
56. J. Hain, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, 2 Bde, Wien, 1852–1853, vol. I, p. 189.
57. J. Kohl, *op. cit.*, p. 6–7.
58. T. Bendella, *Die Bukowina im Königreich Galizien*, în A. Armbruster, *Vom moldauwappen zum Doppeladler*, Augsburg, 1993, vol. II, p. 287.
59. H. Stupnicki, *Das Königreich Galizien und Lodomerien, sammt dem Grossherzogthume Krakau und dem Herzoghume Bukowina*, Lemberg, 1853, p. 19.
60. Ion Nistor, *Der nationale Kampf...*, p. 190; Idem, *România și rutenii...*, p. 147.
61. J. Hain, *op. cit.*
62. K. Czoernig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Wien, 1857, vol. I.
63. J. Hain, *op. cit.*, p. 240.
64. K. Czoernig, *op. cit.*, p. 74–80.
65. *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie für die Jahre 1849–1851*, I Theil, I Heft, p. 6.
66. F. Schmitt, *Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien, 1854, p. 46.
67. K. Czoernig, *op. cit.*, p. 52.
68. *Ibidem*, p. 54.
69. *Ethnographische – Karte der Österreichischen Monarchie*, entworfen von Karl Czoernig. Herausgegeben von der k.k. Direktion der administrativen Statistik, Wien, 1855; *Ethnographische Karte der Österreichische Monarchie* von Carl Freichern von Czoernig. Reducirt... in 4 Blättern, Wien, 1856.
70. J. Hain, *op. cit.*, p. 196.
71. *Ibidem*, p. 196.
72. *Ibidem*, p. 241–242.
73. *Ibidem.*, p. 242.
74. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. III/1, *Die Völker des Reiches*, Wien, 1980, p. 38.
75. J. Hain, *op. cit.*, p. XI.
76. *Hauptbericht der Handels – und Gewerbekammer für das Herzogthum Bukowina...*, Czernowitz, 1862, p. 104–105; A. Ficker, *op. cit.*, p. 409; *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871*, Lemberg, 1872, p. 65–67; H. Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich-Ungarn*, Graz, 1877, p. 151, 183–184.
77. Direcția Generală a Arhivelor Naționale, București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, dosar 3/1849, f. 73–74.
78. Mihai Ștefan Ceaușu, *Evoluții etno-demografice în Bucovina la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 3–4, 1997–1998, p. 103.

79. *Spezial Orts-Repertorium der Bukowina*, XIII Bd., Wien, 1885.
80. J. Hain, *op. cit.*, p. 240; K. Czoernig, *op. cit.*, p. 74-80.
81. J. Hain, *op. cit.*, p.272.
82. Leopold Waber, *Die zahlenmässige Entwicklung der Völker Österreichs 1846-1910*, în *SM*, 41 Jahrg., Wien, p. 620-621.
83. Vladimir Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775-1993)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 26.
84. Radu Grigorovici, *Bucovina în primele descrieri...*, p. 381.

SUMMARY

Based on works by German and Austrian historians, the study on the Ethnic-Demographic Evolution of Bukovina between 1774-1850 points out that after the Austrian occupation of this territory a significant immigration wave took place with Ruthenians from Galicia and Maramures, Lippovans, Armenians and Germans moving over to Bukovina as the Austrian State exempted this region from recruitment over the next 50 years. Also the territorial colonization by the state was legalized.

The author points out the anthroponimic method used by the authorities when having a census especially of the Bukovinean population, which nevertheless was not very efficient.

The Austrian military administration was directly interested in population the region in order to get a maximum profit from taxes.

The study also denies some assertions made by Ukrainean historians regarding the preponderance of Ruthenians from times immemorial in Bukovina, and analyses the statistical data published by Joseph Hain and Karl Czoernig in the nineteenth century.

Congresul al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți

ELITA INTELECTUALĂ ÎȘI PROMOVEAZĂ PRIORITĂȚILE

Maria Toacă

Cernăuți

Tandemul Ilie T. Zegrea – Vasile Tărățeanu s-a afirmat prodigios, cimentând într-o perioadă de timp relativ scurtă temelia unei cauze comune. Cu sprijinul organizațiilor conduse de domniile lor – Reuniunea Scriitorilor Români din Cernăuți și Fundația Culturală de Binefacere „Casa Limbii Române“, din aprilie 1999 și până în mai 2001, la Cernăuți au avut loc trei congrese ale intelectualității românești din regiune. Graba convocării ultimului forum a fost impusă de mai multe probleme de importanță vitală pentru românii din nordul Bucovinei. Principiul strămoșilor noștri latini „*festina lente*“ nu ne mai este de folos în epoca modernă, mai ales în condiția noastră de etnie minoritară într-un stat ce-și afirmă suveranitatea prin promovarea, în exclusivitate, a intereselor națiunii titulare.

Orice încetineală sau timiditate în revendicarea drepturilor minorităților naționale, garantate de Constituția Ucrainei, proliferază pierderi naționale, zdruncinând permanentizarea valorilor spiritualității românești. Un deceniu de frământări și căutări sisifice prin labirinturile constrângerii discriminatoare a drepturilor garantate de lege ne-a ilustrat elocvent că speranța nu-i cel mai bun însoțitor în drumul spre afirmarea națională.

Țăranii noștri fac și azi ce fac demult, stând de veghe la origini. Intelectualii, marcați de destin să poarte stindardul propășirii culturale, n-au dreptul să se limiteze doar la îndeplinirea obligațiilor de serviciu. Mai ales că foarte puțini au norocul să lucreze conform pregătirii profesionale, să-și realizeze integral potențialul intelectual. Cu excepția celor care lucrează în școli, intelectualii noștri sunt dispersați printre alte neamuri, iar criza economică din ultimii ani i-a vânturat prin toată lumea, impunându-le să practice cele mai negre munci. Concentrați cu precădere la țară, intelectualilor români le este greu să evadeze din chingile rutinei. Astăzi „veșnicia satului“, atât de profund sesizată de Lucian Blaga, le subjugă toate aspirațiile, lăsându-le puțin răgaz pentru libera cugetare.

Suntem afectați și de alți microbi ce ne periclitează dăinuirea viitoare. Datele ultimului recensământ al populației din Ucraina au dezvăluit o statistică uluitoare de nefavorabilă românilor. Din toate etniile conlocuitoare în regiunea Cernăuți, ponderea românilor și moldovenilor cu studii superioare este cea mai mică, iar numărul persoanelor ocupate cu munci necalificate – cel mai mare. Precară ni-i speranța că apropiatul recensământ ucrainean va reliefa date mai îmbucurătoare. Cu atât mai mult, cu cât exponenții competitivi ai intelectualității românești, mințile

cele mai luminate nu-și găsesc teren favorabil de afirmare în Ucraina, fiind nevoiți să-și caute un rost în Republica Moldova sau în România.

La cele trei congrese au fost întreprinse încercări de a defini sarcinile imediate, precum și prioritățile pentru o perioadă mai îndelungată, și de a-i mobiliza pe intelectuali la realizarea lor. În particular, ediția a treia a congresului, desfășurat la 29 aprilie 2001, a avut un generic înglobator – *Bucovina: cultura românească la începutul mileniului III*. De fapt, a fost preluată discuția inițiată de membrii prezidiului primului congres, care au abordat problema părăsirii identității naționale.

Cultura, ca forță creatoare a activității umane, este unul dintre factorii decisivi pentru dănuirea oricărei națiuni. Pornind de la acest postulat, raportorii și participanții la dezbateri au evaluat forțele și virtuțile tradiționale ale intelectualității, au invocat încă o dată idealurile ce se transformă tot mai dureros în vise neîmplinite. Amintim doar câteva deziderate, care, de fapt, țin mai mult de niște necesități urgente decât de un ideal suprem. Bunăoară, la primul congres s-a accentuat oportunitatea introducerii în școli a unor discipline care se referă la istoria românilor, la cultura și civilizația poporului român. Delegații au vorbit părtinitor despre imperativul asigurării cu literatură didactică și artistică necesară procesului de instruire. Însă în doi ani n-a intervenit nici o schimbare pozitivă. Asupra școlilor noastre – românești numai ca limbă de predare – planează pericolul ucrainizării complete.

La drept vorbind, la ediția a treia a congresului s-a produs o reîmprospătare a memoriei, fiind reactualizate problemele a căror rezolvare continuă să rămână la nivelul promisiunilor. În perioada dintre ultimele două congrese a lucrat o comisie de monitorizare, care a avut misiunea să sensibilizeze opinia publică și factorii de decizie din Ucraina și România. Rezoluțiile și Memorandumul, votate de delegați, au fost înmânate președinților celor trei state – Ucraina, Republica Moldova și România. Membrii comisiei au avut întâlniri cu președintele României, Ion Iliescu, și cu guvernatorul regiunii Cernăuți, Teofil Bauer. Și președintele Ucrainei, Leonid Kucima, ar trebui să fie la curent cu imperativele spirituale ale românilor din țara sa. În orice caz, membrii comisiei au avut grijă ca toate documentele adoptate să ajungă în cabinetele înalților demnitari de stat.

Datoria morală și etică a intelectualilor care poartă povara de exponenți ai minorității românești a fost punctată în comunicările de bază, prezentate de prof. univ. dr. Grigore Bostan și conf. univ. dr. Alexandrina Cernov, membri de onoare ai Academiei Române. Profesorul Grigore Bostan a definit coordonatele culturii naționale din spațiul regiunii Cernăuți, a conturat organismul civilizației românești pe parcursul ultimelor două secole, evidențiind contribuția bucovinenilor în diverse domenii. Ca obiectiv prioritar a fost specificată necesitatea unei structuri centralizatoare a potențialului intelectual.

Dezvoltând această idee, Alexandrina Cernov a accentuat oportunitatea organizării vieții culturale, științifice și didactice în instituții profesionale. Analizând activitatea instituțiilor de cultură nonguvernamentale, raportoarea le-a caracterizat ca fiind „destul de inerte”. Toate aserțiunile expuse în comunicare au gravitat în jurul unei concepții determinate – constituirea unui consiliu de pregătire a înregistrării Comunității Românești. Și majoritatea participanților la dezbateri au susținut ideea oficializării Comunității Românești din Ucraina.

Un obiectiv nu mai puțin important, reactualizat în comunicări, a fost și deschiderea unui Centru Cultural pentru desfășurarea activității de valorificare și sprijinire a potențialului creator, antrenarea tineretului la diverse programe culturale și științifice. Delegații au abordat și alte probleme esențiale. Pe fundalul lor a răsunat senzațional darea de seamă, în spiritul celor mai „fericite” timpuri, prezen-

tată de o delegată din raionul Herța. În disonanță flagrantă cu alocuțiunile antevorbitorilor Simion Gociu, Vasile Tărășeanu și Ilie Luceac, care au expus mostre de incontestabilă marginalizare a culturii noastre, doamna de la Herța a relatat despre succesele economice și procesul înfloritor al culturii. Ar fi meritat aplauze, dacă n-am cunoaște starea de plâns a căminelor de cultură, deficitul de carte românească în bibliotecile din localitățile herțene, dacă n-am fi văzut cum îngheață copiii iarna în școlile de acolo.

Un prilej de meditație, îndeosebi persoanelor care-și asumă responsabilitatea pentru promovarea culturii naționale, le-a oferit remarca lui Doru Vasile Ionescu, Secretar de Stat în Departamentul Relații cu Românii de Pretutindeni al Guvernului României, prezent la congres: „Dacă o să vă măcinați în această dispută continuă, n-o să știm ce și pe cine urmează să sprijinim. E nevoie de o organizare coerentă, vrem să avem un singur partener. Vom susține proiecte concrete, nu vom împrăști banii pe mici orgolii“. Aceste serioase atenționări au subliniat încă o dată necesitatea consolidării românilor din regiunea Cernăuți într-o structură organizatorică unică, intelectualitatea fiind datoare să realizeze acest obiectiv prioritar.

Un loc aparte la toate cele trei congrese a revenit evoluărilor unor artiști de valoare din România – Tudor Gheorghe, Nicolae Furdul Iancu și Vasile Șeicaru, care au imprimat manifestărilor nuanțe emotive de festivitate, punând balsam la rănilor deschise ale unor doruri neîmplinite.

COORDONATELE CULTURII ROMÂNEȘTI DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN (regiunea Cernăuți)

Grigore C. Bostan

Cernăuți

Pe parcursul a două secole, în epocile de dominație străină, în Bucovina s-a încercat în permanență (din motive lesne de înțeles) o înstrăinare – și politică și culturală – a acestui ținut strămoșesc de masivul etnic românesc. Au existat perioade: de izolare relativă (1775–1918), prin limitarea accesului populației de aici, a intelectualității la valorile spirituale naturale (românești); de izolare totală, în perioada sovietică a anilor '40–'50, prin interzicerea circulației cărții românești în regiunea Cernăuți, prin impunerea forțată a „moldovenismului”, „elitarismului”, „superculturii” imperiale (ca și în epoca habsburgică).

Privite în ansamblu (în plan retrospectiv), aceste tentative de neutralizare a spiritului românesc nu puteau să aibă sorți de izbândă într-un spațiu cu atât de străvechi tradiții culturale autohtone, spațiu ce a intrat în aria de etnogeneză a poporului nostru care s-a produs în secolele II–III, până la marile migrațiuni ale diferitelor triburi din nord¹. „Izbânzile” au fost mai mult de natură politică (cele din 1775, 1940, 1944–1953 etc.) și mai puțin culturală, deși, evident, nu putem afirma, că civilizația românească (în primul rând limba, dar și literatura, arta, știința etc.) au evoluat în măsură deplină (posibilă) în această zonă pe parcursul celor două sute de ani.

Unul dintre suporturile cele mai principale (dacă nu chiar principalul) ale spiritualității românești din spațiul carpato-nistrean (actuala regiune Cernăuți) a fost și rămâne încă de la începutul mileniului III, ceea ce Alecu Russo numea „întâia fază a civilizației unui neam, ce se trezește la lumina vieții”, un „paladium”² (păzitoare, scut) al limbii naționale. Marile colecții etnofolclorice din sec. XIX–XX ale lui S.Fl. Marian, Ion al lui Gh. Sbiera, E. Niculiță-Voronca, Mathias Friedwagner, *Folclor din Țara Fagilor*; materialul de arhivă (inclusiv cel al Catedrei de Filologie română și clasică de la Universitatea din Cernăuți) reconstituie un sistem amplu și foarte consistent de fenomene tradiționale în unele compartimente ale sale (mai bogat chiar decât în alte zone românofone), ce țin de temeiurile culturii noastre populare. Acest repertoriu ne stă drept mărturie elocventă a persistenței multisekulare a elementelor definitorii ale spiritualității românești în spațiul carpato-nistrean cu ținuturile-macă ale Țării de Sus (Cernăuți–Herța–Hotin). Întregul patrimoniu al creației noastre populare (sistemul de ritualuri, de motive, formule poetice tradiționale care s-au perpetuat până în zilele noastre) n-a putut fi „descălecat”

și el tocmai pe la 1359 în acest spațiu (cum se pretinde în multe lucrări ale oponenților noștri); el a existat mai înainte, s-a dezvoltat pe teren propriu³.

În mediile rurale cu populație autohtonă compactă – adevărate centre de cultură națională (Crasna, Pătrăuți, Sinăuți, sate de pe valea Siretului, din ținutul Herței, Voloca, Boian, Costiceni ș.a. – avalanșele de influențe străine, procesele și metamorfozele demografice din secolele XVIII, XIX, XX n-au putut destrăma și deforma străvechiul și vigurosul ansamblu artistic al creației noastre populare, ce se integrează plenar în contextul tradițiilor românești de pretutindeni (Moldova, Transnistria ș.a.). O oarecare „exotică limitrofă“ (îmbinare de componente eterogene) se observă doar la periferia acestui masiv și în unele localități cu populație mixtă sau asimilată în sec. XIX–XX (Cuciurul Mare, Ceahor, Molodia, Corovia, Valea Cosminului, Broscăuții Vechi și Noi, Toporăuți, Colincăuți ș.a.).

În aspect etnologic, nordul Bucovinei (regiunea Cernăuți) prezintă un mare interes, anume datorită faptului că această zonă, prin constanțele ei poetice, se integrează (fără anumite rezerve) în arealul etnocultural românesc datorită originalității ei artistice, a forței de iradiere a tradițiilor românești asupra altor repertorii naționale⁴.

Când facem asemenea constatări, avem în vedere mai cu seamă literatura populară, dar și melosul și arta coregrafică, mai puțin costumul popular care în mai multe localități e supus unor denaturări esențiale. Există sate românești, unde, la etapa actuală, se interpretează dansuri naționale („Hora“, „Bătuta“ ș.a.) în haine străine, în unele locuri căzăcești. Personajele dramelor noastre haiducești, istorice etc. nu se știe de ce, pe alocuri, mai poartă și azi haine militare sovietice și alte attribute alogene „curioase“ (când aceste drame erau interzise de către autorități, asemenea „deghizări“ erau întrucâtva explicabile).

Printre altele fie spus, teatrul popular, cu subiecte istorice, alaiuri, măști zoomorfe, atât de frecvente în Bucovina până în zilele noastre, e un fenomen deosebit nu numai în aspect național, ci și universal. La fel și „plugușorul“ care în nordul Bucovinei a ajuns să fie o adevărată epopee a muncii agricole, iar nunta românească din acest spațiu (cum a descris-o S.Fl. Marian) constituie un ritual de o extraordinară amploare și diversitate artistică ce a influențat obiceiurile ucrainene până peste Nistru⁵.

Acestea sunt doar câteva manifestări ale creativității deosebite a românului bucovinean. Vom mai aminti numai faptul că renumitul savant-romanist austriac Mathias Friedwagher a înregistrat la începutul secolului XX, împreună cu Al. Voievidca, circa zece mii de cântece de dragoste bucovinene (cu melodii), ceea ce pare a fi o performanță (pe scară europeană).

Desigur, în condițiile actuale, se restrânge treptat aria de circulație a motivelor poetice populare. Or, modernizarea iminentă a vieții spirituale n-ar trezi îngrijorare, dacă ea n-ar aduce cu sine și o cosmopolitizare, o deznaționalizare a ei. (De aceea, în cadrul manifestărilor culturale trebuie să fie găsită o măsură de echilibru rațional între valorile tradiționale și modernitatea de reală semnificație umană).

A doua fază a civilizației unui neam (dacă pornim de la idea lui Al Russo) – creația artistică „cultă“ (inclusiv literatura scrisă) a evoluat în Bucovina mai anevoie (în comparație cu folclorul); ea a „beneficiat“ de un mediu cultural național mai puțin constant, mai „deschis“ și mai accidentat de diverse metamorfoze istorico-demografice și cataclisme politice ce au determinat lungi perioade de stagnare, de impas (ultimul pătrar al secolului XIX), de „vacuum“ (anii '40–'50 ai secolului XX) și de reveniri dificile la tradițiile naționale (anii '60–'80 ai secolului XX).

Sincronizarea (culturală) cu patria istorică a fost, întotdeauna (și rămâne), în nordul Bucovinei, relativă, parțială (nu definitivă ca, bunăoară, în Transilvania de până la 1918), atingând aici mai mult sferele ideologice ale creației, și mai puțin cele estetice. În condițiile vitrege dintotdeauna (cu excepția unor scurte perioade istorice – anii interbelici – scriitorii (și în genere toți oamenii de creație) au făcut aici mai întâi operă de culturalizare și apoi, în mod adesea suplimentar, artă pură. De aceea, orice manifestare artistică, orice scânteie de talent (cum zicea Nicolae Iorga) este aici deosebit de importantă și trebuie să fie observată, sprijinită, cultivată în patria istorică.

Unii exegeți (nu numai străini, ci și de-ai noștri) se mai întrebă și acum: cu ce ar putea să-i intereseze în sens valoric (spiritual) acest ținut? În afară, desigur, de faptul că de aici și-a luat zborul spre spații universale Luceafărul poeziei noastre, că aici au trăit: cel mai de seamă înaintaș al muzicii naționale Ciprian Porumbescu, unul dintre iluștrii noștri pictori portrețiști Epaminonda Bucevschi, marele etnolog român S.Fl. Marian, personalitate de excepție în domeniul valorificării culturii populare.

Evident, câteodată nu sunt trecute cu vederea nici alte contribuții bucovinene în domenii diverse: publicarea capodoperelor poeziei populare naționale (în gazeta „Bucovina“), prima antologie de „scripturi române“ („Lepturariul“ lui Aron Pumnul), prima istorie a literaturii române⁶, prima colecție de arii populare (Carol Miculi⁷), debutul cernăuțean al lui Lucian Blaga ș.a., precum și marile școli academice (bizantinistică, sociologie, istorie, pedagogie, fizică și matematică etc.), cunoscute în întreaga Europă din anii '30 ai secolului XX⁸, când Cernăuțiul, cu celebra sa Universitate, a devenit un distins centru de cultură și civilizație românească și europeană.

În ce privește literatura (beletristica) mai „apasă“ și azi „verdictul“ lui George Călinescu: „Bucovina s-a remarcat, dacă nu prin creație, printr-o puternică culturalitate“⁹, mai persistă și unele superficialități impresioniste ale acestui remarcabil critic și istoric literar care, din păcate, n-a cunoscut întreaga operă a lui Mircea Streinul, Iulian Vesper, Traian Chelariu și a altor „suprarealiști bucovineni“ (iconari).

Sperăm că nu vom fi acuzați de un fals „patriotism regional“, dacă vom spune că în urma unor selecții riguroase, făcute cu mult discernământ (lăsând la o parte orice opinii preconcepționate), s-ar putea scoate la lumină multe valori artistice bucovinene, marginalizate atâta timp, valori care, fiind eliberate de balasturi, ar putea face față exigențelor oricăror antologii, istorii, enciclopedii de rezonanță națională (Ir. Porumbescu, S.Fl. Marian – și ca scriitori, T. Robeanu, Gavriil Rotică, Ion Grămadă, Em. Grigorovitz, Vasile Gherasim, alții din anii '30 ai secolului XX și din timpurile mai noi...¹⁰).

Citind o serie de „dicționare“, „istorii“ etc. ne întrebăm în mod involuntar: oare nu cumva și astăzi, la început de nou mileniu, se mai confundă (ca în anii 1944–1989) frontierele politice cu cele culturale? Sau la mijloc e un banal deficit de informație în ce privește nordul Bucovinei, ceea ce nu-i „o scuză“. Am întâlnit oameni de litere de „dincolo“ care consideră (au impresia) că „probabil“ în nordul Bucovinei se face mai mult „pașoptism“ publicistic, lozincard, care din motive extraliterare este mai încurajat decât literatura autentică (în manieră clasică, modernă, postmodernă). De ce, totuși, o seamă de critici notorii cum e Eugen Simion, Președintele Academiei Române, consideră că, bunăoară, în *Dicționarul Scriitorilor Români* (vol. I, 1995) de M. Zăciu, M. Papahagi, A. Sasu – coordonatori-alcătuitori, nu trebuiau să „figureze“ și bucovinenii de nord, de ce Ion Rotaru în *Istoria sa*

(ultimul volum) îi trece cu vederea pe toți poeții din Bucovina (partea de nord) ca, de altfel, și pe cei din Banatul sârbesc (care nu prea fac „pașoptism“)¹¹.

Unii consideră că „vinovată“ de asemenea marginalizări persistente e impoștura noastră bucovineană (de nord) care își „vără nasul“ pretutindeni și reprezintă zona într-o imagine cenușie. Prea simplă explicație!

În fine, principalul e ca scrisul literar, arta, cultura bucovineană în genere (din partea de nord) să-și impună personalitatea artistică în patrimoniul național și în context interetnic (fiind și acum, în nici un caz, mai inferioare vizavi de cultura altor etnii din regiunea Cernăuți).

Acum la răscruce de secole și milenii putem afirma că atât literatura noastră orală, cât și cea scrisă (după două secole de existență în condiții vitrege) și-au îndeplinit misiunea istorică și culturală ca depozitoare și cultivatoare ale limbii materne, păstrătoare a identității etnice, implicit și a celei artistice (deși nu întotdeauna literatura scrisă a avut posibilitatea de a se ridica la altitudini clasice). Meritul ei este, că a păstrat în mod constant și progresiv premisele spirituale pentru a-și continua existența și a evolua în viitor.

*

* *

În aspect practic mai accentuăm (a câta oară?!), că în condițiile actuale ale unei (foarte) accelerate fărâmițări și neutralizări din afară a potențialului creativ al intelectualității românești din actuala regiune Cernăuți (prin „amestecături de unii pre alții“, cum zice cronicarul) e deosebit de necesară o structură centralizatoare cu un vast program de activitate în cele mai importante domenii ale vieții spirituale, cu un grup solid de colaboratori, apti de a realiza proiecte intelectuale. Avem nevoie, în afară de Universitate multiculturală și alte organisme, de un solid Centru Cultural și științific, un adevărat Institut Român care ar contribui la integrarea complexă (literatură, artă, știință, învățământ etc.) a acestei zone în spațiul dintotdeauna al spiritualității noastre românești.

NOTE

1. Dimitrie Onciul, *Din istoria Bucovinei*, Chișinău, 1991.
2. Alecu Russo, *Opere*, Chișinău, 1989, p. 282.
3. Grigore C. Bostan, *Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrean (Istoriografie, studiu comparat, texte)*, Iași, 1998, p. 219–221.
4. Idem, *Reminiscențe și reflexe ale poeziei populare românești la ucraineni și ruși*, p. 209–218.
5. *Ibidem*.
6. *Conspect asupra literaturii române și literaturilor ei, de la început și până astăzi, în ordine cronologică* de Vasile Gh. Popa, București, 1875.
7. Miculitz Adalbert, *Die Musik in der Bucovina*, Cernowitz, 1904, p. 16–20.
8. *Cerniveștii universitet, 1875–1995, storinki istorii*, Cernivți, Ruta, 1995 (cap. *Universitatea în perioada anilor 1919–1940*, autor: Gr. Bostan).
9. George Călinescu, *Istoria literaturii române (Compendiu)*, București, 1968, p. 226.
10. Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română, Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000*, Cernăuți, 2000.
11. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, A–C, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995.

SUMMARY

The report *Coordinates of Romanian Culture in the Carpathian-Dnister (Cernauti) Region* presented at the third Congress of the Romanian Intellectuals in Cernauti makes a short analysis of the evolution of Romanian culture in the region under various foreign rules and points out the period when Romanians were isolated from the Romanian ethnic body: relative isolation between 1775–1918 and total isolation during the Soviet domination in the 1840–'50s.

The report says that nowadays the creative potentiality of the Romanian intellectuals in the region tend to break up and be neutralized.

Therefore a cultural and scientific Center (a Romanian Institute) should be set up in Cernauti, designed to support the complex integration of this region in the historical territory of Romanian spirituality.

CULTURA – COMPONENTĂ ESENȚIALĂ A EXISTENȚEI ȘI CONȘTIINȚEI ROMÂNEȘTI

Alexandrina Cernov

Cernăuți

Onorată asistență!

Domnilor, doamnelor și domnișoarelor!

Ceea ce și-au dorit românii din Bucovina în toate epocile istorice (mai ales începând cu Revoluția de la 1848) – a fost organizarea vieții culturale și științifice în instituții profesionale temeinice și de înaltă calitate. Poate de aceea indignarea cu care sunt citite anumite documente oficiale, destinate școlilor noastre sau altor instituții de cultură este atât de mare. Evident, că atunci când vorbim despre cultură, avem în vedere, în primul rând, cultura vorbirii noastre: limbajul științific, publicistic, administrativ etc. și pregătirea cadrelor didactice, care trebuie să asigure o bună calitate de instruire în instituțiile de învățământ și cultură, atâtea câte sunt ele în regiunea Cernăuți. Și atunci ne punem întrebarea: unde sunt specialiștii noștri, de ce se acceptă libera circulație în școlile noastre a unor documente anal-fabete? Constatăm, de exemplu, că specialiștii *Centrului științifico-metodic*, fondat pentru a purta grija școlilor românești, nu știu precis cum se numește instituția în care lucrează, mai mult chiar, nu cunosc nici măcar punctele cardinale. Astfel, în 1999, în broșura dedicată tânărului învățător instituția respectivă se intitula: *Centrul metodico-științific al etniilor minore (?) din sud-estul ținutului* (autor: Serafima Crigan). Prima întrebare ar fi: ce înțelege autoarea prin etnii minore? Că suntem încă la vârsta copilăriei sau neînsemnați, fără importanță. Oricum, greșeala are și o conotație politică. A doua întrebare, care de asemenea merită să fie clarificată, este plasarea Institutului în „sud-estul ținutului”, or, după câte știm, în sud-estul Ucrainei (pentru că presupun, că se avea în vedere Ucraina) nu există școli românești. Să ne fi confundat cu tătarii sau grecii din Ucraina? Nu cred. Este vorba de ignoranță și indiferență față de lucrul pe care-l faci, de nedorința (sau poate chiar lenea) de a deschide un dicționar explicativ... În anul 2000, aflăm însă că denumirea acestei instituții s-a modificat și că aceasta este situată în altă parte a Ucrainei și reprezintă o minoritate etică: *Centrul științifico-metodic al minorităților etice (?) din sud-vestul Ucrainei*. Ce să înțelegem prin îmbinarea „minorităților etice”? Să deducem oare că această prestigioasă instituție „științifică” nu se mai ocupă de școlile românești, ci de morală? Pentru prima dată am aflat cu stupeoare toate acestea în una din emisiunile TV din Cernăuți, în care se vorbea cu toată seriozitatea despre activitatea autoarei în cadrul Instituției care, desigur, am dori să fie măcar denumită corect, pentru ca să înțelegem cu ce se ocupă, nu mai vorbim de faptul că nu au organizat până acum nici o conferință de presă, colochiu, seminar sau simpozion; nu au editat nici o revistă de specialitate în nici una din limbile

minorităților din zona care o servește etc., etc. Consider că vina o poartă nu numai cei care întrețin această instituție. Aș mai pune însă o întrebare: Unde sunt savanții noștri, lingviștii, unde sunt profesorii, redactorii, ziarisții? De ce această temă a devenit pentru noi un fel de tabu. Cred că ne merităm din plin situația pe care, de fapt, o tolerăm noi înșine.

Aș zice că, înainte de a cere ajutor de la alții sau de a impune un punct de vedere, ar trebui să facem ordine în „casa noastră” – „casa limbii române”.

Și atunci, să începem discuția despre cultura românească prin a ne adresa nouă înșine: să ne cultivăm limba pe care o vorbim și pe care o numim de fiecare dată – „limba română este patria noastră”. Desigur că de această problemă este legată și numirea de către autorități a cadrelor.

Sub egida *Institutului Limbii Române* de pe lângă *Ministerul Educației și Științei* (România) a apărut cartea *Româna corectă* (autori: Nicolae Mățaș, Elisabeta Șoșa și Flora Șuteu) care deschide o serie de lucrări consacrate limbii române literare, folosite într-un mediu lingvistic neromănesc, în care românii „nu au avut cum să și-o însușească pe deplin”. Autorii acestei cărți au subliniat faptul că în astfel de condiții limba română „ar putea să devină, treptat, un fel de limbă străină, ceea ce ar însemna primul pas spre pierderea identității lor ca români”. Seria începe cu analiza publicațiilor cernăuțene. În ordine alfabetică: „Arcașul”, „Concordia”, „Curierul de Cernăuți”, „Făgurel”, „Lumea-Svit”, „Plai românesc”, „Septentrion literar”, „Zorile Bucovinei”. Cred că propunerea pe care o fac este logică: să organizăm cu sprijinul acestui Institut un seminar pe tema: *Limba română corectă*, dedicată ziarisților și editorilor noștri, dar și profesorilor și studenților. Această carte trebuie discutată în cadrul tuturor redacțiilor noastre și nu numai, căci le este de folos atât profesorilor și studenților, cât și elevilor noștri. Propun să fim exigenți mai întâi de toate cu noi înșine: este primul lucru care trebuie conștientizat. Ar trebui să muncim mai perseverent, pentru a însuși limba română corectă, sfidând chiar condițiile nefavorabile.

Istoria ne-a hărăzit să fim la margine de țară sau imperiu (ba la Estul, ba la Vestul lor): Țara Moldovei, Austria, România, URSS, Ucraina. Cu toate vicisitudinile, românii (ajunși la doar 20% din totalul populației din regiune) și-au păstrat, timp de peste 200 de ani, tot ceea ce înseamnă pentru un popor conștiință, spiritualitate și identitate națională. Generații de intelectuali români, numele cărora merită să fie valorificate pentru istoria românilor, au muncit pentru ca limba, școala, biserica și istoria să constituie la Cernăuți o permanență. Mulți bucovineni din diaspora, remarcabili oameni de cultură și spiritualitate românească, au trăit și mai trăiesc și astăzi experiența Bucovinei ca o durere personală și o nostalgie romantică. Soarta istorică a românilor din Bucovina poate fi înțeleasă numai prin cercetarea profundă, conștientă și cinstită, situată dincolo de orice retorică sentimentală sau politică. Este o istorie a rezistenței prin limbă, școală, biserică, în general, prin cultură.

S-a vorbit despre modelul „homo bucovinensis” și nu pot fi de acord cu interpretarea propusă. Imaginea „homo bucovinensis”, susținută și idealizată de către cercetătorii germani și austrieci, preluată astăzi și de unii politicieni ucraineni, este discutată și propusă ca fiind un fel de model pentru o viitoare Europă. În realitate, însă, în spatele acestui termen comod se ascunde o „personalitate” lipsită de conștiință națională. Într-o nouă formulă, ideologia sovietică impunea pentru întreg spațiul multinațional al URSS-ului noțiunea de „om sovietic” (homo sovieticus) – „național prin formă și socialist prin conținut”. Această politică era demonstrată prin spectaculoasele reprezentări cu cântece și dansuri ale „popoarelor conlocuitoare”, cu excelente costume naționale și ritmuri naționale specifice. Se

menține astfel iluzia unei politici de ocrotire a acestor popoare. Din păcate, acest mod de falsificare, de fapt, al specificului național, prin reducerea acestei noțiuni, la formă, masca, în realitate, distrugerea din interior a modului de gândire specific național, al conținutului național.

Astăzi, deja sub o nouă (dar învechită) lozincă – cea de „homo bucovine-sis“, asistăm la un nou val de susținere a „forme naționale“, promovând pe același fundal spectacole naționale, în spatele cărora se formează o imagine falsă a adevăratelor probleme cu care se confruntă comunitatea românească sau chiar negarea lor, menită să ne sustragă atenția de la adevăratele strategii, care trebuie promovate.

Românii sunt obsedați astăzi de ideea dezbinării Societăților românești, a intelectualității, a existenței unor ambiții personale sau de grup a liderilor care nu se pot înțelege între ei. Este și aceasta o modalitate de a anihila activitatea celor care încearcă să constituie viața cultural-națională într-o instituție ce ar funcționa efectiv în toate domeniile culturii, dar, mai ales, în direcția păstrării ființei naționale românești. A face doar câte ceva pentru o Comunitate națională nu înseamnă decât a masca adevăratele intenții, care permit metode ascunse de deznaționalizare.

În consecință, propun să facem, mai întâi de toate, tot ce depinde de noi, tot ceea ce ne permite Constituția Ucrainei și legislația în vigoare. Avem nevoie de o analiză (monitorizare) a activității societăților românești în cei zece ani de existență. Este necesar să analizăm tot ceea ce am realizat până acum și să discutăm care sunt următoarele priorități, căci nu putem spune că nu am dobândit nimic.

Anume zece ani în urmă s-a constituit majoritatea societăților românești. Și ne amintim că ele s-au desprins din secțiile *Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“ din Regiunea Cernăuți*; pentru învățământ, științifice, bisericești etc. Rând pe rând în „Zorile Bucovinei“ sunt publicate proiectele de statut: *Statutul Societății Științifico-Pedagogice republicane „Aron Pumnul“* (10 ianuarie 1991); *Statutul Societății Cultural-Bisericești „Mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici“* (10 ianuarie 1991); *Statutul Societății Românilor (moldovenilor) din Regiunea Cernăuți – victime ale represaliilor staliniste „Golgota“* (29 ianuarie 1991); *Statutul Doamnelor Române din Regiunea Cernăuți* (8 martie 1991); *Statutul Alianței Creștin-Democrate a Românilor din Ucraina* (24 octombrie 1991). Fiecare din aceste societăți, la timpul său, a jucat un rol însemnat în lupta pentru recunoașterea și respectarea drepturilor românilor din regiune și din Ucraina. A fost o perioadă de entuziasm și încredere în propriile forțe. Tricolorul fâlfâia în fiecare sat și pe clădirea sediului *Societății „Mihai Eminescu“* și al redacției ziarului „Zorile Bucovinei“ (trebuie să recunoaștem aici rolul pozitiv al redactorului-șef de atunci, Ion Chilaru, care nu a cedat presiunilor autorităților orășanești).

Astăzi nici una din societățile amintite nu și-a marcat acest deceniu de existență, în care să facă o analiză a activității în fața membrilor lor, precum și a întregii comunități.

Procesul a culminat cu *Congresul românilor din Regiunea Cernăuți*, când a început, de fapt, ruptura esențială dintre liderii societăților românești. Liderul cercului *Arboroasa*, care fusese de fapt o structură a *Societății „Mihai Eminescu“*, este primul care face nenumărate declarații în presă, anunțând ieșirea sa din Societate (aceasta fiind și principala organizatoare a Congresului), motivele fiind formulate, însă, destul de vag. La 5 iunie, cu două zile înainte de *Congres*, s-a constituit „Grupul 5 iunie“, principala opoziție a Congresului. Acest grup era format din liderii *Societății „Golgota“*, la care au aderat și alți intelectuali români, lideri sau membri ai altor societăți. Această dată marchează începutul unui lung deceniu de disensiuni, greșeli și neînțelegeri. Pentru prima dată am fost sfidați la începutul

lucrărilor Congresului de un grup de tineri naționaliști ucraineni, sosiți cu mașinile de la Lvov, cerând insistent suspendarea Congresului sau, măcar, folosirea la *Congres* numai a limbii ucrainene. De ce n-am avea curajul să recunoaștem acest eșec, să începem de la început? La 11 iunie 1992 ziarul „Zorile Bucovinei” a publicat un amplu și optimist material despre Congres „*Însemnări de la Primul Congres al românilor din Regiunea Cernăuți*”.

La 12 noiembrie 1992, în același ziar, la rubrica *Dreptul la opinie* apare articolul semnat de către Comitetul executiv al Societății „Golgota”, „*În căutarea adevărului*” (o pagină de ziar) – un atac vehement la adresa liderilor Societății „Mihai Eminescu” care au colaborat activ la pregătirea Congresului.

De fapt, Societatea „Mihai Eminescu” este unica societate care și-a sărbătorit public cei zece ani de activitate și care a încercat pe parcursul anilor să-și organizeze munca în mod democratic, deschis; unica societate pentru conducerea căreia au luptat crâncen mai mulți lideri aproape la fiecare Adunare generală – unica societate care a inițiat, de fapt, activități culturale devenite tradiționale: *Limba noastră cea română*, *Florile dalbe*, *Mărțișor* etc. Celelalte societăți au preferat să activeze din umbră (benefic sau malefic), liderii lor alegând un stil autoritar de conducere, cu președinți constanți a căror activitate nu era discutată, schimbând, după criterii necunoscute, membrii consiliilor de conducere etc.

Ambițiile deșarte, slăbiciunile omenești și nepriceperea noastră de a conduce (de fapt de a organiza corect și onest activitatea, conform unui program, ce ar defini prioritățile și ar fi fost bine orientat) a creat un impas din care, chiar dacă a intrat fiecare societate sau lider separat, trebuie acum să ieșim împreună. Cine nu dorește acest lucru și va continua certurile și disensiunile, acela este împotriva unei conlucrări efective, oricum nu și-ar motiva poziția sa. Evit să spun „unii” sau „gașca”, considerând că nimeni nu este *nevinovat* de situația creată, fiecare a greșit în felul său. Cert este că fatalitatea dezbinării noastre are urmări grave și toți, fără nici o excepție, poartă vina pentru toate insuccesele noastre și pentru că avem „liderii” pe care-i avem. Noi i-am ales singuri, atunci când ni s-a dat posibilitatea de a alege. Trebuie să avem curajul să analizăm deschis succesele și insuccesele noastre, să răspundem la unica întrebare care ar putea să ne scoată din impas: De ce?

Analiza sumară propusă mai sus nu pretinde să dețină adevărul deplin, dar sper că este suficientă pentru a înțelege că astăzi trebuie să reactualizăm programele noastre de viitor, privind dezvoltarea culturii românești din regiunea Cernăuți, dintr-o perspectivă concretă, realistă și clară. De aceea, propun să fie inclusă în rezoluția Congresului convocarea într-un timp cât mai util al *celui de al doilea Congres al românilor din regiunea Cernăuți*, organizarea căruia presupune câteva etape, necesare pentru o mai bună pregătire și cu scopul de a monotoriza situația reală care s-a creat în comunitate. O primă etapă ar constitui alegerea unui *Consiliu de pregătire al Congresului* compus dintr-un grup de inițiativă (care, sper că se va forma în urma acestor discuții) la care ar adera și președinții tuturor societăților românești nonguvernamentale, înregistrate oficial, și formularea documentelor respective (*Proiectul statutului comunității românești din regiune*, *Memorandumul*, care ar defini prioritățile, *Proiectul Statutului Comunității românești din Ucraina*, *Proiectul de dezvoltare națională al românilor din Ucraina*); alegerea unui *Consiliu de pregătire a constituirii Comunității românești din Ucraina*.

În situația dată, pentru a realiza aceste obiective, consider că sunt necesare următoarele etape pregătitoare:

a). convocarea adunărilor de dare de seamă și alegeri ale tuturor societăților românești de cultură, reînnoirea statutelor lor în corespundere cu

actualele cerințe ale comunității, monitorizarea activității societăților respective, inclusiv prezentarea listelor filialelor sătești și a membrilor cotizanți;

b) inițierea unui dialog constructiv între societățile de cultură românească din regiune în vederea creării unui cadru favorabil de lucru în domeniile prioritare ale dezvoltării naționale ale comunității;

c) inițierea unor dialoguri constructive cu autoritățile ucrainene în vederea sprijinirii programelor culturale formulate în memorandumurile primelor congrese ale intelectualității românești din regiune, precum și ale altor programe înaintate de societățile de cultură nonguvernamentale;

d) asigurarea unei maxime publicități a acestor acțiuni.

Acesta este un punct de vedere. Pot exista și altele.

În partea a doua a demersului aș dori să caracterizez, în linii generale, instituțiile angajate în promovarea culturii românești în regiunea noastră. Astăzi la Cernăuți funcționează două tipuri de instituții, responsabile în egală măsură de felul și calitatea în care este promovată cultura noastră națională, având în vedere prin aceasta și eficacitatea unor astfel de instituții cum este școala și biserica.

Instituțiile de cultură ale Administrațiilor de Stat (regională și locale) în sarcina cărora intră problemele culturale ale românilor din regiune, ca cetățeni ai Ucrainei, respectarea legislației în vigoare referitoare la drepturile minorităților naționale din Ucraina (inclusiv și urmărirea cazurilor când aceasta se încalcă). Or, românii își doresc o trupă de teatru profesionistă (cei șapte copii care au absolvit Academia de Teatru din Târgu-Mureș și nu și-au aflat loc de muncă la Cernăuți). Timp de unușprezece ani batem la porțile închise ale Secției regionale de cultură și ale Primăriei orașului pentru inaugurarea Muzeului „Mihai Eminescu” în casa lui Aron Pumnul. Și multe altele, formulate în nenumărate demersuri, adresări, memorii etc. Avem doar monumentul poetului Mihai Eminescu. Mulțumim și pentru atât.

În sate: nu funcționează, în marea lor majoritate, Casele de Cultură, nu sunt completate cu cărți românești bibliotecile sătești... În afară de biserică și școală nu există alte instituții de cultură! Odihna tinerilor, a familiilor tinere s-a transformat în ospățuri cu multă băutură alcoolică. Aceasta distruge, în primul rând, intelectualitatea satelor noastre, pentru că în zilele de odihnă și de sărbătoare nu există alte posibilități: spectacole, concerte etc. Oficialitățile nu mai invită (precum se obișnuia) colective artistice nici din Republica Moldova, nici din România.

Instituțiile nonguvernamentale de cultură românească, în marea lor majoritate sunt și ele inerte în acest sens (am în vedere, mai ales, lucrarea lor culturală în sate. Unica societate care mai face câte ceva este *Societatea „Mihai Eminescu”*, iar în ultimul timp și *Reuniunea scriitorilor din Cernăuți*, dar și acestea preferă să organizeze mari festivități, la Cernăuți, satele noastre rămânând neglijate în continuare. Cele cinci sărbători tradiționale românești, în continuare organizate de Societatea „Mihai Eminescu” o dată pe an (*Limba noastră cea română, Florile dalbe, Mărțișorul* și cele două aniversări consacrate poetului Mihai Eminescu), sunt absolut insuficiente pentru satisfacerea necesităților culturale ale populației românești din regiune, îndeosebi ale tineretului studios. Celelalte societăți stau cuminte la umbra așa-zisei *Uniuni a Societăților românești*, activitatea lor fiind aproape insesizabilă.

ACDR-ul, a cărui activitate se reduce, în special, la susținerea în timpul campaniei electorale a candidaților în Rada Supremă a Ucrainei și în alegerile locale; la conducerea Institutului Român (care, de fapt, este o instituție românească și nu meritul liderilor ACDR); la selecția copiilor pentru studii în România și odihna la mare. ACDR-ul preferă, în rest, să rămână în umbră, asumându-și meritele pentru sprijinul material (construirea de biserici și școli; dotarea lor cu clopote, icoane,

cărți etc.) acordat din partea guvernului României. Pe aceasta își construiește, de fapt, autoritatea.

Îmi voi permite o adresare. Domnilor, nu trebuie „să pichetăm“ ministerele din București! Trebuie să facem ordine la noi acasă, la Cernăuți. Să rezolvăm problemele școlilor (am în vedere nu construcția lor, aceasta este meritul celor care le construiesc, ci problema cadrelor, a manualelor și a cărților în limba română, fără de care aceste școli vor înceta în curând să mai fie românești). Să cerem o universitate polilingvă, aici, la Cernăuți; să cerem dreptul de a susține examenele de admitere în limba română, în limba școlii absolvite etc. Ar fi și altele de spus, însă lucrurile sper să se discute principial între liderii comunității (în primul rând cei aleși și nu numiți).

Prin urmare, multe depind de noi înșine. Avem multe de făcut pentru organizarea eficientă și promovarea culturii românești în teritoriile locuite compact de români, pentru popularizarea ei în regiune și nu numai... Exigențele noastre în ceea ce privește nivelul promovării și contribuției la dezvoltarea culturii românești în mare măsură depinde de noi înșine, de calitatea muncii fiecăruia în parte și a societăților noastre, care ar putea realiza mult mai mult.

Guvernul României, Ministerul Educației și Științei, alte instituții, ne ajută să pregătim cadre competente, oferindu-ne burse de studii. Societățile noastre, în primul rând *Societatea „M. Eminescu“* și *ACDR* se zbat pentru a trimite la studii cât mai mulți copii. Aș avea o întrebare – și aceasta a apărut din cauză că nu se cunoaște, ori nu se face publicitate acestui fapt: câți specialiști se întorc la Cernăuți, care este problema încadrării lor în instituțiile noastre (în primul rând cele de cultură); în ce constă activitatea lor în cadrul societăților noastre, și am în vedere, în primul rând, Societatea Junimea, a cărei lideri constanți sunt aceiași absolvenți ai Universității din Cernăuți? Am impresia că nimeni nu se mai interesează și de acest aspect al problemei. Cei ce au învățat în România sunt inactivi în viața națională românească din regiune, nu cunosc pe nimeni care să activeze în cadrul unor societăți. Activitatea lor în acest sens este inefficientă și în localitățile de baștină. Cred că noi ar trebui să folosim cu mai mult randament aceste cadre.

Desigur că ar fi trebuit să facem o analiză critică a activității noastre, poate mult mai dură decât am făcut-o. Nu ascund și faptul că nu am vrut să supăr prea multă lume. Cert este însă că orice muncă devine rentabilă dacă ea este bine gândită și organizată, susținută de oameni competenți în domeniul lor de activitate. Ar trebui să înțelegem că noi vom putea supraviețui numai prin cultură.

SUMMARY

The report on *Culture – an essential component of Rumanian life and conscience*, presented at the third Congress of Romanian Intellectuals in Cernăuți is dedicated to present problems faced by Romanians in Ukraine (Cernauti) in organizing their cultural and scientific life within solid and high-standard professional institutions. Some of these problems refer to preserving and cultivating Romanian language in the region, and advocating Romanians' right to developing their national culture through the agency of education, religion and arts.

The activities and responsibilities of the two types of institutions responsible for perpetuating Romanians' culture in Cernauti are scrutinized – the government bodies within the State administration and the non-government institutions – the

national societies for Romanian culture. Also their style in resolving the problems, the perspectives and possibilities for development according to Ukraine's legislation and international and inter-state agreements, and the relationships between these institutions and similar institutions in Romania are analyzed. The organization of a Union of Romanian Communities in Ukraine is suggested. The aim of this Union would be to draw up and apply a well-planned program for the national development of Romanian in Ukraine, with the contribution of various specialists.

EDITAREA DE CARTE ȘI MANUALE ȘCOLARE LA CERNĂUȚI

(trecut, prezent, viitor)

Ilie Luceac

Cernăuți

Onorată asistență, stimați oaspeți ai celui de al III-lea Congres al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți!

Editarea de carte și manuale școlare s-a prezentat, se prezintă întotdeauna, se va prezenta și în viitor ca un act de cultură dintre cele mai importante în viața oricărui popor care se respectă și care știe să pună preț pe generațiile în creștere, cât și pe cohortele de intelectuali în acțiune.

Unde, dacă nu la acest forum al intelectualității românești din regiunea noastră să se discute această întrebare?

Când, dacă nu acum, în momentele când pătura intelectuală românească din actuala regiune Cernăuți este în cumplită risipă?

Cum, dacă nu respectând modelul înaintașilor – să ne păstrăm identitatea și prestanța națională pe care o mai avem și care trebuie să ne caracterizeze în fața generațiilor viitoare?

Primul și cel mai sigur răspuns la toate aceste întrebări îl găsim în necesitatea editării de carte.

Dată fiind importanța majoră a acestei probleme, în luarea noastră de cuvânt vom încerca un scurt, foarte scurt istoric privind trecutul poligrafiei românești din Bucovina, evocând deplorabilul prezent și insistând asupra viitorului acestei acțiuni de cultură din viața minorității românești din regiunea Cernăuți.

Știm cu toții, că din 1882 până în 1895, grație și cu sprijinul mitropolitului Silvestru Morariu, în Bucovina a funcționat o tipografie românească, aflându-se în serviciul Mitropoliei Bucovinei și a intereselor națiunii române.

De fapt, bucovinenii au simțit nevoia unei tipografii românești începând de pe la 1848–1850, când frații Hurmuzachi (Alecu și Gheorghe) scoteau revista lor „Bucovina“, la tipografia lui Ioan Eckhardt și fiul, pe atunci singura tipografie din Cernăuți. Facem o paranteză, în care vom menționa că anume frații Hurmuzachi au fost aceia care l-au ajutat pe Ioan Eckhardt la procurarea linoțipului, de pe la Lvov sau Viena, pentru ca editorul să poată scoate ziarul „Bucovina“ în două coloane paralele – în limbile germană și română.

De fapt, ideea înființării unei tipografii diecezane pe spezele Fondului Religionar greco-oriental din Bucovina aparține egumenului mănăstirii Putna Artemie Bortnic. Informația o găsim la profesorul Ion G. Sbiera, care prezintă amănunțit documentele cercetate de el în arhiva Consistoriului diecezan. Guvernul

local n-a răspuns pozitiv nici la cererile din 1853, nici la cele din 1855, nici în 1858 și nici în 1861. S-a încercat înființarea unei tipografii și în mănăstirea Dragormina, dar guvernul local, prin emisul său nr. 8926 din 21 august 1861 a refuzat și această cerință.

După o pauză de mai mulți ani, având acum și îndemnul insistent al *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, arhiepiscopul și mitropolitul Bucovinei dr. Silvestru Morariu-Andrievici se decise ca pe mijloace particulare să înființeze o tipografie. Ca vicepreședinte al *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* și ca autor a mai multor cărți de școală, Silvestru Morariu-Andrievici, urcând în 1880 pe scaunul mitropolitan, s-a gândit serios la realizarea acestui scop.

„În anul 1882 la inițiativa acestui vrednic mitropolit se puse la cale scoaterea jurnalului bisericesc literar «Candela», care se tipări cu 1 Iulie 1882 în tipografia Wilhelm Kerekjarto din Cernăuți. Acesta venind cu ocazia aceasta în atingere cu Mitropolitul Silvestru și cu persoanele din redacțiunea «Candelei» și aflând că românii în frunte cu Mitropolitul au de gând să înființeze o tipografie românească își exprimă dorința că ar vinde tipografia proprie dacă s-ar afla cumpărători.

Mitropolitul Silvestru nu se gândi mult și îndrumă în anul 1882 între preoțimea ortodoxă o colectă care a dat rezultatul favorabil, de peste 11 000 florini. Fiind deja capitalul asigurat, s-a cumpărat tipografia de la Kerekjarto și în primăvara anului 1883 tipografia aceasta trece în Reședința mitropolitană, iară concesiunea o dobândește Mitropolitul Silvestru pe numele diecezei numindu-se «Tipografia arhiepiscopală». Deci primul fondator al tipografiei românești în Bucovina a fost dr. Silvestru Morariu-Andrievici. (Dimitrie Bucevschi, *25 ani de activitate a Societății tipografice bucovinene din Cernăuți*, Cernăuți 1922, p. 10–11).

În anul 1890, această tipografie și-a schimbat denumirea, devenind „Tiposilitografia concesionată arhiepiscopului Silvestru Morariu-Andrievici“.

Până la moartea mitropolitului Silvestru Morariu această tipografie se administra de o comisie delegată de Consistoriu, compusă din următorii domni: consilier consistorial arhimandrit mitrofor Miron Călinescu, consultant consistorial Dionisie cavalier de Bejan, profesor universitar arhimandrit Vladimir de Repta, protopresviter Artemie Berariu și profesor universitar dr. Emanuil Voiuțchi.

Cu moartea fondatorului tipografiei, întâmplată la 3/15 aprilie 1895, activitatea acestei tipografii se suspendează. La 30 octombrie 1895, guvernatorul Bucovinei, contele Goës, retrase concesiunea și instituția tipografică se închise pentru totdeauna.

Între anii 1895–1896 au decurs tratativele cu scopul redobândirii concesiunii pentru o întreprindere grafică românească.

Prin circulara nr. 31 din „Foaia ordinăciunilor“ din 16/28 octombrie 1895 se convoacă adunarea generală a membrilor fondatori ai tipografiei, în ziua de 23 noiembrie/5 decembrie 1895, în localul Reședinței mitropolitane pentru a primi o hotărâre definitivă în vederea dobândirii concesiunii.

O comisie ad-hoc a pregătit tot materialul și în adunarea generală, la care au participat circa 40 de preoți, ca membri fondatori, s-a raportat despre activitatea comisiei și starea de lucruri în legătură cu situația tipografiei. Dorința unanimă a membrilor fondatori a fost ca această tipografie să nu se înstrăineze, ci să se facă tot posibilul pentru reactivarea ei. În această adunare s-a ales o nouă comisie, care să pregătească tot materialul necesar în vederea redobândirii tipografiei. Comisia nouă a fost compusă din următorii membri: arhimandrit M.M. Călinescu, consilier Dionisie cavalier de Bejan, profesor Isidor cavalier de Onciul, profesor Eusebie Popovici, arhimandrit Vladimir de Repta, profesor dr. Emilian Voiuțchi, arhiman-

drit Emanuil Ciuntuleac, protopresviter Isidor Martinovici, Eusebie Andrijczuk și Ioan Procopovici. În ședința comisiei din 24 noiembrie/6 decembrie 1895 a fost ales ca președinte profesorul universitar Isidor cavalier de Onciul.

Această comisie a ținut mai multe ședințe, dar împrejurările politice nu au permis reactivarea tipografiei.

Între timp un grup de politicieni români în frunte cu baronul Mustăță au dobândit concesiunea pentru o tipografie.

Vrednicul profesor Isidor cavalier de Onciul, împreună cu profesorul Emilian Voiuțchi au găsit cea mai bună soluție pentru aranjarea tipografiei. Intrând în tratative cu grupul de politicieni, care dobândiseră concesiunea, ei au stabilit ca această tipografie, după evaluare, să intre ca acționară. În ședința comisiei din 1/13 februarie 1896 s-a hotărât ca să se inventarieze tipografia și în 8 februarie s-a apreciat prețul ei de către expertul și tipograful Josef Mucha, în prezența profesorului Emilian Voiuțchi și a lui Eugen Neșciuc.

Comisia a adunat toate cesiunile de la membrii fondatori și le-a predat, ca act fondator, Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Astfel, la 1 ianuarie 1897 începe să funcționeze tipografia pe lângă Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, continuând de fapt opera începută de mitropolitul Silvestru Morariu.

Și atunci – la sfârșit de secol al XIX-lea – au existat greutăți. Dintre toate – trei perioade au fost cele mai critice pentru Dimitrie Bucevschi, director al acestei instituții circa cincizeci și cinci de ani la rând.

Prima perioadă a fost lupta care s-a dus cu scopul dobândirii concesiunii pentru o tipografie românească în Cernăuți, sub stăpânirea vitregă a austriecilor, și mai ales rezistența ce a opus-o magnatul cernăuțean Moritz Steckel – persoană influentă și cu mari posibilități politice între anii 1897–1902, care voia să acapareze concesiunea și tipografia însăși, creând greutăți pe care abia de le-a putut învinge Dimitrie Bucevschi.

A doua perioadă a fost războiul – primul război mondial – în timpul căruia au trebuit să se înfrunte greutăți materiale și morale de nedescris. Aproape cu riscul vieții, unii dintre slujitorii graficii românești au putut să scape prestigiul, cât și tipografia însăși.

A treia perioadă – de tristă amintire – când tipografia era sub administrația direcțională a consorțiului Vasiloschi – Buga – Tomoioagă, se aseamănă, într-un fel, cu ceea ce se întâmplă astăzi, când toți împărțim rușinea de a nu putea lucra într-o singură direcție și când avem printre noi doritori de arginți mai aprigi decât binecunoscutul personaj biblic.

Editura Alexandru cel Bun – unica editură românească fondată la Cernăuți după declararea independenței Ucrainei în 1991 (redacția românească a Editurii Carpați din Ujgorod fiind la această dată desființată) – funcționează cu statut de instituție privată datorită entuziasmului câtorva intelectuali români de aici.

În cei șase ani de existență (repet de existență și nu de activitate intensă!), a reușit să scoată circa opt cărți, două calendare tematice, două broșuri și dicționarul româno-ucrainean și, respectiv, ucrainean-român. Aceste publicații au putut fi scoase cu sprijinul sponsorilor sau persoanelor autorilor, și nu pe spezele editurii în cauză, cum și normal ar fi trebuit să fie, dacă aceasta ar fi fost susținută de statul ucrainean.

Astăzi Editura Alexandru cel Bun a fost constrânsă să-și înceteze orice activitate, chiar și cea nerentabilă. Motivele sunt foarte clare: lipsa totală de susținere din partea persoanelor fizice, cât și a instituțiilor particulare și de stat. Despre stat – nici nu este vorba. Administrația actuală de stat, mai exact Primăria orașului

Cernăuți, și-a definitivat „opera”, nu fără concursul unor persoane particulare, cointeresate în faptul ca Editura Alexandru cel Bun să fie scoasă în drum din sediul din strada Kobăleanska, oferit inițial de aceeași primărie. Motive obiective nu au existat. Chiria către stat se achita la timp. Motivele esențiale au fost desigur altele, pe care nu le vom enumera aici.

În consecință, activitatea editurii este în suspensie. Însă necesitatea editării de carte românească sau de manuale școlare rămâne inevitabilă. Cu atât mai mult că rentabilitatea realizării acestei editări de carte aici, la Cernăuți, este evidentă. Bine că și-a reluat activitatea redacția pentru manualele în limba română a Editurii Didactice Svit, care se subordonează Ministerului Învățământului și Științei al Ucrainei. Însă această redacție poate să asigure în momentul de față doar 58% din manualele necesare, prevăzute de programul școlar.

Nu sunt dotate cu tehnica necesară nici Editura Alexandru cel Bun, nici redacția Editurii Svit din Cernăuți. Cu un calculator fără imprimantă la Editura Alexandru cel Bun, și cu o mașină de dactilografiat cu caractere latine la redacția editurii Svit nu îndrăznim să comparăm capacitatea noastră de editare astăzi cu cea din trecut, a Tipografiei Mitropolit Silvestru.

După cum vedem, viitorul Editurii Alexandru cel Bun se întrevede a fi unul falimentar.

În consecință, suntem obligați să înaintăm următoarele propuneri, pentru a fi incluse în rezoluția Congresului:

1. Subvenționarea de către stat (în întregime sau parțial) a acelor publicații ale Editurii Alexandru cel Bun, care sunt destinate școlii.
2. Dotarea redacției Editurii Svit de către statul ucrainean cu calculatoare, imprimante, xerox, scaner – aparatul necesar pregătirii cărților pentru tipar.
3. Ambele edituri necesită și ajutorul din patria istorică, în special, din partea DRRH (Departamentul pentru relațiile cu românii de peste hotare), în vederea dotării tehnice necesare și editării de carte.

Altfel, ne întrebăm cu toții: Cum avem de gând să promovăm școala, și, în general, cultura românească, fără editarea de carte aici, la Cernăuți, unde cândva a existat o tradiție frumoasă în acest sens?! Lucrul acesta îl înțelegeau bine înaintașii noștri. Spre deosebire de noi, ei au știut să și-l rezolve cu succes.

Vă mulțumesc.

SUMMARY

The speech on *Book and Schoolbook Publishing in Cernauti (past, present, future)*, held at the Third Congress of Romanian Intellectuals in Cernauti tackles the problems faced by the editors of arts and school books. The Alexandru cel Bun Publishing House – the sole private Romanian institution in Cernauti – could solve these problems for the benefit of the cultural life of Romanian minority in the Cernauti region, should it get the necessary moral and financial support.

At this aspect has not been solved up to now, the publication of books in Cernauti continues to face and pose significant problems.

A short history of the activity of publishing Romanian books especially by the Silvestru Morariu Publishing House set up by the Metropolitan of Bukovina Silvestru Morariu-Andrievici is also included in the speech.

REZOLUȚIA

CONGRESULUI AL III-LEA AL INTELECTUALITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN REGIUNEA CERNĂUȚI

Bucovina: Cultura românească la începutul mileniului trei

PREAMBUL

Documentele adoptate de către societățile naționale de cultură românească, nonguvernamentale, începând cu anul 1989 – anul înființării Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți: *Memorandumurile* adoptate la adunările generale ale Societății „Mihai Eminescu”; *Programul de dezvoltare națională a românilor din regiunea Cernăuți* (1992) adoptat la *primul Congres al românilor din regiunea Cernăuți*; *Rezoluțiile conferințelor științifico-metodice în problemele școlilor românești din Ucraina* (1998) și a predării limbii și literaturii române (1999); *Memorandumurile* adoptate la cele două *Congrese ale intelectualității românești* (1999, 2000) au formulat principalele doleanțe ale comunității românești (acestea coincid și cu cele ale românilor din regiunea Transcarpatică și Odesa)*. Toate documentele enumerate includ principalele aspecte ale vieții social-politice, culturale, bisericesti și învățământ în limba română etc. Unele probleme au fost rezolvate. Majoritatea cerințelor, însă, nu au fost nici măcar cercetate de către autoritățile de stat.

Prin actuala rezoluție propunem *reactualizarea* principalelor obiecțiuni, formulate în documentele amintite, asigurarea tuturor drepturilor comunității românești privind aspectele esențiale ale existenței naționale: funcționarea limbii române pe teritoriile compact locuite de români: învățământul, biserica, păstrarea patrimoniului național cultural, funcționarea instituțiilor de cultură, inclusiv și a celor nonguvernamentale etc.

În lipsa unor programe de perspectivă clare și concrete, privind dezvoltarea tradițiilor naționale culturale românești din regiunea Cernăuți (constatăm că aceasta este valabilă și pentru colegii noștri din regiunile Transcarpatică și Odesa), păstrarea și dezvoltarea lor în actualele condiții social-politice, economice și legislative, considerăm că e necesar să formulăm propuneri concrete pentru alcătuirea unui *Program de activitate*, care ar trebui să fie realizat de către instituțiile nonguvernamentale de cultură (obștești și private) în colaborare cu instituțiile de cultură de stat; să reactualizăm principalele cerințe către instituțiile statului ucrainean, responsabile de aplicarea și respectarea legislației în vigoare, referitoare la drepturile minorităților naționale; reglementarea relațiilor instituțiilor nonguver-

* Nu a fost analizată și luată în considerație și situația românilor (moldovenilor) din alte localități din Ucraina: regiunea Nicolaev etc.

namentale ale românilor din Cernăuți cu instituțiile guvernamentale și nonguvernamentale din România; cercetarea priorităților culturale și a posibilităților de finanțare a acestora din partea, în primul rând, a statului ucrainean, ai căror cetățeni suntem, precum și sprijinul instituțiilor Patriei istorice.

I. CONSTATĂM:

În Ucraina există un cadru legislativ favorabil pentru dezvoltarea tradițiilor culturii românești în teritoriile compact locuite de români. În același timp:

- a) Situația de criză politică, economică și socială, în care se află statul ucrainean și care se agravează, creează condiții care provoacă precedente de încălcare a drepturilor prevăzute în Constituție, și documentele interne și internaționale;
- b) Situația dubioasă, legată de recunoașterea Cartei Europene referitoare la popoarele și minoritățile naționale băștinașe, creează o atmosferă încordată, susținută și de lipsa unor dialoguri culturale constructive între societățile naționale de cultură românești din regiunea Cernăuți (între ele și cu instituțiile corespunzătoare de stat), creează precedente nefavorabile unei activități constructive și eficiente, inclusiv adâncirea conflictelor din interiorul societăților și susținerea, într-un mod arbitrar sau haotic, a unor programe neesențiale;
- c) Situația în care organele de stat nu-și asumă responsabilitatea de a finanța programele prioritare în domeniile culturale, inclusiv învățământul, favorizează apariția unor cazuri, fără precedent, de analfabetism al unor cadre aflate în posturi de conducere (avem în vedere, în mod special, Institutul Științifico-Metodic, nou creat, pentru minoritățile naționale din vestul Ucrainei, care elaborează documente analfabete), reduce considerabil autoritatea instituțiilor de învățământ, a unor personalități marcante ale culturii și învățământului, aflate în imposibilitatea stopării acestor documente (inclusiv a unor manuale și recomandări metodice).

II. PROPUNEM:

A.

Convocarea celui de al **doilea Congres al românilor din regiunea Cernăuți**, care ar avea drept scop următoarele:

- a) alegerea unui *Consiliu de pregătire a constituirii Comunității românești din Ucraina*;
- b) pregătirea *Proiectului Statului Comunității românești din Ucraina*;

c) formularea unui *Proiect de dezvoltare națională al românilor din Ucraina*; **Considerăm** că, în situația existentă în momentul de față, pentru a realiza aceste obiective, sunt necesare următoarele etape pregătitoare:

- a) convocarea adunărilor de dare de seamă și alegeri ale tuturor societăților românești de cultură, reînnoirea statutelor lor în corespundere cu actualele cerințe ale comunității, monitorizarea activității societăților respective, inclusiv prezentarea listei filialelor sătești și a membrilor cotizanți, alegerea și delegarea a 1–2 membri în comitetul de organizarea celui de al II-lea Congres al românilor din regiunea Cernăuți până la sfârșitul anului curent;
- b) inițierea unui dialog constructiv între societățile de cultură românească din regiune în vederea creării unui cadru favorabil de lucru în domeniile prioritare ale dezvoltării naționale ale comunității;
- c) inițierea unor dialoguri constructive cu autoritățile ucrainene în vederea sprijinirii programelor culturale formulate în memorandumurile primelor Congrese ale intelectualității românești din regiune, precum și a altor programe înaintate de societățile de cultură nonguvernamentale;
- d) asigurarea unei maxime publicități a acestor acțiuni.

B.

Formularea unor programe prioritare în vederea realizării unor obiective culturale concrete.

ÎN DOMENIUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI:

- a) inaugurarea **Universității multiculturale cu limba română de predare**;
- b) inaugurarea unui **Centru de cultură și știință (Institutul Român)**;
- c) dotarea materială și tehnică a cabinetelor metodice (regionale și raionale), necesare pentru organizarea unui proces modern de învățământ în școlile cu limba română de predare;
- d) permiterea deschiderii de conturi bancare pentru școlile naționale, fapt care ar crea posibilități suplimentare de finanțare, pentru fiecare școală, pentru rezolvarea problemelor sale materiale și, în primul rând, de dotare tehnică, completare a bibliotecilor cu carte școlară necesară procesului de învățământ etc.;
- e) mărirea orelor de studiere a limbii și literaturii române, ca limbă maternă (limbă de predare a școlii), iar, în cazul cursului integrat de literatura română/literatura universală, orele care au fost repartizate pentru literatura universală (două ore) se vor adăuga cursului de literatura română;
- f) interzicerea de a introduce obiecte noi (sau de a mări orelor pentru alte discipline) în contul orelor de limba și literatura română;
- g) introducerea evaluării **obligatorie** la limba și literatura română în clasele a IX-a și a XI-a; interzicerea de a suspenda (sub orice motive) examenele obligatorii de absolvire la limba și literatura română din clasele a IX-a și a XI-a;

- h) introducerea examenelor de admitere în limba română pentru absolvenții școlilor cu limba română de predare (fără a pune nici un fel de condiții) în instituțiile de învățământ superior din orașul Cernăuți, localitate cu frumoase tradiții culturale românești, cu tradiții vechi în domeniul învățământului în limba română;
- i) introducerea cursului de istorie a românilor, a culturii și civilizației românești în cadrul orelor invariative și a cursului de istoria culturii și civilizației românești în Bucovina în cadrul orelor variative;
- j) deschiderea de clase cu limba română de predare în satele în care populația românească (inclusiv și conaționali trecuți moldoveni) constituie mai mult de 20%;
- k) sprijinirea încadrării în instituțiile de învățământ a cadrelor didactice care au absolvit instituțiile respective de specialitate în România, invitarea unor cadre didactice din România.

ÎN DOMENIUL CULTURII:

- a) eliberarea Casei lui Aron Pumnul și organizarea **Muzeului „Mihai Eminescu“**; începerea reparațiilor necesare în cele două camere eliberate, păstrarea în continuare în incinta Muzeului Regional de Istorie a **Sălii „Mihai Eminescu“**;
- b) inaugurarea unui Centru de cultură și științific (Institutul Român) la Cernăuți în incinta uneia din clădirile ce au aparținut societăților românești;
- c) ridicarea bustului domnitorului Alexandru cel Bun la Cernăuți;
- d) ridicarea monumentului lui Ștefan cel Mare în locul deja stabilit;
- e) redeschiderea Caselor de Cultură la sate;
- f) inaugurarea unui festival folcloric;
- g) deschiderea în cadrul instituțiilor de cultură existente la Cernăuți a unei trupe de teatru românești și a unui ansamblu folcloric;
- h) studierea în continuare de către comisia de monitorizare a posibilităților de dezvoltare a activităților de cultură românească;
- i) inaugurarea unei *Universități de popularizare a culturii românești în regiunea Cernăuți*, patronate de către Comisia de monitorizare: elaborarea în timp de o lună de la actualul Congres a unui Program de activitate al acestei instituții și a unui Statut în cadrul căruia să funcționeze;
- j) retrocedarea imobilelor românești și care au aparținut societăților culturale românești și care sunt necesare pentru desfășurarea efectivă a activităților culturale, editoriale etc. ale societăților românești nonguvernamentale, a unei biblioteci naționale, precum și a altor instituții de cultură românească și editoriale (redacții, edituri, tipografie etc.);
- k) acordarea gratuită de săli necesare pentru desfășurarea unor activități ale societăților de cultură românească.

ÎN DOMENIUL EDITĂRII DE CARTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ LA CERNĂUȚI:

- a) sprijinirea financiară a editurilor de carte românească, crearea unor condiții favorabile muncii editoriale: dotarea redacției românești a Editurii Svit cu aparatura necesară (calculator, imprimantă, scanner, xerox); sprijinirea financiară a Editurii Alexandru cel Bun în domeniul editării de literatură didactică necesară profesorilor, elevilor și studenților la Cernăuți;
- b) sprijinirea financiară a publicațiilor românești independente;
- c) sprijinirea financiară, îndeosebi a revistei pentru copii „Făgurel”, luând în considerație faptul că lipsesc cărți în limba română pentru copiii de vârstă preșcolară și școlarii mici (povești, poezii etc.).

ALTE DOMENII:

- a) întoarcerea la vechile denumiri ale satelor noastre, conform recensământului realizat deja și al hotărârilor adoptate, și instalarea inscripțiilor bilingve în localitățile respective;
- b) scutirea de taxe vamale a donațiilor de cărți în limba română, îndeosebi a manualelor școlare și altă literatură didactică;
- c) scutirea de taxe vamale ale tuturor ajutoarelor materiale destinate școlii și societăților de cultură, a editurilor de carte românească, inclusiv și a celor private.

În același timp, constatăm că este necesar **să se activeze** unele societăți, inaugurate zece ani în urmă, și care și-au încetat activitatea din diferite motive. Avem în vedere Societatea cultural-bisericească *Mitropolitul Silvestru Morariu* și *Societatea Doamnelor române*, **să se susțină** moral și material activitatea *Societății Junimea*.

În baza obiectivelor enumerate Comisia de monitorizare să elaboreze Programe de activitate și să definească prioritățile. Acestea să fie puse în discuție în presa românească din Cernăuți. Propunerile care vor parveni să fie luate în considerație și să se discute la următorul Congres.

Comisia de monitorizare să prezinte la următorul Congres o dare de seamă a celor realizate.

Președintele Congresului
Secretarul Congresului

Ilie T. Zegrea
Vasile Tărățeanu

Membrii **Comisiei de monitorizare:**

Prof. univ. dr. **Bostan C. Grigore**, membru de onoare al Academiei Române, membru al Uniunii Scriitorilor din Ucraina, Republica Moldova și România;

Conf. univ. dr. **Cernov Alexandrina**, membru de onoare al Academiei Române, redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei”, directorul Editurii Alexandru cel Bun;

Gogiu Simion, redactor-șef al ziarului „Concordia“, directorul revistei pentru copii „Făgurel“;

Motrescu Nicolae, profesor de matematică din Crasna

Rezoluția a fost adoptată în unanimitate la cel de al III-lea Congres al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți (Ucraina) de către 500 de delegați.

CĂTRE

Ministerul Afacerilor Externe al României
Excelența Sa MIRCEA GEOANĂ

Ministerul de Externe al Ucrainei
Excelența Sa A. M. ZLENKO

În condițiile actuale, dominate de evidente tendințe de dezbinare a comunității românești din regiunea Cernăuți, mai cu seamă a intelectualității de creație, de neutralizare a potențialului ei creativ, e deosebit de necesară o structură centralizatoare cu un vast program de activitate în cele mai diverse domenii ale vieții spirituale, cu un grup de colaboratori (7-10 persoane) – un solid Centru Cultural (Institut Român), precum există în alte țări. O asemenea structură, sprijinită de statul român, ar putea contribui în mod esențial la integrarea culturală complexă a acestei zone (regiunea Cernăuți) în spațiul dintotdeauna al spiritualității românești.

Vă rugăm, deci, stimate domnule ministru, să examinați posibilitatea inaugurării Centrului Cultural (Institutul Român) la Cernăuți.

Cernăuți
29 aprilie 2001

**Congresul al III-lea
al Intelectualității Românești
din regiunea Cernăuți**

29 aprilie 2001

ADRESARE

Către

Departamentul pentru minorități și migrație
al Ministerului Justiției din Ucraina,
D-lui SEREDA Gr. P.

Copia

Deputatul în Rada Supremă a Ucrainei,
D-lui ION POPESCU,
membru al Delegației permanente
a Radei Supreme a Ucrainei în Consiliul Europei

În hotărârile ședinței Comisiei interguvernamentale mixte ucraineano-române din 1999 cu privire la monitorizarea îndeplinirii prevederilor Tratatului de bază ucraineano-român se stipulează includerea reprezentanților minorității românești din Ucraina în componența părții ucrainene a Comisiei sus-amintite.

Propunem din partea intelectualității românești din regiunea Cernăuți candidatura doamnei conf. univ. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, directorul Editurii „Alexandru cel Bun“ din Cernăuți, redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei“ pentru a fi inclusă în componența comisiei respective.

Președinte

Ilie T. Zegrea

Secretar responsabil

Vasile Tărățeanu

P.S. Pentru candidatura dnei A.G. Cernov au votat în unanimitate toți cei 520 de delegați la Congres, inclusiv 3 reprezentanți din partea Societăților românești din regiunea Transcarpatică.

**Congresul al III-lea
al Intelectualității Românești
din regiunea Cernăuți**

29 aprilie 2001

CĂTRE

**MINISTERUL JUSTIȚIEI DIN UCRAINA
EXCELENȚEI SALE, DOAMNEI STANIK S.R.**

ADRESARE

În cei zece ani de la proclamarea independenței Ucrainei au fost adoptate o serie de legi și acte normative, în corespundere cu standardele europene, care au stabilit și pus sub protecție drepturile și libertățile minorităților naționale din Ucraina.

Noi, participanții la Congresul al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți, înțelegem că unele norme, incluse în legislația ucraineană, nu au putut fi realizate dată fiind criza economică prelungită prin care trece statul nostru.

Constatăm, însă, că majoritatea încălcărilor legislației în vigoare puteau fi evitate în cazul aplicării unei politici tolerante mai ales, din partea organelor puterii de stat. În acest sens, semnalăm atitudinea funcționarilor de la birourile stării civile din regiunea Cernăuți, care încalcă în mod samavolnic art. 12 al Legii Ucrainei *Cu privire la minoritățile naționale din Ucraina*, conform căruia noi, românii, avem dreptul de a ne păstra particularitățile numelor de familie și numelor de botez în spiritul tradițiilor naționale.

Constatăm, de asemenea, că numele de familie românești continuă să fie schimonosite ca în perioada regimului stalinist și a totalitarismului comunist, iar numele de botez se traduc în manieră ucraineană în loc să se facă transcripția lor în limba de stat, conform legislației în vigoare, fapt care intensifică procesul de asimilare a etnicilor români.

Dat fiind acest fapt adresăm următoarele revendicări:

1. funcționarii de la birourile stării civile să fie obligați să respecte litera legii, să păstreze tradițiile naționale ale numelor de botez ale etnicilor români, acestea urmând să fie trecute în actele stării civile și-n alte documente în transcripție ucraineană și nu traduse, cum se practică în prezent;
2. actele stării civile eliberate până în prezent, să fie schimbate cu altele noi, în care numele de botez să corespundă tradițiilor naționale românești;
3. organele puterii locale din localitățile românești să organizeze seminare practice, la care să fie invitați profesorii de la Catedra de Filologie română și clasică a Universității Naționale „Iuri Fedcoviți” din Cernăuți sau specialiști în domeniul onomasticii din România și Republica Moldova. În colaborare cu alte instituții competente, Catedra să pregătească în acest scop un dicționar româno-ucrainean, în care numele de botez românești

- să fie date în transcripție ucraineană. Cheltuielile legate de editarea acestor dicționare să fie suportate de Ministerul Justiției din Ucraina;
4. primăriile din localitățile cu populație majoritară românească și mixtă să fie înzestrate și cu dicționare onomastice, editate și procurate în mod centralizat din România.

Ilie T. Zegrea, președinte
Vasile Tărățeanu, secretar responsabil

**Congresul al III-lea
al Intelectualității Românești
din regiunea Cernăuți**

29 aprilie 2001

CĂTRE

**MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ȘI ȘTIINȚEI DIN UCRAINA,
Domnului ministru KREMENI V. Gr.
DIRECȚIA REGIONALĂ A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PUBLIC
DIN REGIUNEA CERNĂUȚI,
Domnului MIHAI BAUER**

ADRESARE

Noi, participanții la cel de al III-lea Congres al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți, considerăm că modul în care se repartizează orele pentru studierea limbii și literaturii române în școlile cu limba română de predare din Ucraina (5,5 ore pe săptămână pentru studierea cursului integrat de limba și literatura română cu cel de literatura universală fiind absolut insuficiente) este un act discriminatoriu, deoarece reduce considerabil posibilitățile elevilor de etnie română (în comparație cu elevii școlilor ucrainene) de cunoaștere a celor două discipline – literatura română și literatura universală.

CONSIDERĂM, în același timp, că ambele discipline contribuie la formarea intelectualității noastre din punct de vedere moral și cultural, ceea ce va influența pe viitor și nivelul cultural de viață al comunității noastre.

PROPUNEM ca numărul de ore rezervate pentru studierea limbii și literaturii române, ca limbă maternă în școlile cu limba română de predare, să fie același cu cele rezervate pentru studierea limbii ucrainene ca limbă maternă în școlile cu limba de predare ucraineană. În cazul cursului integrat de studiere a literaturii române/literaturii universale, orele care au fost rezervate pentru literatura universală (2 ore) să fie adăugate acestui curs integrat.

RUGĂM să ni se dea posibilitatea de a discuta problemele referitoare la predarea limbii și literaturii române, precum și a literaturii universale în școlile noastre la nivel profesional, cu participarea unor personalități competente în domeniu din Ucraina și România și Republica Moldova. În acest scop propunem, de asemenea, să se revină la organizarea, în mod oficial, a conferințelor internaționale științifico-metodice (în continuarea celor din 1991 și 1992), consacrate problemelor de predare a limbii și literaturii române la etapa actuală. Considerăm că aceste conferințe ar putea deveni și un valoros schimb de expe-

riență în ceea ce privește modernizarea procesului de învățământ și a pregătirii unor cadre competitive la nivel european.

CEREM reorganizarea Centrului științifico-metodic pentru minoritățile naționale din vestul Ucrainei (școlile cu limba română de predare) și dotarea cabinetului metodic de limba și literatura română al Institutului pentru pregătirea post-universitară a cadrelor didactice cu calculator, imprimantă și xerox, cu altă birotehnică necesară, precum și cu literatura de specialitate, pentru a asigura buna funcționare a acestei instituții importante din Cernăuți.

Președinte al Congresului
Secretar responsabil

Ilie T. Zegrea
Vasile Tărățeanu

**Congresul al III-lea
al Intelectualității Românești
din regiunea Cernăuți**

29 aprilie 2001

CĂTRE

**ADMINISTRAȚIA REGIONALĂ DE STAT
CONSILIUL REGIONAL DE DEPUTAȚI**

ADRESARE

**CU PRIVIRE LA SUBVENȚIONAREA EDITĂRII
DE CARTE ROMÂNEASCĂ ȘI DE PUBLICAȚII ROMÂNEȘTI
DIN REGIUNEA CERNĂUȚI**

Noi, participanții la Congresul al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți, menționăm faptul că din an în an la toate manifestările noastre naționale, în cadrul diferitelor colocvii, conferințe, simpozioane, se abordează problema cărții românești la Cernăuți.

Cu toate acestea în domeniul asigurării cu carte a bibliotecilor școlare și a celor publice din comunele românești nu s-a schimbat nimic, deși, în acest sens, au fost făcute nu puține demersuri de către societățile culturale românești, precum și de cele două Congrese ale Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți, care au avut loc până acum.

În condițiile actuale ale economiei de piață, editurile existente, atât cele de stat, cât și cele private, sunt lipsite de posibilitatea de a edita carte românească la Cernăuți sau în altă parte.

Populația românească din regiunea Cernăuți continuă să fie lipsită de posibilitatea de a cumpăra cărți în limba română sau de a aduce cărți (chiar sub formă de donații) din România și Republica Moldova.

Bibliotecile noastre nu dispun de fondurile necesare pentru a-și completa fondurile cu cărți noi, necesare profesorilor, elevilor și studenților, în general, cititorului român.

În legătură cu toate acestea CEREM:

1. Subvenționarea de către stat în întregime sau parțial a editării de carte și publicații românești.
2. Dotarea redacției Editurii Svit cu calculatoare, imprimante, skaner-uri, xerox-uri și alte aparate și utilaje necesare pregătirii cărților pentru tipar.
3. Sprijinirea Editurii „Alexandru cel Bun” în editarea cărților autorilor români din regiunea Cernăuți și a cărților destinate minorității românești din Ucraina, și, în primul rând, a școlilor naționale.

4. Alocarea de mijloace financiare și de spații necesare publicațiilor independente românești din regiunea Cernăuți: „Plai Românesc“, „Septentrion Literar“, „Arcașul“, „Junimea“, „Lumea Svit“, „Curierul de Cernăuți“, revista pentru copii „Făgurel“ etc, precum și a publicațiilor oficiale ale organelor puterii de stat locale și centrale.

Ilie T. Zegrea,
Vasile Tărățeanu,

președinte
secretar responsabil

**Congresul al III-lea
al Intelectualității Românești
din regiunea Cernăuți**

29 aprilie 2001

**CĂTRE
PRIMĂRIA ORAȘULUI CERNĂUȚI,
Domnului MÎCOLA FEDORUK**

ADRESARE

În primii ani de independență ai statului ucrainean, în centrul orașului Cernăuți a fost deschisă o școală românească, Școala Medie nr. 29.

La deschiderea ei au depus nu puține eforturi conducerea de atunci a Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“, reprezentanții intelectualității din oraș.

Primul director al acestei instituții medii de învățământ a fost tânărul profesor Mihai Jar, care a depus cele mai mari eforturi pentru deschiderea instituției sus-amintite.

Moartea prematură l-a răpit în floarea vieții, nepermițându-i să-și desfășoare întregul său potențial creator și să se afirme pe plan profesional în toată plenitudinea talentului său.

Recunoscând meritele deosebite ale lui Mihai Jar în fondarea școlii, colectivul pedagogic, elevii și părinții lor s-au adresat forurilor orașenești de resort pentru a obține permisiunea de a instala o placă comemorativă pe clădirea școlii întru omagierea cuvenită a primului ei director-fondator. Dar doleanțele lor au fost ignorate de către Direcția orașenească de Învățământ.

Noi, participanții la cel de al III-lea Congres al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți, condamnăm atitudinea neloială a Direcției orașenești de Învățământ, susținem doleanțele colectivului pedagogic și elevilor școlii Șc. Medii, nr. 29 și CEREM:

1. Adoptarea unei hotărâri pozitive în vederea instalării până la începutul noului an 2001–2002 de învățământ a unei plăci comemorative Mihai Jar pe fațada Șc. Medii, nr. 29 din Cernăuți.

Tărăgănarea îndeplinirii acestei doleanțe firești a populației românești din centrul regional ar putea zdruncina încrederea pe care ea o mai poartă încă instituțiilor statului ucrainean și ar constitui o încălcare flegrantă a dreptului minorității românești de a-și cinsti la modul cuvenit pe cei mai valoroși reprezentanți ai săi.

Președinte
Secretar responsabil

**Ilie T. Zegrea
Vasile TĂRĂȚEANU**

**Congresul al III-lea
al Intelectualității Românești
din regiunea Cernăuți**

29 aprilie 2001

DECLARAȚIE

**În legătură cu poziția comisarului militar regional și a
Direcției pentru minorități naționale și migrație a
Administrației Regionale de Stat cu privire la trimiterea la
studii a copiilor români din Ucraina în România**

În conformitate cu legislația internă și obligațiunile internaționale ale Ucrainei, în statul ucrainean se recunoaște dreptul la învățământ în limba maternă, inclusiv peste hotare și prin intermediul societăților obștești (Art. 53 al Constituției Ucrainei), iar articolul 24 al aceleiași Constituții nu permite, din motive etnice, lingvistice sau din alte motive, **privilegii** (inclusiv pentru cei care au plecat la studii în Patria noastră istorică prin intermediul Inspectoratului de învățământ) **sau restricții** (pentru cei care au plecat în mod particular sau cu sprijinul societăților naționale obștești).

Dar Comunicatul dat publicității două zile la rând de către Comisariatul Militar Regional și Direcția pentru minorități naționale și migrație a Administrației Regionale de Stat cu privire la „garanțiile statului referitoare la amânarea termenului de încorporare” a tineretului studios constituie o tentativă de discriminare, de limitare a dreptului reprezentanților minorităților naționale la învățământ în limba maternă inclusiv peste hotare și inclusiv prin intermediul societăților obștești, o tentativă de restrângere a dreptului la liberă circulație a tineretului studios.

Din comunicatul dat se vede că unii funcționari de stat se fac a uita de obligațiunile internaționale ale Ucrainei. Ei continuă să creeze obstacole în calea tineretului studios român și de alte naționalități din Ucraina ce-și fac studiile la instituțiile de învățământ în patria lor istorică doar din simplul motiv că aceștia au plecat la studii în mod particular sau prin intermediul organizațiilor obștești și n-au fost „selecționați” de Direcția regională de Învățământ. Poziția acestor funcționari creează o imagine negativă a statului ucrainean – lucru pe care noi, românii, cetățeni ai Ucrainei, nu-l putem accepta, deoarece suntem clar convingși că viitorul nostru este doar o Europă unită, civilizată și democratică.

În același timp noi nu negăm faptul că în activitatea unor societăți culturale românești, care s-au preocupat de-a lungul ultimilor ani de trimiterea tineretului român din nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța la studii în România au avut loc unele lipsuri, scăpări, fapt care a redus importanța și responsabilitatea acestei activități, a creat diverse disfuncționalități în colaborarea societăților naționale românești cu autoritățile statului ucrainean.

CONSIDERĂM

că atâta timp cât este ignorată decizia președinților Ucrainei, României și Republicii Moldova de a inaugura la Cernăuți o Universitate multiculturală, iar la Instituțiile de învățământ superior din orașul Cernăuți încă nu s-au deschis grupe sau facultăți cu predarea în limba română (deși acest drept firesc populația română autohtonă îl revendică de la înființarea statului ucrainean), poziția Comisariatului Militar Regional și a Direcției pentru minorități și migrație a Administrației de Stat din Cernăuți este discriminatorie și limitează dreptul etnicilor români din Ucraina la studii în limba maternă și la liberă circulație. Faptul încălcării drepturilor noastre este cu atât mai evident, cu cât reprezentanții altor etnii din Ucraina care pleacă la studii în alte țări, de exemplu, în Rusia, nu întâmpină asemenea obstacole și restricții.

Considerăm, de asemenea, că încălcarea dreptului constituțional de a obține studii în limba maternă în regiunea Cernăuți este determinată și de faptul că Hotărârea Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 231 din 31.05.95 este perimată și vine în contradicție cu prevederile Constituției. Or, ea a fost elaborată cu un an înainte de adoptarea Legii Fundamentale a statului ucrainean – Constituția din 28 iunie 1996, care a acordat cetățenilor noștri drepturi și libertăți, inexistente anterior.

Astfel, restricțiile prevăzute în Hotărârea Cabinetului de Miniștri nr. 231 din 31.05.95 la care apelează semnatarii Comunicatului sus-amintit încalcă dreptul constituțional al cetățenilor ucraineni la învățământ în limba maternă, garantat prin p. 4 art. 53 al Constituției Ucrainei. Mai mult chiar, asemenea restricții intră în contradicție cu Legea supremă a țării, care prin art. 8 stabilește că puterea supremă în stat este Constituția Ucrainei și că normele ei sunt norme de acțiune directă.

Dat fiind acest fapt

CEREM

AUTORITĂȚILOR STATULUI UCRAINEAN – DIRECȚIEI PENTRU MINORITĂȚI ȘI MIGRAȚIE, DIRECȚIEI PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNT ALE ADMINISTRAȚIEI REGIONALE DE STAT, COMISARIATULUI MILITAR REGIONAL, SECȚIILOR M.A.E. PENTRU ELIBERAREA PAȘAPOARTELOR DE STRĂINĂTATE:

1. Să recunoască și să respecte cu strictețe dreptul tineretului român de a obține studii în limba maternă, inclusiv la instituțiile de învățământ superior din România, Republica Moldova și din alte țări, fără nici o condiție discriminatorie din partea lor (Art. 53).
2. Fiecare tânăr ce a susținut cu succes examenele în fața comisiilor de admitere ale instituțiilor de învățământ din țară sau străinătate, indiferent pe ce cale a plecat sau pleacă la studii (prin administrație, în mod particular sau prin intermediul societăților naționale românești legale), trebuie să se bucure de aceleași drepturi și înlesniri, până la absolvire, inclusiv de dreptul de a i se amâna termenul de încorporare în armată pe toată perioada studiilor.

Președinte
Secretar responsabil

Ilie T. ZEGREA
Vasile TĂRĂȚEANU

Congresul al III-lea al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți

29 aprilie 2001

CĂTRE

Societățile naționale românești din regiunea Cernăuți:

Societatea pentru cultură românească „Mihai Eminescu”,
Alianța Creștin Democrată a Românilor din Ucraina,
Asociația științifico-pedagogică „Aron Pumnul”,
Societatea victimelor represaliilor staliniste „Golgota”,
Societatea medicală „Isidor Bodea”,
Societatea „Stejarul”,
Liga Tineretului român din Bucovina „Junimea”,
Alte societăți neînregistrate oficial până în prezent,
Colectivele redacțiilor publicațiilor românești, posturilor de
radio și TV, editurilor și fundațiilor existente,
Deputații consiliilor sătești, raionale, de orășel, municipale și
regional,
Deputaților poporului în Rada Supremă a Ucrainei, d-lor Ion
Popescu și Vladimir Chiril

APEL

Cu privire la consolidarea tuturor forțelor politice, economice, culturale și profesionale ale minorității românești din Ucraina

Realizarea în comun a dezideratelor noastre naționale, apărarea drepturilor legitime ale minorității românești și conlucrarea eficientă cu organismele guvernamentale și nonguvernamentale din Ucraina și din alte țări ale lumii, în primul rând cu cele din România și Republica Moldova, a devenit UN IMPERATIV AL TIMPULUI.

Conștientizând importanța fundamentală a acestui imperativ pentru păstrarea ființei noastre naționale;

considerând necesară în acest sens conlucrarea frățească a tuturor institutelor și organizațiilor nonguvernamentale românești din Ucraina pe principiile independenței, toleranței și respectului reciproc;

susținând activitatea personalităților marcante ale culturii românești din Ucraina în direcția promovării valorilor noastre naționale, precum și eforturile tuturor românilor de bună credință în vederea păstrării identității lor naționale;

condamnând orice acțiuni și comportamente reprobabile care aduc prejudicii minorității românești în ansamblu și duc la dezbinare și la discreditarea activităților și a demnității naționale, profesionale și umane a fiecărui etnic român;

Lansăm acest

APEL LA CONCILIERE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ

către toate forțele constructive ale societății noastre în vederea convocării celui de al II-lea Congres al Românilor din regiunea Cernăuți și a fondării Uniunii Comunității Românești din Ucraina.

În acest sens, susținerea Rezoluției celui de al III-lea Congres al Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți ar putea deveni un punct de reper în direcția realizării doleanțelor populației românești din Ucraina

EUROREGIUNEA „PRUTUL DE SUS“ ÎN TRE PREZENT ȘI PERSPECTIVE. MARGINALII LA O CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

Florin Pintescu

Suceava

Euroregiunile sunt organisme de cooperare transfrontalieră, foarte bine reglementată din punct de vedere juridic, între două sau mai multe regiuni aparținând unor state diferite. Aceste entități au fost create în perioada postbelică în diverse regiuni ale Europei de Vest, unde au funcționat și funcționează și în prezent cu rezultate foarte bune. Menționăm cu titlu informativ că prima Euroregiune din Europa a fost creată în 1958 și cuprinde teritoriul de la granița germano-olandeză. În zilele noastre există în Europa circa 30 structuri de cooperare transfrontalieră regională. Euroregiunile din Europa de Est sunt o creație posteroară căderii regimurilor comuniste.

În ultima parte a anului 2000, România, Ucraina și Republica Moldova au convenit la crearea unei organizații de cooperare transfrontalieră intitulată „Euroregiunea Prutul de Sus“. Materialul de față propune să explice esența acestui organism de cooperare regională, să prezinte aprecierile unor participanți la o conferință științifică internațională consacrată relațiilor interetnice de pe teritoriul acestei euroregiuni (Cernăuți, 8–9 iunie 2001) și să emită câteva considerații relative la viitorul ei. Pentru elaborarea prezentului material ne vom folosi de datele conținute în *Acordul privind crearea Euroregiunii „Prutul de Sus“* și în *Statutul* aceleiași organizații, ca și de notele personale luate cu prilejul participării la mai sus-amintita conferință. Precizăm că materialele prezentate la această conferință, materiale pe care le vom menționa la sfârșitul acestei expuneri, vor fi publicate într-un volum separat de către organizatori.

Articolul 1 din *Acordul privind crearea Euroregiunii „Prutul de Sus“*, semnat la Botoșani pe 22 septembrie 2000, prevede că „membrii Euroregiunii „Prutul de Sus“ sunt: județul Bălți – Republica Moldova; județul Botoșani – România; regiunea Chernivtsy – Ucraina; județul Edineț – Republica Moldova; județul Suceava – România“. „Acordul“ în cauză a fost publicat în ziarul „Concordia“, anul 7, nr. 16 (286), 28 aprilie 2001, paginile 2 și 3. În continuare, vom cita din acest ziar ce apare în nordul Bucovinei. Articolul 3 al aceluiași acord prevede că „scopul creării Euroregiunii „Prutul de Sus“ este de a lărgi legăturile subregionale existente și favorizarea (sic!) dezvoltării colaborării transfrontaliere a unităților administrativ-teritoriale membre ale acesteia, ale administrațiilor publice locale, instituțiilor, agenților economici, persoanelor fizice, organizațiilor nonguvernamentale și pu-

blice și persoanelor aparținând minorităților naționale din domeniile economie, învățământ, știință, cultură și sport, dezvoltarea noilor mecanisme de colaborare subregională și asigurarea dezvoltării durabile a regiunii în cadrul integrării în procesul general european contemporan". Subpunctul 1.1.3. al Capitolului I din *Statutul Euroregiunii „Prutul de Sus”*, aprobat prin Hotărârea Consiliului Euroregiunii „Prutul de Sus”, nr. 7/2000, 30 noiembrie 2000, stipulează că „toți membrii Euroregiunii vor fi tratați conform principiului egalității, fără deosebiri, indiferent de mărimea lor teritorială sau numărul populației. Euroregiunea nu reprezintă o entitate supranațională sau suprastatală, ci un cadru pentru facilitarea cooperării interregionale între membrii ei” („Concordia”, anul 7, nr. 17 [287], 5 mai 2001, p. 2). Sperăm că rândurile următoare vor demonstra interesul oamenilor de știință pentru această Euroregiune.

Pe data de 8–9 iunie 2001 a avut loc la Hotelul „Ceremuș” din Cernăuți conferința științifică internațională intitulată „Relații etnice pe teritoriul Euroregiunii „Prutul de Sus”. Această conferință a fost organizată și finanțată de *Consiliul Euroregiunii „Prutul de Sus”, Administrația Regională de Stat Cernăuți, Carinthian Institute for Ethnic Minorities* (Austria), *Universitatea Națională „Iuri Fedkovič* din Cernăuți (Catedra de politologie și sociologie) și *Centrul Politologic Bucovinean* din aceeași localitate. Manifestarea științifică a început pe data de 8 iunie, orele 9, cu mesajele de salut adresate participanților de către **Teofil Bauer** (șeful Administrației Regionale de Stat Cernăuți), **Boris Rusnak** (vicepreședintele Consiliului Regional Cernăuți), **Mikola Fedoruk** (primarul orașului Cernăuți), **Iuri Makar** (decanul Facultății de Istorie de la Universitatea „Iuri Fedkovič”), **Ilie Ivan** (consulul României la Cernăuți), **Ion Guțu** (președintele Consiliului județean Edineț), **Klaus Fabian** (ambasadorul Austriei în Ucraina) și **Horst Schumi**, (vicepreședinte al Institutului pentru Minorități Etnice din Carinthia și, totodată, consul onorific al Ucrainei în Styria și Carinthia).

După prezentarea mesajelor de salut a urmat o ședință de rapoarte susținute *în plen*, iar după-amiază prima ședință a Conferinței, intitulată *Structura politică. Relații etnice și probleme etnice în procesul constituirii Euroregiunii „Prutul de Sus”: aspecte de analiză științifică, monitorizare și management politic*. A doua zi (9 iunie) a avut loc cea de-a doua ședință a acestei conferințe (*Politica față de minoritățile naționale și crearea Euroregiunii „Prutul de Sus”*) și cea de-a treia, intitulată *Modalități de abordare a soluționării problemelor etnice*. Dezbaterea și aprecierile finale au încheiat această frumoasă manifestare științifică internațională.

Cheltuielile acestei conferințe au fost suportate în cea mai mare parte de *Institutul de Minorități Etnice din Carinthia* (Austria), condus de Karl Anderwald. Acest institut (Gerbergasse 6, A-9500 Villach, Carinthia – Austria) se ocupă în special cu studiul minorităților europene, având următoarele direcții de cercetare: analiza interdisciplinară a relațiilor etnice, documentarea asupra vieții cotidiene a minorităților europene, analiza activității culturale și sociale a minorităților și promovarea dezvoltării unei cercetări naționale și internaționale privind minoritățile etnice. Pentru promovarea acestor direcții de cercetare, acest institut utilizează îndeosebi sistemul susținerii de prelegeri și prezentări științifice, ca și crearea de ateliere de lucru (*workshops*) pentru profesori și educatori (pentru o mai bună documentare, vezi *site-ul* acestui institut, <http://www.cifem.at>).

Karl Anderwald, conducătorul Institutului de Minorități Etnice din Carinthia, a precizat în comunicarea sa că manifestarea științifică de la Cernăuți este prima de acest gen organizată de instituția sa. În continuare, el a precizat că institutul pe care-l conduce desfășoară o activitate de consultanță privind problemele minorităților, face studii de caz și stimulează experiența practică prin organizarea de sim-

pozioane sau elaborarea de cursuri universitare. În restul discursului său, vorbitorul a subliniat ideea că crearea Euroregiunilor reprezintă o soluție pentru rezolvarea problemelor naționale și un răspuns la problemele relative la integrarea europeană.

În mesajul de salut adresat participanților la conferință, Teofil Bauer, șeful Administrației Regionale de Stat Cernăuți, a arătat că în regiunea aflată în administrarea sa, toate naționalitățile trăiesc în pace și se respectă reciproc. În ceea ce privește naționalitatea română, Bauer a arătat că în regiunea Cernăuți există 78 de școli cu limba de predare română, iar la Universitatea din Cernăuți există o catedră de filologie română și clasică. Totodată, a arătat că în regiune s-au ridicat monumente unor personalități ale istoriei și culturii române, ca Ștefan cel Mare și Mihai Eminescu și că există un festival al minorității române, intitulat „Limba noastră cea română”. În finalul alocuțiunii sale, Teofil Bauer a conchis că „mentalitatea tolerantă a bucovineanului reprezintă un adevărat patrimoniu al regiunii”.

Boris Rusnak, vicepreședintele Consiliului Regional Cernăuți a făcut în scurta sa alocuțiune apologia cuvântului ucrainean „harmonia” (armonie) și a subliniat insistent faptul că reglarea conviețuirii interetnice trebuie să se facă prin reglementări legislative.

Mikola Fedoruk, primarul orașului Cernăuți, a vorbit despre „istoria zbuciumată” a regiunii Cernăuți și a arătat că în Cernăuți există peste 20 de confesiuni religioase, dar, „timp de secole, aici nu au existat ciocniri interconfesionale”.

Ilie Ivan, consulul României la Cernăuți, a subliniat faptul că în regiune nu există conflicte interetnice și datorită faptului că majoritatea ucraineană a evitat să le declanșeze. Totodată, a arătat că înființarea unei Universități multiculturale poate favoriza dezvoltarea relațiilor interetnice pașnice.

Klaus Fabian, ambasadorul Austriei în Ucraina, a arătat că rămâne deschisă întrebarea cu privire la modalitățile de realizare în practică a protecției minorităților și că trebuie căutate permanent noi metode de realizare a acestei protecții, în funcție de evoluția istorică.

Horst Schumi, vicepreședinte al Institutului pentru Minorități Etnice din Carinthia, a arătat că Universitatea din Klagenfurt colaborează cu Universitatea din Cernăuți încă din 1992 și a subliniat schimburile active de specialiști și informații care există între autoritățile din Carinthia, Cernăuți și Kiev.

Petru Șornikov, fost parlamentar, actualmente cadru didactic universitar în Chișinău, a apărut ideea promovată de istoriografia sovietică privind existența a două națiuni distincte, română și moldovenească. Conferențiarul a arătat că „timp de cinci secole a existat un stat național moldovenesc și națiunea moldovenească și-a desăvârșit procesul de formare la începutul secolului XX”. În continuare, referentul a arătat că în perioada „ocupației române” din perioada 1918–1940, populația slavă din Moldova a fost supusă moldovenizării, i s-a interzis instrucția școlară și slujba religioasă în limba maternă, fapte neconforme realităților istorice. De asemenea, a contestat validitatea statisticilor și recensămintelor din Moldova realizate după 1990, arătând că din datele pe care le deține, circa 71% din membrii familiilor mixte moldoveno-ucrainene au fost declarați de naționalitate moldovenească. Vorbitorul a mai arătat că în prezent 20% dintre moldovenii au nume slave, datorită bunicilor și părinților care au reușit să-și păstreze etnicitatea slavă. De asemenea, a amintit auditoriului faptul că, începând din anul 1988, s-a declanșat o „campanie de promovare a limbii moldovenești, în urma căreia au fost lezate unele interesele minorității slave”.

Petre Șornikov s-a arătat în general a fi și împotriva Euroregiunii „Prutul de Sus”, insistând asupra „comportamentului vameșilor ucraineni care îndepărtează

simpatiile populației moldovenești atât față de Ucraina, cât și față de Euroregiune“. La întrebarea privitoare la gradul de conștientizare de către populația din nordul Moldovei a apartenenței la Euroregiune, el a răspuns textual că „populația moldovenească nu știe și nici nu-și dă seama că locuiește într-o Euroregiune“. Acest fapt a produs rumoare într-o sală în care publicul și participanții asistau totuși la o conferință internațională consacrată problemelor și perspectivei Euroregiunii „Prutul de Sus“.

Surprinzătorul discurs al lui Petru Șornikov, simultan antieuropean și antiromânesc, a lăsat pentru câteva clipe impresia revenirii vremurilor comuniste apuse – să sperăm – fără putință de întoarcere. Analiza logică a acestui discurs conduce la concluzia netă că vorbitorul nu a slujit prin intervenția sa nici interesele Euroregiunii „Prutul de Sus“ și nici pe cele ale Moldovei, stat pe care l-a reprezentat în fond la această conferință. Prin limbajul folosit și tematica abordată, Petru Șornikov a slujit – conștient sau inconștient – mai degrabă eternelle (eternizatele) interese imperiale ale Moscovei, aflată de la venirea la putere a președintelui Putin într-o continuă ofensivă de recâștigare a statutului de mare putere. Acest statut de mare putere presupune și readucerea mai accentuată în sfera de influență moscovită a fostelor state (republici)-satelite Moldova, Ucraina și România. De aceea, torpilarea unei posibile înțelegeri româno-moldo-ucrainene în cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus“ nu poate decât să folosească intereselor celor interesați în încetinirea sau stoparea procesului de integrare a României, Ucrainei și Moldovei în structurile economice și politice vest-europene.

Iuri Makar, decanul Facultății de Istorie din Cernăuți a avut o intervenție apreciată și conciliantă. El a conchis că cifra de circa 66 000 de ucraineni oferită de recensământul din 7 ianuarie 1992 în România este prea mică, arătând că numărul total al populației ucrainene din România ar trebui să se situeze în jurul a circa 200 000 de persoane. Vorbitorul a mai arătat că aprecierile celor care consideră cifra de 500 000 numărul total al ucrainenilor din România sunt nerealiste. În încheierea considerațiilor sale relative la acest subiect, a conchis că nu numai în România, ci și în celelalte foste țări socialiste, a existat o asimilare a populației ucrainene. Actualmente, a subliniat vorbitorul, rezolvarea situației minorității ucrainene din România ține nu atât de autoritățile centrale, cât de autoritățile locale și de o anumită „inerție“ a comunității ucrainene.

Sergii Hrihorișin a arătat că persoanele care prezintă tendențios etnopolitica statului român și ucrainean și promovează cereri de revizuire a granițelor pot provoca destabilizare. De asemenea, el a precizat că există forțe interesate în frânarea procesului de normalizare a relațiilor interetnice din România, dar guvernul român a fost în stare să neutralizeze și să adopte o politică bună în sfera minorităților. În finalul discursului său, Sergii Hrihorișin a arătat că înființarea unor Euroregiuni viabile va fi benefică pentru toate țările participante.

Situația românilor din Ucraina a fost abordată mai cu seamă în cazul lucrării întocmite de Ștefan Purici. Acesta a arătat că în vreme ce în 1990 nu exista nici o școală în limba ucraineană în România, iar după această dată statul român a introdus limba ucraineană în mai multe școli și a deschis un liceu ucrainean, Ucraina a moștenit dinainte de 1989 destule școli în limba română, iar după 1990 nu a mai fost creată nici una. Din această perspectivă, ideea „parității“ situației în ceea ce privește drepturile și posibilitățile culturale, politice și educaționale ale ucrainenilor din România cu cea a românilor din Ucraina trebuie analizată în virtutea acestor aspecte și în virtutea faptului că etnicii români din Ucraina sunt mai numeroși decât etnicii ucraineni din România.

Totodată, universitarul sucevean a arătat că nu este corectă folosirea în statisticile oficiale ucrainene a denumirilor de români și „moldoveni”, deoarece, din punct de vedere științific, nu există popor moldovenesc. Petru Șornikov l-a întrebat pe Ștefan Purici cum s-a putut ca la recensământul românesc din 1992 să fie înregistrați doar 60 000 de ucraineni când, a conchis el, „potrivit datelor din arhivele românești, în 1941 existau în județele Botoșani și Suceava 300 000 ucraineni”. Conferențiarul român a răspuns că recensământul austriac din 1910 arăta că în întreaga Bucovina erau circa 300 000 de ucraineni, deci cifra furnizată de Șornikov nu poate fi reală, iar în perioada interbelică și postbelică s-a petrecut un proces firesc de asimilare, mai cu seamă prin intermediul căsătoriilor, a ucrainenilor de către români.

Serghei Hacman din Cernăuți a arătat că Euroregiunea „Prutul de Sus” s-a format pe un teritoriu tradițional de cooperare între etnii, mai cu seamă datorită eforturilor diplomației române care, prin crearea acestei Euroregiuni, a dorit să realizeze simultan apărarea drepturilor românilor din Ucraina și să inițieze o cooperare transfrontalieră. Totodată, vorbitorul a subliniat că pe teritoriul Euroregiunii „Prutul de Sus” nu există dorința de creare a unor conflicte interetnice, încurajate de actuala criză economică și a apreciat că realizarea practică a acesteia poate oferi un model de colaborare interetnică.

Vladislav Stepanov din Chișinău a arătat că deși se poate considera că romii sunt încă discriminați în Moldova, în această țară nu există tensiuni etnice „explosive”. Vorbitorul a mai amintit că în Moldova trăiesc peste 300 000 de locuitori care s-au declarat de naționalitate română iar mulți dintre ei doresc o integrare a României în structurile europene. În cazul creșterii șanselor de realizare a acestui deziderat, mulți moldoveni se vor declara români, fapt în măsură să genereze tulburări. „Noi trebuie să menținem statalitatea moldovenească”, a subliniat vorbitorul în finalul discursului său.

Berry Fisher din Los Angeles, fost consultant în domeniul drepturilor omului în România, Ucraina, Bielorusia și Japonia, a subliniat în deschiderea alocuțiunii sale că „Bucovina a fost o zonă de conviețuire interetnică pașnică”. Vorbitorul a evocat apoi situația romilor din România, conchizând că pentru rezolvarea problemelor acestui grup etnic, creșterea economică este „foarte importantă”. Vorbitorul a recomandat „integrarea romilor în sistemul politic, astfel ca ei să aibă un simț al participării la democrație, la luarea deciziilor” și a arătat că majoritatea romilor sunt săraci, dar există printre ei și intelectuali cu care se poate întreține un dialog civilizată, Gheorghe Nicolae, lider al romilor din România, fiind un exemplu oferit în acest sens. Acest vorbitor s-a referit frecvent în discursul său și la suferințele provocate poporului evreu în vremea Holocaustului.

Irving Sarnoff a afirmat că „este plăcut impresionat de colaborarea interetnică din Bucovina”, și că va transmite această experiență pozitivă compatrioților săi din SUA. Totodată, a prezentat auditoriului un expozeu savant despre legislația ONU relativă la drepturile omului și ale minorităților.

În alocuțiunea sa, Vladislav Strutinski a afirmat că „Bucovina poate fi numită o Europă în miniatură în ceea ce privește toleranța și aici s-a putut forma acel fenomen numit bucovinism, în care principiile colaborării interetnice nu s-au schimbat nici până acum”.

Josef von Komlossy din Elveția a susținut în plen raportul intitulat „Consiliul Europei și mijloacele de protecție ale minorităților naționale”, în care a făcut ample referiri la legislația în domeniu. Vicepreședinte al FUEN, cea mai veche organizație nonguvernamentală pentru minoritățile naționale, ce are statut consultativ pe lângă ONU, vorbitorul a arătat că protejarea drepturilor omului implică și protejarea

drepturilor colectivităților etnice, subliniind ideea potrivit căreia „cu cât un grup etnic este mai mic, cu atât trebuie ajutat mai mult să supraviețuiască“. În finalul expunerii sale, el a arătat că „sarcina noastră comună este de a păstra diversitatea etnică a Europei“.

Vladimir Fisanov din Cernăuți a manifestat în expunerea sa o doză aprecia-bilă de scepticism cu privire la viitorul Euroregiunii „Prutul de Sus“, făcând notă discordantă față de opiniile promovate de majoritatea participanților la conferință. El a arătat că realizarea acestei Euroregiuni trebuie susținută și de populația de rând pentru a deveni viabilă. Totodată, s-a întrebat retoric dacă „nu există oare vre-o înșelătorie în acest proces de integrare? Omul fără avere se poate integra în Europa?“, trecând în revistă – deși nesustținând-o explicit – și mai vechea idee că s-ar putea urmări renunțarea la suzeranitatea de stat în zonele incluse în Euroregiune. Vladimir Fisanov a concluzionat că în centrul preocupărilor autorităților locale din Euroregiune trebuie să se afle economia, crearea unui *homo economicus*. În finalul discursului său, vorbitorul a subliniat necesitatea implementării unor programe de asistență socială și a arătat că Uniunea Europeană monitorizează situația din Euroregiunea „Prutul de Sus“.

La sfârșitul conferinței, Anatoli Kruglașov a dat citire unui „Proiect de recomandări“, creat *ad-hoc* pe baza ideilor participanților la conferință, proiect ce urmează să fie dat publicității și să fie supus aprobării autorităților locale din zonele care fac parte din Euroregiunea „Prutul de Sus“. În mare, aceste recomandări au fost următoarele:

1. Crearea și permanentizarea unui dialog sistematic al experților în problemele științifice legate de Euroregiunea „Prutul de Sus“. Conceperea unui program concret de monitorizare a situației economice, științifice, ecologice și etnice din această Euroregiune.
2. Crearea unor grupuri comune de experți care să propună soluții practice pentru normalizarea relațiilor interetnice din zonă.
3. Începerea și finalizarea unor proiecte de realizare în comun a unor manuale de istorie a Ucrainei, Moldovei și României și de istorie a relațiilor dintre cele trei state.
4. Crearea unui Forum al specialiștilor din domeniul mass-media care să editeze un buletin și o pagină Web privind situația din Euroregiune. Luarea unor măsuri de popularizare reciprocă a culturilor și limbilor etni-ilor ce locuiesc în această zonă de cooperare transfrontalieră.
5. Facilitarea de către organele de stat a călătoriilor particulare ale populației ce locuiește în cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus“. Promovarea unor măsuri care să încurajeze comportarea civilizată a grănicerilor și vameșilor.
6. Conceperea unui pachet de măsuri pentru favorizarea activităților economice din Euroregiune.
7. Permanentizarea anuală a acestei conferințe (sugerându-se ca următoarea „rundă“ a acesteia să aibă loc la Suceava).

La finele acestei prezentări, câteva concluzii se impun cu necesitate. Cooperarea transfrontalieră din cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus“ reprezintă în sine un fapt pozitiv pentru această parte a Europei în care se mai păstrează atâtea pasiuni naționaliste, generate, deopotrivă, de un trecut istoric vitreg datorat expansiunii marilor imperii și impunerii de către Moscova a unor regimuri comuniste. Parafrazându-l pe învățatul francez contele Alexis de Tocqueville care arăta că lumea se îndreaptă în mod inevitabil „spre democrație“ (înțeleasă ca un proces ce tinde inexorabil spre egalizarea treptată a condițiilor sociale), noi conchidem că

lumea se îndreaptă în mod inevitabil spre toleranță și îmblânzirea moravurilor. Regiunea Cernăuți și județul Suceava au făcut și fac parte din Bucovina istorică, regiune vestită pentru toleranța și urbanismul relațiilor sociale manifestate aici. Trecutul istoric al Bucovinei, modelul de toleranță etnică, religioasă și culturală oferit de această regiune istorică menține mereu treaz interesul specialiștilor și al publicului larg și poate oferi un model demn de urmat – în ceea ce a avut el bun – pentru Euroregiunea „Prutul de Sus“. În calea realizării practice a acestei Euroregiuni se ridică deocamdată o serie de probleme. În primul rând, Ucraina, Moldova și România traversează acum o criză economică acută și le lipsește forța economică necesară modernizării infrastructurii din zona afectată cooperării transfrontaliere. În al doilea rând, birocratismul endemic din aceste țări poate încetini pentru multă vreme traducerea deciziilor în practică. În al treilea rând, conform unui paragraf din articolul 12 al *Acordului* mai sus semnalat, „Euroregiunea «Prutul de Sus» nu are statut de persoană juridică“. De aceea, este greu de crezut că autoritățile locale interesate ar putea influența autoritățile centrale să adopte măsuri legislative sau de altă natură care să grăbească procesul de realizare practică a proiectelor conținute în acordul și statutul mai sus-menționate.

Considerăm că Euroregiunea „Prutul de Sus“ este mai viabilă decât „Euroregiunea Carpatică“, a cărei realizare s-a încercat încă din anii 1991–1992, deoarece această Euroregiune era mult mai vastă, incluzând teritorii din România, Ucraina, Ungaria, Polonia și Slovacia. Vastitatea sa o făcea puțin permisivă unor acțiuni concrete de armonizare a legislației și de realizare efectivă a cooperării transfrontaliere de tip economic, social și cultural. Euroregiunea „Prutul de Sus“ are o suprafață mult mai restrânsă și, de aceea, poate elimina inconvenientele pe care tocmai le-am enunțat. Îndrăznim să afirmăm că dacă se vor depăși dificultățile economice, birocratice și legislative, această Euroregiune poate avea un viitor frumos.

Acest viitor i-ar putea fi însă întunecat în două ipostaze. În primul rând, Ucraina, Moldova și România se află din punct de vedere al geopoliticii și realității istorice prezente mai mult în zona de influență a Rusiei decât a Occidentului. Statele democratice din vestul Europei și America nu par să manifeste deocamdată un interes prea mare pentru aceste țări, preferând să nu-și strice relațiile cu Rusia. În cazul unui reviriment al politicii agresive de mare putere a Rusiei, România, Ucraina și Moldova și, implicit, Euroregiunea „Prutul de Sus“ ar putea ajunge cu totul dependente de politica Rusiei. Este de presupus că în aceste condiții Euroregiunea „Prutul de Sus“ ar deveni, cel puțin pentru România, mai mult o replică a celebrului „plan Valev“ din anii '60. Trezirea interesului investitorilor și politicianilor occidentali pentru această Euroregiune ar constitui atât un posibil antidot la această ipoteză nefericită, cât și un stimulent economic pentru economiile necompetitive ale Ucrainei, Moldovei și României. În al doilea rând, se cuvine din start eliminată orice posibilă acțiune, din partea oricăror forțe posibile, de a se încerca un fel de federalizare a acestei zone și de a se eluda suzeranitatea României, Ucrainei sau Moldovei asupra teritoriilor lor naționale incluse în această Euroregiune. Această ipoteză vehiculată deocamdată fie de nostalgicii comunismului, fie de „experții“ geopolitici cu imaginație prea fecundă, trebuie din start combătută atât la nivel de experți, cât și la nivelul marelui public, pentru a preveni situațiile de criză ce pot avea urmări nefericite.

La finele acestui articol, prezentăm cititorilor *in extenso* lista celor douăzeci de comunicări susținute la Conferința științifică internațională intitulată „Relații etnice pe teritoriul Euroregiunii „Prutul de Sus”, Cernăuți, 8–9 iunie 2001.

1. Irving Sarnoff (Santa Monica, SUA), *Cadrul juridic internațional și instrumentarul ONU referitor la drepturile omului și ale minorităților*.
2. Karl Anderwald (Klagenfurt, Austria), *Inițiativele europene în Consiliul Europei*
3. Josef von Komlossy (Elveția), *Consiliul Europei și mijloacele de protecție ale minorităților naționale*.
4. Anatoli Kruglașov (Cernăuți, Ucraina), *Transformările social-politice ale societăților postsovietice – context al relațiilor interetnice*.
5. Berry Fisher (Los Angeles, SUA), *Minorități date uitării*.
6. Serghei Hacman (Cernăuți, Ucraina), *Situația și perspectivele grupurilor etnice în contextul activității Euroregiunii „Prutul de Sus”*.
7. Valentin Hapenciuc (Suceava, România), *Evoluția etno-demografică a populației județelor Suceava și Botoșani în perioada 1992–2000*.
8. Vladimir Bruter (Chișinău, Republica Moldova), *Relațiile interetnice în nordul Moldovei: tradiții istorice și probleme contemporane*.
9. Ștefan Purici (Suceava, România), *Românii nord-bucovineni și ucrainenii sud-bucovineni în perioada postcomunistă*.
10. Iuri Makar (Cernăuți, Ucraina), *Diaspora ucraineană din România și Moldova: o încercare de analiză comparată*.
11. Stepan Kostyșin (Cernăuți, Ucraina), *Universitatea din Cernăuți ca loc de întâlnire pentru culturile naționale*.
12. Vladislav Strutinski (Cernăuți, Ucraina), *Probleme contemporane ale etnopoliticii regionale: realități bucovinene*.
13. Florin Pintescu (Suceava, România), *Evoluția comunității polone din sudul Bucovinei după 1989*.
14. Petru Șornikov (Chișinău, Republica Moldova), *Politica națională și relațiile interetnice în nordul României în anii '90 ai secolului XX*.
15. Serghii Hrihorișin (Cernăuți, Ucraina), *Etnopolitica postcomunistă a României și Moldovei: privire din Ucraina*.
16. Gelwieg Valentin (Klagenfurt, Austria), *Experiența conviețuirii etnice în Carintia din punctul de vedere al istoricului*.
17. Marian Sturm (Klagenfurt, Austria), *O schiță istorică asupra stării grupurilor etnice și protecția minorităților în Carintia*.
18. Igor Burkut (Cernăuți, Ucraina), *Tradiții regionale ale comunicării interetnice și perspectivele depășirii stereotipurilor etnice negative*.
19. Vladislav Stepanov (Chișinău, Republica Moldova), *Probleme ale acceptării interetnice în societatea polietică a Moldovei*.
20. Vladimir Fisanov (Cernăuți, Ucraina), *Polietnic versus naționalism în spațiul Euroregiunii „Prutul de Sus”: Oare face să privim în oglinda integrării europene?*

CONFERINȚA DE LA LOCARNO ȘI ATITUDINEA GUVERNULUI POLONEZ

Daniel Hrenciuc

Rădăuți

Analiza consecințelor Conferinței de la Locarno asupra evoluției ulterioare a Poloniei aduce în centrul atenției elemente esențiale din istoria statelor din centrul și sud-estul Europei.

Perioada anilor 1918–1926 a fost destul de agitată în istoria Poloniei. În acest interval s-au succedat la conducerea statului 15 guverne, reprezentând partide și coalitii diferite, dar având o orientare de dreapta. O excepție a fost guvernul condus de socialistul Jędrzej Moraczewski care a funcționat între 18 noiembrie 1918–16 ianuarie 1919¹. Acest sistem politic profund liberal se va eroda treptat, ajungând între anii 1925–1926 în fața unei grave crize constituționale. La nivel politic, societatea poloneză era divizată între doi poli. Pe de o parte, Roman Dmowski care reprezenta mentalitatea fostelor regiuni germane și care considera independența un obiectiv care poate să mai aștepte până la maturizarea spirituală adecvată². Josef Pilsudski, originar din fostele regiuni rusești, având o mentalitate de luptător, reprezenta celălalt pol³. Vechi socialist, respingând ferm orice influență comunistă, va conduce Polonia până în anul 1922, în calitate de șef al statului. Considerat o adevărată legendă în regiunile estice (Kresy) și centrale (Varșovia, Lodz), Pilsudski este de fapt creatorul statului polon⁴. Întreaga politică internă și externă a Poloniei în intervalul 1918–1935 a fost dirijată de către mareșal, deși între anii 1923–1926, nu a deținut oficial nici o funcție în stat⁵.

Politica externă a Poloniei în această perioadă a stat sub semnul echilibrului între cele două mari puteri vecine, Germania și URSS, care aveau pretenții teritoriale față de statul polon. În relațiile externe, tradiția celor trei regiuni poloneze a jucat un rol important. Astfel, Poznan, Pomerania și Silezia pledau pentru relații strânse cu Germania⁶. În același timp, fostele provincii rusești militau pentru o politică apropiată, dar corectă cu URSS⁷. Acest context geopolitic a impus Poloniei cultivarea unor relații foarte strânse cu Franța și România.

Relațiile Poloniei cu Germania au fost aproape întotdeauna marcate de amintirea trecutului: de la amenințarea teutonilor din vremea Jagellonilor, la împărțirea Poloniei. De aceea, imediat după refacerea statului național în 1918, Polonia a căutat să prevină o eventuală amenințare germană. Raporturile bune cu Franța, demonstrate de Tratatul de alianță din 1921⁸ și slăbiciunile Germaniei manifestate imediat după primul război mondial, au făcut ca Polonia să se simtă relativ în siguranță în ceea ce privește frontierele sale. În perioada 1918–1925, Germania nu a dus o politică externă care să pună probleme deosebite Poloniei. Între cele două state existau relații economice strânse, 50% din exportul polonez luând calea

Germaniei. Această atitudine nu va dura însă prea mult, deoarece școala bismarkiană nu și-a pierdut complet influența⁹. În această perioadă, Germania a refuzat constant să recunoască dreptul Poloniei asupra Danzigului și Coridorului¹⁰.

La 15 iunie 1925, Germania a declanșat un război vamal pentru a sili Polonia să facă concesii minorității germane și să accepte rectificarea frontierelor¹¹. Acest fapt, dar mai ales Pactul de la Locarno au influențat schimbarea politicii externe poloneze. Sub impulsul nemulțumirilor acumulate de semnarea Pactului, Pilsudski va da semnalul detașării Poloniei de Franța¹². Înlocuirea, în mai 1926, a lui Alexander Skrzynski, „clovnul de la Locarno”¹³ cum îl numea mareșalul, cu August Zaleski, confirma această reorientare. Polonia va încerca să ducă o politică externă de mare putere, solicitând un loc permanent în Consiliul Societății Națiunilor. Schimbarea politicii externe poloneze își are originea în atitudinea Franței față de Polonia. Un apropiat al lui Pilsudski caracteriza această atitudine „ca un moralist ce întrebuințează timpul pentru a ne convinge că Polonia nu are dreptul să facă nimic”¹⁴.

Vorbind de Conferința de la Locarno din perspectiva poloneză trebuie să remarcăm faptul că, dacă în Europa Occidentală problema revizuirii tratatelor privea mai ales problema echilibrului dintre marile puteri, în Europa Centrală și de Sud-Est atingea interese naționale¹⁵. În aceste condiții, pe fondul disputei dintre Franța și Anglia privind rolul pe care urma să-l joace Germania în Europa, se deschidea calea revizuirii granițelor Poloniei.

Intervalul anilor 1918–1926 reprezintă etapa profranceză a diplomației poloneze. După Conferința de la Locarno însă, această opțiune în politica externă, tind să fie considerată tot mai mult ca nerealistă. Polonia a considerat că la Conferință interesele sale au fost abandonate de Franța, în favoarea refacerii echilibrului european. Prin urmare, pe fondul nemulțumirilor acumulate, ca urmare a Conferinței de la Locarno, Pilsudski decide abandonarea garanțiilor franceze în favoarea unei politici externe independente.

Conferința de la Locarno ocupă un loc important în contextul diplomatic interbelic pentru evoluția statelor din Europa Centrală și de Sud-Est. Garantarea frontierelor Franței și Belgiei și negarantarea frontierelor Poloniei și Cehoslovaciei a deschis câmp larg de acțiune revizionismului. Marile puteri, în special Anglia și, într-o mai mică măsură, Franța, prin politica lor conciliatorie, au încurajat indirect acest fenomen. Polonia a fost victima acestei politici și în egală măsură a reprezentat un factor care a dus la nefasta apropiere dintre Germania și URSS. Evoluția Poloniei în ansamblul relațiilor internaționale, după Conferința de la Locarno, constituie „cheia” înțelegerii raporturilor dintre marile puteri în spațiul Europei Centrale și de Sud-Est.

La Conferința de Pace de la Paris, Georges Clemenceau și alți diplomați francezi au căutat să convingă pe reprezentanții Angliei și Americii asupra necesității securității Franței în zona renană¹⁶. Cu acest scop, s-a încheiat chiar și un acord între cele trei state, care făceau astfel corp comun cu Tratatul de la Versailles. Congresul american nu a ratificat însă tratatul, care și-a pierdut astfel valabilitatea. În aceste condiții, problema rămânea deschisă, dar plasa Franța într-o situație de relativă izolare față de Anglia. Rivalitatea franco-engleză în privința aplicării hotărârilor păcii sporea neliniștea țărilor situate în centrul și sud-estul Europei¹⁷. Apoi, persistau nemulțumirile învingșilor, în special ale Germaniei, accentuându-se dorința lor de a modifica unele din prevederile tratatelor de pace, fapt care l-a determinat pe ambasadorul francez de la Londra, Paul Cambon, să exclame: „Se crede că totul s-a terminat. Mă întreb, ce începe?”¹⁸. Astfel, datorită insistențelor, englezii au reușit să modifice, în favoarea lor, formularea articolului 16 din Statut

care deschidea practic calea unor posibile revizuii ale statu-quo-ului teritorial¹⁹. Neînțelegerile anglo-franceze și-au pus amprenta și asupra aplicărilor de sancțiuni militare în cazul violării Pactului Societății Națiunilor. De altfel, lordul Curzon, ministrul britanic de externe, declara în 1920 că „nimic nu e sacrosanct în tratate”²⁰.

Francezii au dat impresia că au sentimentul unei victorii incomplete, coroborată cu teama unei posibile revanșe germane. De aici, preocuparea Franței ca Rinul să devină frontieră franceză²¹, iar teritoriile de pe malul stâng al fluviului urmau să fie transformate în state autonome. În fața lor, linia Rinului și numeroase capuri de pod să fie ocupate de forțele interaliate „până în momentul când Germania își va fi pierdut caracterul de amenințare, printr-o schimbare politică și filosofică suficientă”²². În aceste condiții, Clemenceau aprecia ca „una din cele mai bune garanții pentru Franța contra Germaniei, pentru viitor este prezența la frontierele sale a polonezilor și a cehoslovacilor”²³. În mod paradoxal, Tratatul de Versailles a amplificat vulnerabilitatea Franței și în egală măsură a stimulat avansul strategic al Germaniei. Noua realitate geopolitică de după război făcea ca Germania să nu mai aibă nici o contraponderă puternică în Est. În aceste condiții, slăbirea Franței, dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar și dispariția pentru o vreme a Rusiei din decor împiedicau refacerea echilibrului european.²⁴

În ceea ce privește Polonia, aceasta aspira la rolul de mare putere în Europa, așa cum îl avusese în vechime²⁵. Contextul politic era însă cu totul altul, cu mult schimbat, în care marile puteri europene îi refuzau acest statut. Dacă refacerea statului polonez a fost posibilă și datorită sprijinului acordat de către Statele Unite, acum acestea se dezinteresau de problemele europene. Polonia va fi ajutată de Franța, conștientă de importanța pe care aceasta o avea în cadrul sistemului său defensiv. Georges Clemenceau avea să afirme pe timpul desfășurării Conferinței de Pace, că „n-avem de reparat numai o crimă istorică, ci trebuie să considerăm această țară ca o barieră naturală între Germania și Rusia”²⁶. Aprecierea lui Bismark, conform căreia o Polonie liberă echivala cu o armată franceză pe Vistula²⁷, era înțeleasă și interpretată diferit la Paris, Londra sau Moscova, după primul război mondial. Pentru Anglia, Polonia era aliatul natural al Franței, față de care înțelegea să arate un interes limitat. Nu este de mirare deci, că „Anglia înțelegea să lase mână liberă Germaniei în Răsărit dacă pacea în Apus era asigurată”²⁸. Încă din 1916, lordul Balfour, pe atunci ministru de externe, surprindea faptul că o Polonie independentă putea afecta securitatea Franței într-un alt război dacă „Polonia va fi transformată într-un regat independent, devenind un stat tampon între Rusia și Germania, Franța se va găsi la mila Germaniei într-un război viitor pentru simplul motiv că Rusia nu-i va putea veni în ajutor fără a viola neutralitatea Poloniei”²⁹. Dilema din 1939 era anticipată cu multă vreme înainte.

O asemenea atitudine nu putea decât să încurajeze Germania, care considera Tratatul de la Versailles un veritabil „Diktat”³⁰. Diplomația germană condusă de August Stresemann, șeful Partidului Populist, format în principal din marii industriași, va urmări în permanență revizuirea frontierelor cu Polonia³¹. Îngrijorat de o asemenea perspectivă, la 11 octombrie 1923, ministrul de externe polon, Marjan Seyda, declara în Parlament: „Două partide germane încearcă să instaleze haosul în Europa Centrală și de Sud-Est. Polonia trebuie să dea dovadă de o atenție specială pentru a întreține pacea”³². Ministrul recunoștea că „alianța Poloniei cu Franța și România constituia axioma diplomației poloneze”³³.

Raporturile Franței cu statele din centrul și sud-estul Europei nu convenea Angliei, interesată de realizarea aceluși „echilibru al puterilor”³⁴, formula veche, dar mereu actuală pentru ea. Acest principiu presupunea menținerea unor neînțelegeri între statele vecine, cu o putere aproximativ egală, care permitea Angliei să insti-

tuie arbitrajul³⁵. De aici conflictele de interese franco-engleze, care au dat rezultate nefaste pentru ambele state, dar și pentru Europa în genere.

Sub acest aspect trebuie înțeleasă, în fond, politica orientală a Franței, care a însemnat încheierea unor alianțe defensive în primul rând cu statele limitrofe Germaniei, – Polonia și Cehoslovacia. Alianța încheiată cu Polonia, la 19 februarie 1921, exprima, de fapt, insecuritatea Franței rezultată din epuizarea umană și materială din timpul războiului și din perceperea slăbiciunii Ligii Națiunilor³⁶. Lipsită de alianța cu o mare putere în Est, Franța contribuia la consolidarea noilor state din zonă tocmai pentru a crea Germaniei iluzia unei provocări pe două fronturi³⁷. Din păcate, aceste state erau măcinate de conflicte care nu puteau decât să zădărnicească efortul francez.

Rivalitatea polono-cehoslovacă era unul din factorii care împiedica stabilitatea Europei Centrale. Motivul îl constituia teritoriul Jaworzina disputat de ambele părți. În momentul în care Eduard Benes este ales în Consiliul Permanent al Societății Națiunilor, în dauna lui Skirmunts, candidatul Poloniei, un val de nemulțumire cuprinde presa polonă. O amplă campanie mediatică este declanșată în favoarea dreptului Poloniei la un loc permanent în Consiliu³⁸. La Praga vor avea loc, în replică, demonstrații antipolone. Aceste manifestări erau expresia slăbiciunii care domnea între cele două națiuni. Din păcate, ele se vor perpetua în timp, împiedicând o colaborare atât de necesară, de altfel.

Nefînțelegerile franco-engleze aveau la origine atitudinea diferită față de Germania³⁹, agravate de complexa problemă a reparațiilor de război⁴⁰. Opinia publică britanică a fost profund impresionată de publicarea lucrării economistului John Maynard Keynes, care sublinia impactul negativ al întreruperii schimburilor comerciale cu Germania⁴¹. Situația economică, impunea, prin urmare, depășirea diferendelor politice. În ajunul Conferinței de la Cannes (1922), Aristide Briand propune un plan de securitate pe Rin lui David Lloyd George, premierul englez⁴². Speranțele reconstrucției europene, prin îmbunătățirea relațiilor franco-britanice, erau legate de rezultatele acestei Conferințe⁴³. Franța dorea o alianță cu Anglia în locul garanțiilor care deveniseră caduce, mai ales după ce Statele Unite refuzaseră semnarea Tratatului de la Versailles⁴⁴. Șeful Partidului Conservator Sir Georges Younger va împiedica, prin atitudinea sa, o înțelegere cu Franța, dorită de Lloyd George⁴⁵. Diferența de opinie franco-britanică este demonstrată clar de memorandumul alcătuit de lordul Curzon la 17 februarie 1922, pentru guvernul britanic. Acesta susținea că opinia publică britanică era de acord cu o garanție operativă în cazul invadării Franței de o armată germană. Franța dorea, susține el, „o garanție care să se aplice în mod nedefinit la frontiera Poloniei și a altor state europene care este privită de ei ca frontieră externă a țării lor”⁴⁶. Chiar dacă francezii au replicat că Germania are astfel posibilitatea să distrugă Polonia și alți aliați ai lor, Anglia a respins acest proiect pentru că, preciza lordul Curzon, „ar putea oferi o formă foarte puternică de hegemonie europeană”⁴⁷. În 1923, lordul D’Abernon nota că „este în interesul Angliei de a păstra Germania pe post de contrapondere în raport cu Franța. Atâta vreme cât Germania este un întreg coerent, există cât de cât un echilibru în Europa”. Dacă Germania se fărâmița, Franța devenea lidera incontestabilă a Europei⁴⁸, scria el. Deosebirile de vederi erau prea mari, deocamdată, pentru a se putea ajunge la un punct comun. Ceea ce nu s-a putut realiza la Cannes în 1922, se va realiza, totuși, la Locarno, în 1925⁴⁹. Franța va promova în continuare, ideea că dezarmarea trebuie însoțită de garanții sigure și aplicarea de sancțiuni agresorului, în timp ce britanicii susțineau dezarmarea ca singura garanție a arbitrajului⁵⁰. În fond, afirma istoricul englez Arnold Toynbee, strategia internațională britanică rămânea în continuare profund insulară⁵¹. Dezbaterile au

continuat în perioada următoare, angajând consultarea mai multor state. Lordul Robert Cecil reușește, în iulie 1922, armonizarea punctelor de vedere franco-britanice, combinând ambele viziuni într-un singur proiect. Astfel că, în septembrie 1923, era conceput un singur plan continuând propunerile franco-britanice, înaintat Consiliului Societății Națiunilor. Proiectul considera războiul de agresiune drept crimă internațională, se aprobau tratatele regionale de asistență mutuală, sub controlul Societății Națiunilor și dezarmarea generală a statelor membre. Momentul lansării acestuia era nefavorabil, deoarece se formaseră două tabere opuse: Franța, Belgia, Polonia, România formau tabăra care se simțea amenințată. Anglia care se simțea în siguranță reprezenta cealaltă tabără. Guvernul britanic a respins și această propunere la presiunea Dominioanelor, dar mai ales ținând cont de punctul de vedere american⁵². Edouard Herriot, devenit premier al Franței la 11 iunie 1924, a reamintit poziția britanică arătând că „dacă se poate spera până la un anumit punct un acord de garanție pentru granița Rinului, Anglia nu va întinde aceste angajamente pentru granițele Europei Orientale”⁵³. Ostil politicii de izolare, va acționa pentru normalizarea relațiilor cu Anglia. În acest spirit, se va pregăti pentru organizarea Conferinței de la Londra, unde urma să aibă loc discutarea planului Dawes⁵⁴. Herriot se arăta dispus să aprobe retragerea trupelor franceze din Ruhr, cu condiția ca Germania să-și achite datoriile. Premierul francez dorea să obțină un Pact de garanție mutuală, în cadrul Societății Națiunilor, la care să participe și Germania. Semnatarii acestui Pact urmau să-și asume obligația reciprocă de a nu se ataca⁵⁵. Ramsey Mac Donald⁵⁶ va respinge propunerea, motivând faptul că un asemenea angajament pentru Anglia ar presupune cheltuieli noi prin sporirea armamentelor. Insistent, Herriot a reamintit Angliei efortul comun din timpul războiului, care acum se putea dovedi inutil, dacă Germania nu respectă securitatea Franței. La 22 iunie 1924 era elaborată o notă comună franco-engleză adresată Germaniei prin care aceasta era somată să-și îndeplinească cu exactitate obligațiile prevăzute de Partea a V-a a Tratatului de la Versailles⁵⁷. Un motiv al respingerii de către Anglia a unei alianțe cu Franța era acela că liderii politici englezi considerau injust Tratatul de la Versailles în privința Europei de Est. Anglia respingea constant implicarea în chestiunile litigioase ale Europei Centrale și de Sud-Est. Lloyd George exprima la acea vreme poziția politicii externe britanice declarând: „Poporul britanic... nu va fi pregătit să se lase implicat în divergențe ce ar putea să apară cu privire la Polonia, Danzig sau Silezia Superioară... Oamenii din Anglia au sesizat că populațiile din acea parte a Europei sunt instabile și ușor de inflammat; ele pot să se încaiere în orice clipă, după care e foarte greu să mai vezi în vălmășagul acela ce e bine și ce e rău”⁵⁸.

În ziua de 14 iulie 1924, Ramsey Mac Donald declara în Camera Comunelor: „N-am crezut și nu cred nici astăzi că am putea asigura pacea, atâta vreme cât Marea Britanie și Franța nu vor fi ajuns la un anumit grad de unitate, pe care nu l-au cunoscut în ultimii câțiva ani”⁵⁹. Reconcilierea franco-britanică rămânea vitală pentru asigurarea securității europene.

Planul Dawes a fost aprobat în cadrul Conferinței de la Londra din 16 iulie–5 august 1924 și, respectiv, 6-16 august 1924, urmând a intra în vigoare de la 1 septembrie⁶⁰. Potrivit conținutului acestuia, Germania primea un prim împrumut de 800 milioane de mărci, fiind stimulate și investițiile străine⁶¹. Se impunea evacuarea Ruhrului, agreată și de conducătorii armatei franceze, în frunte cu mareșalul Foch. Germania accepta planul Dawes⁶², dar, în același timp, renunța la ideea de dictat. Planul marca o etapă importantă în revenirea Germaniei printre marile puteri⁶³. În același timp, Statele Unite plăteau despăgubirile Germaniei, iar aceasta folosea surplusul rezultat din despăgubirile americane ca să-și modernizeze industria⁶⁴.

Acțiunile lui Herriot demonstrau noul curs în relațiile franco-britanice, survenit de la venirea sa la conducere. La 22 august 1924, Aristide Briand, „campionul înțelegerii cu Anglia”⁶⁵, preciza în Adunarea Națională că cel mai mare pericol pentru Franța era izolarea, în condițiile în care s-a renunțat la politica solidarității între Alianți. Destinderea survenită între cele două mari puteri permitea identificarea unui punct de vedere comun în problema securității europene⁶⁶. La 4 septembrie 1924, Mac Donald propunea soluția arbitrajului, acceptată de Edouard Herriot și transformată de N. Politis și E. Benes în *Protocolul pentru reglementare pașnică a diferențelor internaționale*⁶⁷. Acesta va fi adoptat la Geneva la 2 octombrie același an⁶⁸. Protocolul interzicea complet războiul și considera agresorul statul care recurgea la război încălcând dispozițiile Pactului și dispozițiile de la Geneva din 1924⁶⁹. Se introducea, astfel, formula *arbitraj, securitate, dezarmare*⁷⁰. În același timp, urmarea transformării Societății Națiunilor într-o alianță universală care să garanteze securitatea statelor membre. Documentul acorda dreptul Adunării de la Geneva de a stabili dinainte atitudinea guvernelor, „Societatea Națiunilor și nu Parlamentul britanic judeca dacă era vorba de agresiune sau nu”⁷¹. Poziția Poloniei față de acest protocol a fost expusă de Alexander Skrzynski în Dietă, la 28 octombrie 1924. Intrarea Germaniei trebuia să se facă cu anumite rezerve, în primul rând angajamentul acesteia de a respecta securitatea altor state. Evident că temerile ministrului polonez de externe vizau frontiera polono-germană⁷². Șeful diplomației poloneze rămânea un partizan al Societății Națiunilor și al alianței cu Franța⁷³. Noul guvern conservator britanic condus de Stanley Baldwin⁷⁴ respinge însă planul, întrucât, în viziunea engleză, pacea trebuia realizată prin lărgirea Societății Națiunilor, adică, prin participarea activă a Germaniei la viața internațională⁷⁵. Aceasta ar fi însemnat renunțarea la ocupația franceză în Ruhr și la planul Dawes, având menirea să ducă la o reconciliere franco-germană⁷⁶. Bineînțeles, apropierea franco-germană urma să se facă sub controlul și tutela Angliei. Austen Chamberlain, noul ministru de externe, declara în Parlament că „unitatea marilor puteri europene cu forța lor formidabilă ar putea impune pacea pe continent și, prin urmare, n-ar mai fi nevoie de acest Protocol”⁷⁷. De fapt, Anglia nu dorea să se implice în problemele Coridorului polonez, care ar fi însemnat implicit apărarea suveranității Poloniei⁷⁸. Așa cum am mai afirmat, interesul britanic pentru Polonia rămânea scăzut, considerat a se afla sub influența franceză. Ironia a făcut ca Anglia să intre în 1939 în război tocmai pentru apărarea suveranității Poloniei.

La 20 ianuarie 1925, Gustav Stresemann propune guvernului englez, în secret, încheierea unui pact de garanție vest-european⁷⁹. Planul german, inteligent manevrat de diplomația britanică, trebuia să pară doar o propunere de pace, venită din partea Germaniei⁸⁰. De această propunere nu era deloc străin Viscount D'Abernon, ambasadorul britanic la Berlin. Filogerman convins, acesta a susținut în permanență interesele Germaniei, de la recuperarea Coridorului polonez, până la revizuirea întregii frontiere cu Polonia⁸¹. În cercurile politice londoneze plana suspiciunea că propunerea germană urmărea obținerea de avantaje în Est⁸². În Polonia în schimb, gestul politic german a stârnit „consternare”⁸³.

La 9 februarie același an, ambasadorul german la Paris, von Hoesch, remitea în mod oficial guvernului francez un memorandum prin care Germania se angaja în mod oficial să garanteze în baza unui act statu-quo-ul pe Rin⁸⁴. Propunerea germană era, de fapt, un pact de neagresiune al statelor de pe Rin, redactat în conformitate cu articolele 42 și 43 ale tratatelor de pace de la Versailles. În mod deliberat erau lăsate în afară frontierele Cehoslovaciei și Poloniei. Schubert declarase ambasadorului rus la Berlin că Germania nu va garanta sub nici o „formă frontierele poloniei”⁸⁵. Manevrele abile ale diplomației germane nu puteau surprinde

totuși pe cei avizați, care erau la curent cu părerile generalului von Seeckt, șef al Reichswehr-ului între anii 1919–1926: „Existența Poloniei este intolerabilă și incomparabilă cu nevoile vitale ale Germaniei. Ea trebuie să dispară și va dispărea datorită propriei slăbiciuni interne, datorită acțiunii Rusiei și cu ajutorul nostru”⁸⁶. Afirmările generalului erau completate de cele ale lui Stresemann, care explica naționaliștilor de dreapta că nu va trece mult până când Germania „va putea să bată cu pumnul în masă”⁸⁷.

Memorandumul căuta să lase impresia că pactul era redactat în spiritul Societății Națiunilor, Germania propunând concomitent Franței și încheierea unui tratat bilateral de arbitraj. Maniera în care era redactat punea sub semnul întrebării eficacitatea Societății Națiunilor. Aceasta, deoarece propunea angajarea solemnă a Statelor Unite în garantarea faptului că Germania și Franța nu se vor ataca reciproc. Se știa însă că implicarea Statelor Unite nu era posibilă, nefiind membre ale Societății Națiunilor. În plus, orice tratat de garanție trebuia să aibă girul amintitei instituții⁸⁸. Propunerea germană avea în vedere garantarea doar a granițelor vestice ale Franței și Belgiei și folosirea arbitrajului, în caz de conflict, între aceste state și Germania. Garantarea angajamentului urma să revină Angliei care trebuia să intervină în caz de atac neprovocat fie de partea Germaniei, fie de partea Franței⁸⁹. Propunerea germană a luat prin surprindere Franța, bulversând mediile diplomatice. Exista bănuiala că inițiativa avea la origine o sugestie britanică, urmărind să afecteze poziția diplomatico-politică deținută de francezi⁹⁰. O notă verbală, din 23 februarie 1925, completa conținutul Memorandumului. Germania reitiera intenția de recuperare a teritoriilor ocupate de Aliați, renunțarea la Alsacia și Lorena, evitarea controlului exercitat de Societatea Națiunilor în zona demilitarizată și respectarea Tratatului de la Versailles⁹¹. Presa franceză avizată de conținutul acestuia, cu toate eforturile guvernului de a păstra discreția, a reacționat prompt, cerând explicații oficiale. În aceste condiții, Edouard Herriot este nevoit să asigure Polonia de faptul că Franța își va îndeplini obligațiile asumate prin tratate. Statul francez nu respingea propunerea, dar prezica că intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor reprezenta condiția securității de pe Rin. Parisul considera propunerea germană ca având un dublu avantaj. Pe de o parte, Germania renunța la Alsacia și Lorena, iar pe de altă parte, Anglia garanta securitatea Franței pe Rin⁹². Ambasadorul României de la Paris, Diamandy mărturisea că Paul Boncour i-a declarat că „Franța dorește control militar pe Rin”⁹³.

Propunerea germană viza doar concretizarea unui pact de garanție renan, fără un angajament ferm în privința granițelor cu Polonia și Cehoslovacia⁹⁴. Stresemann declarase în acest sens ambasadorului francez, la 16 martie 1925, că Germania nu va apela la forță în cazul acestor frontiere⁹⁵. În schimb, sugera eventuale negocieri. Guvernul francez a dat un răspuns oficial memorandumului german la 12 mai 1925. Aristide Briand îl informa pe Austin Chamberlain că accepta propunerea germană, cu rezerva extinderii garanțiilor la Polonia și Cehoslovacia. Din păcate, răspunsul britanic a fost fără echivoc: „Orice nouă obligație contractată de guvernul majestății sale trebuie să aibă un caracter specific și să se limiteze la menținerea statutului teritorial existent pe frontiera de vest a Germaniei. *„Guvernul majestății sale nu e dispus să-și asume alte obligații noi”*⁹⁶. Nicolae Titulescu a criticat această atitudine, sesizând, cu flerul său cunoscut, implicațiile negative pentru securitatea europeană, menționând că Anglia nu s-a mărginit să garanteze anumite granițe, dar că „a descoperit toate granițele Europei Centrale și Orientale prin afirmarea: că nu le garantează”⁹⁷. Din păcate, așa cum arăta „L'Europe Nouvelle”⁹⁸, din 15 iunie 1925, acordul în privința Rinului era însoțit de un dezacord în privința Dunării și a Vistulei.

Nota germană a fost bine primită în Anglia. Impresia în cercurile britanice era că, în sfârșit, Franța și Anglia erau puse pe picior de egalitate, realizându-se un echilibru. Reacția Poloniei, care se simțea amenințată, a fost promptă. Șeful diplomației poloneze, Alexander Skrzynski, „s-a declarat dezamăgit, deoarece tratatul era așteptat de Polonia cu mari iluzii”⁹⁹. În marile orașe poloneze au izbucnit spontan mari manifestații de protest antigermane. Numeroși etnici germani din Silezia vor fi expulzați¹⁰⁰. Teama populației era că garantarea frontierelor se va face numai în cazul Franței și Belgiei, iar Polonia va fi sacrificată. Pe 15 martie 1925, a avut loc o mare manifestație la Varșovia. Senatorul Balinski, președintele Consiliului municipal al Varșoviei, a subliniat gravitatea momentului, arătând că „Polonia are obligația de a respinge orice atingere a frontierelor sale”¹⁰¹. Wladislaw Grabski, președintele Consiliului de Miniștri al Poloniei, sublinia: „Suntem pătruși de sentimentul că Versailles este unitatea indivizibilă și că stipulațiile referitoare la frontiera occidentală a Germaniei au pentru noi aceeași valoare ca și acelea care stabilesc fruntariile ei orientale”¹⁰². Presa germană a acordat spații mari evenimentelor. Ziarul liberal „Morgenpost” scria: „Încercarea Germaniei de a revizui pe cale diplomatică frontiera occidentală a Poloniei a produs o vie emoție în Polonia”¹⁰³. „Vorschichte Zeitung” comenta la rândul său: „Polonia nu renunță la intențiile agresive la adresa Prusiei Orientale”¹⁰⁴. Alexander Skrzynski accentua faptul că „garantarea numai a granițelor Franței și ale Belgiei ar însemna sinuciderea Europei, a Europei în forma ei de astăzi, așa cum a făcut-o războiul și tratatele de pace”¹⁰⁵. Chamberlain declarase deja că guvernul britanic nu va risca niciodată viața vreunui soldat britanic pentru integritatea teritorială poloneză sau cehoslovacă în cazul unui atac german¹⁰⁶.

Aristide Briand concluziona că, chiar dacă „pactul de garanție nu merge decât până la Rin, esențial pentru Franța este să aibă bune relații cu Anglia”¹⁰⁷. În felul acesta Anglia recunoaște tratatele existente, iar Germania nu va reuși să provoace, așa cum și-a propus, dezbinarea dintre Aliați¹⁰⁸. În același timp, Anglia și Franța păstrau libertatea absolută în controlarea pactelor regionale¹⁰⁹. Din această poziție franceză, deducem caracterul ei concesiv, care va deruta aliații săi orientali.

În această situație, se impunea o colaborare mai strânsă între Polonia și Mica Înțelegere. Vor avea loc mai multe vizite reciproce, la nivel înalt. Mareșalul Josef Pilsudski a vizitat România în câteva rânduri¹¹⁰, iar regele Ferdinand împreună cu regina Maria au fost în Polonia¹¹¹. Cu prilejul acestor întâlniri, au fost avansate diferite proiecte de cooperare militară. Deși România a mediat conflictul polono-cehoslovac pentru Teschen și Jaworzyna¹¹², cu toate eforturile depuse de I.G. Duca, nu s-a ajuns la rezultate favorabile. Totuși, din octombrie 1923, se înregistrase un mic progres, adică se rezolvase problema trecerii prin Cehoslovacia a munițiilor atât pentru România, cât și pentru Polonia¹¹³. Statul român înțelegea prin activitatea depusă să contribuie la securitatea central-europeană, inclusiv prin apărarea Poloniei de un eventual atac german. În aprilie 1924, la convorbirile care au avut loc la București între I.G. Duca și Wielowieyski, ministrul român arăta: „După ce s-a pregătit extinderea tratatului nostru de bază prin promisiunea concursului armatei române, în caz de agresiune germană contra Poloniei, am menționat prima dată ideea oportunității cooperării cu Franța la lucrările Statelor noastre majore”¹¹⁴. Este sigur, arată ministrul român, „că noi servim propria noastră cauză, susținându-vă contra Germaniei”¹¹⁵. Colaborarea se impunea, cu atât mai mult, cu cât deveneau mai limpezi scopurile diplomației germane. Încă din mai 1924, Thomas Masaryk avertiza de acest pericol, prin interviul acordat ziarului „La Tribuna” din Roma: „Germania învinsă rămâne totuși un stat formidabil și-și va relua, fatalmente,

într-o zi sau alta, mersul european spre Răsărit; Berlin-Bagdad, continua el, a fost doar un program numai amânat, dar nu și părăsit¹¹⁶. Pentru a se evita împărțirea Europei în state cu granițe garantate și state cu granițe negarantate, la Conferința din mai a Micii Înțelegeri s-a decis o mai mare apropiere de Polonia și Grecia¹¹⁷. Statul elen aderase deja la această propunere¹¹⁸. Ideea centrală era formarea unui Locarno central-european, tocmai pentru a contracara eventuala negarantare a granițelor Poloniei și Cehoslovaciei de către marile puteri. În acest proiect trebuiau atrase Polonia, Austria și Ungaria. Interesele divergente dintre aceste state vor împiedica realizarea acestui acord. Nici Polonia nu intenționa intrarea în Mica Înțelegeri¹¹⁹. Încă din anul 1924, Polonia și România au acționat pentru extinderea prevederilor Convenției de alianță defensivă, din 1921. Practic, s-a căzut de acord că, alianța trebuie să intre în acțiune și în cazul în care s-ar fi produs un atac din Vest din partea Ungariei sau Germaniei¹²⁰. Alexander Skrzynski explica într-un interviu acordat ziarului „Rzeczpospolita” din 8 iunie 1925: „Polonia nu intenționează să intre în Mica Înțelegeri, deoarece problemele ce se pun în fața ei nu pot fi rezolvate în cadrul acestei alianțe”¹²¹. Mai curând, Polonia ar opta pentru o altă alianță, care să grupeze state cu aceleași interese. Eduard Benes declara că „Mica Înțelegeri a urmărit salvarea Europei Centrale”¹²², dar, continua el, pentru aceasta „s-ar fi convenit strângerea legăturilor cu Polonia”¹²³. Statul de pe Vistula părea mai interesat de o colaborare cu Mica Înțelegeri, ca o garanție pentru granița sa răsăriteană. Cehoslovacia, dincolo de chestiunea Teschen, considera că o apropiere prea mare de Polonia ar complica relațiile sale cu Uniunea Sovietică¹²⁴. Cu toate acestea, alianța a acționat ca un factor de echilibru și de stabilitate în Europa Centrală și de Sud-Est¹²⁵.

Șansa diplomației germane s-a numit schimbarea de guvern produsă în Franța. Politica diplomației franceze față de Germania era expresia a două opinii diferite. Pe de o parte, se afla Raymond Poincaré, convins că Germania trebuie să îndeplinească integral prevederile Tratatului de la Versailles. În calitate de președinte al guvernului a ordonat ocuparea zonei Ruhr în ianuarie 1923¹²⁶, pentru a pedepsi astfel Germania care se sustrăgea de la plata reparațiilor¹²⁷. Gestul său a fost însă dezavuat de opinia publică franceză, ducând și la încordarea relațiilor cu Anglia. Lloyd George avea să remarce mulți ani mai târziu: „Dacă nu ar fi existat Rapallo, nu ar fi existat nici Ruhr-ul”¹²⁸. Inițiativa unilaterală franceză a demonstrat de fapt că Franța își pierduse capacitatea de a acționa pe cont propriu. Alegerile din 11 mai 1924 au penalizat politica de forță a lui Poincaré, care n-a mai fost ales. Câștigător a ieșit Edouard Herriot, care reprezenta Cartelul stângii¹²⁹. Aristide Briand va intra în guvernul condus de Paul Painlevé, în calitate de ministru de externe. Relațiile franco-germane vor trece pe primul plan, de la venirea sa. Experiența sa politică contura imaginea unui bărbat subtil, capabil să găsească linii de compromis în situații dificile. Încă din 1921, era convins că singura cale de realizare a păcii în Europa este reconcilierea franco-germană. Opinia publică franceză, neobișnuită cu asemenea rezolvări de situații, trebuia pregătită. De aceea, Briand se va confrunta cu opoziția de dreapta, influențată de Action Française¹³⁰. Înzestrat cu „un imens talent oratoric și ingeniozitate nelimitată”¹³¹, va depune mari eforturi în calea reconcilierii franco-germane. Politica sa era cu mult diferită de aceea a predecesorilor săi, Clemenceau și Poincaré¹³². Conștient de dificultățile economice ale războiului, a inițiat o apropiere față de Anglia și de reconciliere cu Germania¹³³. Pentru acest motiv, a fost supranumit „pelerinul pacifist” și recompensat, mai târziu, cu Premiul Nobel pentru pace. Din păcate, politica sa a fost interpretată de Polonia ca una de abandonare, în favoarea Germaniei. Va fi unul din motivele pentru care acest stat, după Locarno, va manifesta rezerve față de

diplomația franceză. Franța nu a adoptat o atitudine fermă, considerând că era mai bine ca Germania să fie primită în Societatea Națiunilor, decât să formeze cu alte state¹³⁴ un grup de țări nemulțumite. Se preîntâmpinau astfel, în viziunea sa, eventualele manifestări de revanșă, inclusiv pe cale militară, venite din partea acestora. Această nouă orientare era, de fapt, expresia punctului britanic de vedere. Diplomația britanică sugera că o atitudine dură n-ar fi tocmai oportună. Germania, o dată în Societatea Națiunilor, avea să recurgă doar la metode pașnice pentru rezolvarea problemelor sale¹³⁵. În această viziune, rolul Angliei, de arbitru al Europei, se impunea aproape de la sine. Polonia va avea o reacție negativă, deoarece poziția sa devenea extrem de vulnerabilă. Alexander Skrzynski era neliniștit de posibila modificare a tratatelor de la Versailles declarând: „Apărarea Londrei nu începe nici la Calais, nici chiar la Rin, ci pe malurile Vistulei“, iar garantarea păcii numai în Vest „nu înseamnă pace, ci război“¹³⁶. Inițiativa franceză producea o bună impresie la București, confirmând opinia că, de „data aceasta, Germania nu se va mai putea sustrage de la onorarea obligațiilor sale. Laptew, însărcinatul cu afaceri română la Londra, scria Ministerului Afacerilor Străine: „văd un mijloc pentru a agaranta pacea europeană și un instrument care, lărgit la toate Puterile, va putea servi cu folos la pacea europeană“¹³⁷. Impresia împărtășită de unele ziare din România era că „Franța a ajuns izolată în politica europeană, iar prin ideea pactului de siguranță s-a admis în principiu revizuirea tratatelor de pace“¹³⁸.

În cursul întrevederii dintre ministrul român de externe, I.G. Duca, și omologul său polonez, Alexander Skrzynski, a fost abordată și chestiunea negocierilor dintre Briand și Chamberlain. Șeful diplomației poloneze a fost de părere că aceste negocieri sunt de bun augur și că „Germania trebuie să fie primită în Societatea Națiunilor pentru a se introduce în Europa un spirit de respectare a tratatelor“¹³⁹. Într-o convorbire cu Raymond Poincaré, Duca reproșa Franței că a sacrificat securitatea aliaților săi din Europa Centrală, care erau în același timp și aliații României¹⁴⁰. Franța era percepută în România ca o apărătoare a tratatelor de pace. Pentru România, aliata Poloniei¹⁴¹, era deosebit de important ca granița acesteia cu Germania să fie garantată, pentru a se asigura stabilitatea în zonă. Comentând această chestiune, ministrul României la Paris afirma la 2 iunie 1925: „Ce va fi pacea pe Rin dacă nu va fi pace pe malurile Dunării sau ale Vistulei“¹⁴². Cu toate acestea, România a salutat ideea pactului de siguranță, discursul lui I.G. Duca producând o bună impresie¹⁴³. Statul român urmărea mersul evenimentelor cu maximă atenție, după cum se poate constata din telegramele și rapoartele trimise de Alexandru Iakovaky din Varșovia¹⁴⁴. Acesta fusese acreditat în capitala Poloniei încă din ianuarie 1925, înlocuindu-l pe Alexandru Florescu. Până în 1927, când își va încheia misiunea, Iakovaky a informat guvernul român despre evoluția politică din Polonia contribuind la strângerea legăturilor dintre cele două state. Nicolae Titulescu atrăsese atenția încă din 18 martie 1925 lui Edouard Herriot că în locul unor pacte regionale, cu eficiență limitată, mult mai util ar fi un pact general de securitate. Un astfel de pact ar exprima solidaritatea semnatarilor față de orice agresiune. „Sentimentele, spunea Titulescu, n-ajung, ne trebuie o politică constructivă pe care n-o văd“¹⁴⁵. Împărțirea Europei în state cu granițe garantate și state cu granițe negarantate neliniștea, prin urmare, pe toată lumea¹⁴⁶.

Germania a revenit printre marile puteri grație și activității laborioase întreprinse de August Stresemann¹⁴⁷. Abil, inteligent, fin diplomat, a știut să-și ascundă adevăratele sentimente, pozând în apărător al păcii europene. În realitate, consideră că Franța pretexta securitatea pe Rin tocmai pentru a-și justifica efectivele militare mari¹⁴⁸. Spre deosebire de naționaliști a înțeles importanța unei înțelegeri cu

englezii și parțial cu francezii pentru a ușura prevederile Tratatului de la Versailles. În permanență, prin inițiativele sale diplomatice, unele sugerate de Londra, a urmărit să redă Germaniei locul de pe scena europeană. Sprijinit de lordul britanic D'Abernon, pe care-l numea *Lord protector of Germany*, pentru sentimentele sale filogermane și francofobe¹⁴⁹, Stresemann a urmărit recuperarea Alsaciei și Lorenei, anexarea Austriei, revizuirea planului Dawes, retrocedarea Saarului, obținerea și menținerea fostelor colonii germane, retragerea Comisiei aliate de control și anularea Tratatului de pace de la Versailles. Pentru realizarea acestor obiective a colaborat în secret cu Rusia bolșevică, cele două state având interese comune față de Polonia. Acest aspect este demonstrat de corespondența purtată prin intermediul ambasadorului german la Moscova, Brockdorff-Rantzau, cu Cicerin¹⁵⁰. Rusia și-a exprimat de mai multe ori opinia că intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor va permite modificarea frontierelor cu Polonia. În fond, politica lui Stresemann era una de împlinire a intereselor Germaniei ținând cont de realitatea geopolitică concretă. „Principala slăbiciune militară a Germaniei“, scria el, „ilustrează limitele, natura și metodele politicii externe a țării“¹⁵¹. Pentru modul oportunist¹⁵² de realizare a scopurilor sale, pozând în masca unui protector al păcii europene, istoricul francez Maurice Baumont l-a comparat cu Machiavelli¹⁵³. Frank H. Simmonds îl considera, în schimb, un „german de rasă pură“¹⁵⁴. Stresemann a fost primul lider de orientare democratică a Germaniei care a reușit să exploateze avantajele geopolitice ale Tratatului de la Versailles.

La 12 mai 1925, Briand i-a propus lui Chamberlain încheierea unui tratat anglo-franco-belgian pentru garantarea frontierelor din Europa Occidentală¹⁵⁵. Franța considera că tocmai lipsa unui act de garanție a împiedicat până acum pacea generală¹⁵⁶. Deși Chamberlain, poate cel mai francofil ministru britanic, s-a declarat de acord¹⁵⁷, Baldwin s-a împotrivit. În aceste condiții, Briand răspundea propunerilor lui Stresemann, la 16 iunie 1925. Nota franceză condiționa semnarea pactului de garanție și siguranță de primirea Germaniei în Societatea Națiunilor¹⁵⁸. Revista „L'Europe Nouvelle“ consemna la 2 iunie 1925: „Dacă germanii, neținând seama de mirajul moscovit, vor căuta un loc loial în Societatea Națiunilor, organizarea pacifistă a Europei va face un pas înainte“¹⁵⁹. Garanțiile oferite Germaniei nu trebuiau să aducă vreo modificare a statutului teritorial european. În acest nou tratat, trebuia ca Belgia să fie inclusă ca „stat direct interesat“¹⁶⁰. Răspunsul francez mai punea o condiție: trebuiau semnate în mod obligatoriu tratate de arbitraj cu Polonia și Cehoslovacia, după modelul celor semnate între Franța, Belgia și Germania. Franța, interesată de apărarea intereselor sale în Europa Centrală, informa Polonia de conținutul Pactului renan care prevede garanția Angliei și obligația pentru Germania de a încheia tratate de arbitraj cu Polonia și Cehoslovacia¹⁶¹. În același timp, Anglia recunoștea Franței dreptul de a trece prin zona demilitarizată de pe Rin pentru a veni în ajutorul Poloniei¹⁶². La întrevvedere pe care a avut-o cu titularul Legației României de la Paris, Diamandy, Aristide Briand s-a declarat convins că Pactul „va avea un ecou deosebit în opinia publică engleză“¹⁶³. În aceeași perioadă, Franța își declara disponibilitatea de a încheia un tratat cu România. Atitudinea franceză se explica și prin teama de a nu rămâne izolată, în urma unei înțelegeri dintre Germania și Marea Britanie.

La 20 iulie 1925, ambasadorul german la Paris îi înmâna lui Briand o notă care conținea aprecieri la adresa răspunsului francez din 16 iunie. Se preciza că încheierea unui acord de securitate, așa cum au propus germanii, nu însemna modificarea acordurilor existente, dar guvernul german considera că pentru viitor „nu se va exclude posibilitatea ca tratatele existente să fie adaptate, pe calea înțelegerii pașnice, la condițiile schimbate într-un moment dat“¹⁶⁴. Referitor la

intrarea în Societatea Națiunilor, nota stipula disponibilitatea Germaniei pentru acest pas, dar numai după realizarea unei dezarmări generale. În mediile politice berlineze se știa însă că intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor nu va însemna și renunțarea la revizuirea frontierelor cu Polonia¹⁶⁵.

În acest interval de timp, schimbul de note a continuat. De Margerie, ambasadorul francez la Berlin, îi comunica lui Stresemann, la 24 august, opiniile guvernului său. Franța își exprima regretele referitoare la rezervele Germaniei față de Societatea Națiunilor și reamintea că „aderarea Germaniei la Societatea Națiunilor, conform dreptului valabil pentru toți, rămâne baza oricărei înțelegeri privind securitatea, tocmai inexistența unei astfel de securități a împiedicat până acum dezarmarea generală prevăzută în statut¹⁶⁶. Guvernul francez admitea principiul arbitrajului obligatoriu, premisă indispensabilă pentru un pact de genul celui propus de memorandumul german.

La 27 august 1925, Germania se declara de acord cu propunerea franceză ca experți juridici francezi, germani, britanici, italieni și belgieni să se întâlnească pentru a dezbate problemele legate de conținutul schimbului de note dintre Aliați. Reuniunea experților juridici s-a desfășurat la Londra între 31 august–4 septembrie 1925, prilej cu care s-au conciliat, în mare, punctele divergente. Germania a respins ferm însă orice propunere ca o altă putere să garanteze tratatele de arbitraj cu vecinii răsăriteni¹⁶⁷. Experții au redactat un text în doar șase zile, depășind toate așteptările. Germania obținea garantarea frontierei occidentale. Franța reușea menținerea legăturilor cu Polonia și Cehoslovacia. Anglia nu își lua angajamente suplimentare, refăcând astfel balanța europeană a puterilor. Impresia produsă la cunoașterea conținutului proiectului a fost de încredere în realizarea pactului de garanție. Raportul favorabil al dr. Gauss la Berlin, întâlnirile dintre Chamberlain, Briand, Vandervelde, Scialoja (ministrul de externe italian), de la Geneva, cu prilejul celei de a VI-a sesiuni a Societății Națiunilor, au contribuit la întărirea acestei atmosfere¹⁶⁸. Convingerea participanților a fost că doar acordurile regionale în sensul propunerii germane de la 9 februarie 1925 rămâneau singurul mijloc de materializare a securității¹⁶⁹. Pe fondul acestor preocupări, Cehoslovacia iniția la Berlin, prin Eduard Benes, negocieri pentru o eventuală extindere a pactului de garanție¹⁷⁰. Presa polonă a dezavuat demersul cehoslovac, precizând că tratatul de arbitraj și pactul de siguranță trebuie să fie strâns unite¹⁷¹. Ministrul de externe polonez, Alexander Skrzyński, a precizat că negocierile privind frontierele Poloniei cu Germania trebuie să se ducă imediat după negocierile privind pactul renan și între aceleași persoane¹⁷². Poziția poloneză, menținută pe parcursul desfășurării lucrărilor Conferinței, nu va fi abandonată decât la presiunea Franței. În aceste negocieri, Polonia se bazează pe Franța, iar în ceea ce privește raporturile cu Anglia, Skrzyński a afirmat că „Polonia dorește să profite de vizita lui Cicerin la Varșovia, pentru a demonstra Angliei că Polonia nu este o cantitate neglijabilă și că atitudinea guvernului polon va fi determinată de sprijinul pe care Anglia este dispusă să-l dea Germaniei¹⁷³. Convingerea noastră este că Polonia a adoptat o poziție riscantă, neînțelegerile cu Cehoslovacia făcând să nu poată fi abordată o poziție comună. Discuțiile avute din vara anului 1924, finalizate la 20 aprilie 1925, n-au eliminat suspiciunile reciproce¹⁷⁴. De acest lucru a profitat Germania, care, sprijinită de Anglia, și-a apropiat obiectivele.

Constatăm în această perioadă și o mărire a atenției, acordată de către Vatican, problemelor poloneze. Suveranul pontif Pius al XI-lea, care susținea cauza Poloniei, a declarat că „ar fi fost preferabil o extindere a prevederilor pactului de pe Rin la frontiera orientală a Germaniei¹⁷⁵. Partidul Popular Catolic italian și-a expus părerea în ziarul „Il Popolo“, arătând că interesele Italiei cer ca interesele să

fie garantate pretutindeni¹⁷⁶. Italia reintra în politica europeană de pe poziția unei mari puteri, susținând, din păcate, tot mai mult ideea revizuirii frontierelor. De fapt, această țară a urmărit la Locarno mai mult recunoașterea sa de mare putere decât garantarea frontierelor¹⁷⁷.

Prin nota din 15 septembrie, adresată guvernului german, Franța se declară de acord cu organizarea unei reuniuni a miniștrilor de externe a statelor participante. Se propunea, în acest sens, să se desfășoare la începutul lui octombrie cel târziu o Conferință pe un teritoriu neutru, „cel mai recomandabil Elveția¹⁷⁸”.

Pentru a afla poziția celorlalte guverne, note cu același conținut fuseseră adresate guvernelor Angliei, Italiei și Belgiei. Guvernul german răspundea Aliatilor, în ziua de 26 septembrie 1925, că împărtășește întru totul dorința guvernelor aliate de a nu tergiversa negocierile privind încheierea unui pact de securitate¹⁷⁹ și propunea ca dată a întâlnirii „ziua de 5 octombrie 1925”.

În aceeași zi, guvernul german dădea și o *Declarație verbală*, afirmând că o eventuală aderare a Germaniei la Liga Națiunilor nu trebuie astfel înțeleasă ca și cum s-ar accepta afirmațiile menite să justifice îndatoririle internaționale ale Germaniei, care cuprind în sine o împovărare morală a poporului german¹⁸⁰.

În finalul acestei declarații se arăta că atâta timp cât va persista „starea prelungirii ocupării unui mare teritoriu german, considerată ca nedreaptă de către poporul german, nu se poate restabili încrederea în dezvoltarea pașnică, de care depinde eficiența înțelegerilor internaționale în perspectivă¹⁸¹”. Schimbarea atitudinii germane se datora vizitei la Berlin a lui Cicerin, ministrul de externe al URSS. Acesta l-a prevenit pe Stresemann că noile angajamente pe care Germania era pe cale să le adopte contraveneau Tratatului de la Rapallo. Guvernul francez a notificat, în numele Aliatilor Germaniei că obligațiile acesteia sunt înscrise în Tratatul de la Versailles, care nu a suferit nici o modificare „prin negocierile privind pactul de securitate”. În ceea ce privește evacuarea zonei Köln și problema dezarmării Germaniei, guvernul francez menționa că „depinde de Germania însăși de a grăbi soluționarea prin efectuarea îndeatoririlor sale¹⁸²”. Intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor trebuia, deci, să se facă fără condiții prealabile¹⁸³. Astfel s-a ajuns la organizarea Conferinței de la Locarno.

NOTE

1. Witold Pronobis, *Polska c XX wieku*, Editura Spotkania, Warszawa, 1996, p. 41.
2. Robert Machray, *Poland of Pilsudski*, George Allen and Unwin, London, 1936, p. 158–159.
3. M.Z. Dziwianowski, *Josef Pilsudski a European Federalist*, Stanford Press, Illinois, 1983, p. 3; Georges Moresthe, *Le Marechal Pilsudski et la Pologne Renaissance*, în „Revue Bleue”, tome XV, 1921, p. 58–61.
4. W. Pronobis, *op. cit.*, p. 33–34. *The Historical Encyclopedia of World War II*, Macmilan Reference Book, 1996, p. VIII.
5. Michal Tymowski, Jerzy Holzer, Stanislas Kieniewicz, *Historia Polski*, Warszawa, 1986, p. 285–287.
6. Norman Davies, *Histoire de la Pologne*, Fayard, Paris, 1986, p. 41.
7. Florin Anghel, *Polonia, mai 1926. O lovitură de stat necesară?*, în „Magazin istoric”, nr. 4 (362), an. XXXI, mai 1997, p. 71.
8. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, Arh. M.A.E.), fond 71/Polonia. Relații cu România, 1920–1944, vol. 52, fila 73.
9. „Viața românească”, an XXVII, nr. 5–6, mai-iunie 1925, p. 325.

10. Emilian Bold, Ilie Seftiu, *Pactul Molotov-Ribbentrop. Antecedente*, Editura Institutului European, Iași, 1998, p. 57.
11. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, A.N.I.C.), fond Casa Regală – Ferdinand, dosar 28/1925, fila 56 (Raport din 15 iunie 1925, de la Varșovia, Iakovaky către Externe).
12. Ioan Ciupercă, *România în fața recunoașterii Unității Naționale. Repere.*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1996, p. 82.
13. Arh. M.A.E., Fond 71/Polonia, vol. I, fila 297.
14. Adrian Grecu, *De la ideea războiului preventiv la tratatul de neagresiune. Aspecte ale relațiilor polono-germane la începutul anilor '30*, în „Revista istorică” (București), tom. VIII, nr. 7–8, 1997, p. 539.
15. I. Ciupercă, *Locarno Oriental. Semnificația unui eșec, 1925–1937 (I)* (în continuare, *Locarno Oriental...*), în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol””, Iași (în continuare, AIIA), tom. XXIV/2, 1987, p. 211.
16. Em. Bold, *Conferința de la Locarno. Reflexe...*, p. 537.
17. Frank H. Simmonds, *Histoire l'Europe a d'après de guerre, de Versailles au lendemain de Locarno*, Payot, Paris, 1929, p. 108.
18. Constantin Buse, *op. cit.*, p. 868.
19. *The Shifting Balance of World Forces (1891–1945)*, în „The New Modern History”, vol. XII, Second Edition, Cambridge, 1968, p. 229.
20. *Ibidem.*
21. „Viața Românească”, an. XVII, nr. 1, ianuarie 1925, p. 286; Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura All, București, 1998, p. 206. Fărămițarea Germaniei era singura modalitate pentru francezi de a păstra echilibrul european.
22. *Ibidem.*
23. I. Ciupercă, *Rolul statelor...*, p. 136.
24. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 218.
25. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. Relații cu România 1920–1944, vol. 24, fila 74 (Raport din 5 noiembrie 1924, de la Iakovaky, pentru Externe).
26. I. Ciupercă, *Locarno Oriental...*, p. 213.
27. W. Pronobis, *op. cit.*, p. 70.
28. R. Machray, *op. cit.*, p. 126.
29. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 219.
30. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno*, p. 26.
31. *Ibidem.*
32. „Revista Vremii”, an. II, nr. 16, 18 noiembrie 1923, p. 9.
33. *Ibidem.*
34. André Maurois, *Istoria Angliei*, vol. II, Editura Politică, București, 1970, p. 307.
35. Em. Bold, *Conferința de la Locarno. Reflexe...*, p. 538; Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 113.
36. I. Ciupercă, *Locarno Oriental...*, p. 212.
37. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 219.
38. „Revista Vremii”, an. II, nr. 16, 18 noiembrie 1923, p. 10.
39. „Revue d'Allemagne”, nr. 7, mai 1928, p. 664.
40. „Revista Vremii”, an. III, nr. 1, din 4 ianuarie 1923, p. 5.
41. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 119; N. Davies, *Europe...*, p. 942. Cartea lui Keynes, *Consecințele economice ale păcii*, va fi tipărită în 140 000 exemplare și tradusă în unsprezece limbi.
42. *Ibidem.*
43. V. Moisiuc, *op. cit.*, p. 70. Lloyd George a susținut punctul de vedere german.
44. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 227.
45. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 146.
46. Frederic C. Nanu, *op. cit.*, p. 94.
47. *Ibidem.*
48. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 227.
49. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 149.

50. I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 225.
51. Frederic C. Nanu, *op. cit.*, p. 94.
52. „L'Esprit internationale“, l'erre, l'anne, no. 2, avril 1927, p. 187.
53. E. Campus, *Din politica...*, p. 260–261.
54. V. Moisiuc, *op. cit.*, p. 156–160.
55. Edouard Herriot, *Pagini de jurnal*, Editura Politică, București, 1968, p. 133.
56. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 198. Premierul englez avea o origine socială obscură, dar maniere aristocratice.
57. E. Herriot, *op. cit.*, p. 135–136.
58. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 228.
59. E. Herriot, *op. cit.*, p. 142–143.
60. V. Moisiuc, *op. cit.*, p. 162–172.
61. N. Davies, *Europe...*, p. 942.
62. Em. Bold, *Diplomația de Conferințe* (în continuare, *Diplomația...*), Editura Junimea, Iași, 1991, p. 100–130.
63. Idem, *Conferința de la Locarno (octombrie 1925). Premise*. în „Analele științifice ale Universității „Al. Cuza” din Iași (în continuare, A. S.U.I.), seria a. Istorie, tomul XXIX, 1983, p. 47.
64. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 246.
65. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 115. *The Shifting Balance of World Forces (1891–1945)*, p. 230.
66. E. Herriot, *op. cit.*, p. 157.
67. „Revista Vremii”, an. IV, din 24 februarie 1924, p. 16.
68. „L'Esprit internationale“, l'erre, l'anne, no. 2, avril 1927, p. 200.
69. *România în relațiile internaționale*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 467; N. Davies, *Europe...*, p. 950. *The Shifting Balance of World Forces (1891–1945)*, p. 239.
70. Valeriu Florin Dobrinescu, *Titulescu, Antonescu și relațiile româno-engleze în anul '20*, Editura Neron, Focșani, 1996, p. 32; I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 226.
71. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 224.
72. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. Relații cu România 1920–1944, vol. 52, fila 67.
73. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 31.
74. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 224.
75. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. Relații cu România 1920–1944, vol. 24, fila 74.
76. Idem.
77. Em. Bold, *Diplomația...*, p. 137.
78. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 221.
79. Zigmund Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 33.
80. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. Relații cu România 1920–1944, vol. 52, fila 24.
81. Zigmund Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 39.
82. *Ibidem*, p. 34.
83. *Ibidem*.
84. „Viața Românească”, XVII, nr. 8, august 1925, p. 286; Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 232. *The Shifting Balance of World Forces (1891–1945)*, p. 233.
85. Zigmund Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 37.
86. *Ibidem*, p. 32.
87. Gerhard Ritter, *The military and politics in Germany*, în „Journal of European Affairs”, vol. XV, aprilie 1955, Number One, p. 268.
88. Zigmund Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 34.
89. *Ibidem*.
90. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 232.
91. *Ibidem*.
92. *Ibidem*.
93. A.N.I.C., fond Casa Regală – Ferdinand, fila 74 (Telegr. nr. 6505, 14 martie 1925, de la Paris, Diamandy către Externe).

94. Frank Simmonds, *op. cit.*, p. 232. „Revue Bleue“, din 4 aprilie 1925, intuia că propunerea germană era o dovadă clară că „Germania complotază împotriva Poloniei“, „Revue Bleue“, nr. 7, din 4 aprilie 1925, p. 240.
95. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno*, p. 35.
96. M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1060, „L'Esprit international“, l'erre, l'anne, no. 2, avril 1927, p. 201.
97. *Titulescu și strategia...*, p. 83; Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 204.
98. „Viața Românească“, an. XVII, nr. 4, aprilie 1925, p. 362.
99. A.N.I.C., fond Casa regală – Ferdinand, dosar 10/1925, fila 1 (Raport din 28 februarie 1925, Iacovaky pentru Ministerul de Externe).
100. Idem, fila 2 (teleg. nr. 13.300/11 martie 1925, Iacovaky către Externe). Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 232.
101. Ibidem, dosar 27/1925, fila 59 (teleg. nr. 1142 de la Varșovia, 18 martie 1925, Iacovaky către Externe).
102. Ibid.
103. Ibid.
104. Ibid.
105. I. Ciupercă, *Locarno. Oriental...*, p. 222.
106. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 34.
107. A.N.I.C., fond Casa regală – Ferdinand, dosar 27/1925, fila 90 (teleg. nr. 6696, 14 iunie 1925, de la Paris, Diamandy către Externe).
108. Idem.
109. *Ibidem*.
110. *Ibidem*., fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare, P.C.M.), dosar 2/1922, fila 12. R. Machray, *op. cit.*, p. 160.
111. Arh. M.A.E., fond C-100, dosar 120.
112. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 38.
113. Arh. M.A.E., fond Mica Înțelegere, dosar 18, fila 2 (teleg. de la Varșovia din 5 octombrie 1923, Florescu către Externe).
114. E. Campus, *Mica Înțelegere...*, p. 73.
115. *Ibidem*.
116. Arh. M.A.E., fond Convenții-114, dosar 42, fila 5 (raport din 14 mai 1924, de la Praga, Constantin Hiott pentru Externe).
117. Ibidem, dosar 5, Conferința Micii Înțelegeri, București, 8–12 mai 1925. La 11 mai 1925, Austen Chamberlain aprecia în ziarul britanic „Daily Express“ că „Organizația Micii Înțelegeri a fost o mișcare de încercuire a Germaniei. În ceea ce privește solidaritatea sa este un element de la care nu se poate aștepta mult“.
118. A.N.I.C., fond Casa regală – Ferdinand, dosar 28/1925, fila 9. (Raport din 11 iunie 1925 de la Atena, Langa-Rășcanu pentru Externe).
119. Ibidem, fila 73 (teleg. 2247, 8 iunie 1925, de la Varșovia, Iacovaky către Externe).
120. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. Relații cu România 1920–1944, vol. 52, fila 10.
121. *Ibidem*, vol. , fila 190.
122. Edouard Benes, *La Petite Entente*, în „L'Esprit international“, l'erre, l'anne, no. 3, juillet 1927, p. 302.
123. *Ibidem*, p. 367.
124. Keith Hitchins, *România 1866–1947*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 425; Moisuc, *op. cit.*, p. 108.
125. Dumond – Wilden, *Les roles de la Petite Entente*, în „Revue Bleue“, 2 aout 1924, p. 529.
126. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 115. *The Historical Enciclopedia of World War II*, Macmilan Reference Book, 1996, p. XII.
127. Em Bold, *Diplomația...*, p. 133.
128. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 241.
129. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 29.
130. Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. III, Editura Politică, București, 1973, p. 132.
131. „Viața Românească“, an. XVII, nr. 5–6, mai–iunie 1925, p. 322.
132. Em. Bold, *Diplomația...*, p. 134.

133. Bertrand de Jouvenel, *op. cit.*, p. 254.
134. A.N.I.C., fond Casa regală – Ferdinand, dosar 27/1925, fila ? (teleg. nr. 942, 24 mai 1925, de la Berna, Nanu către Externe).
135. Em. Bold, *Diplomația...*, p. 138.
136. Titulescu și strategia, p. 143.
137. Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 34.
138. „Țara nouă” (Cluj), an. VI, nr. 22, 31 mai 1925, p. 709.
139. A.N.I.C., fond I.G. Duca, dosar 67/1925, fila ? (teleg. nr. 3328, 20 august 1925, de la Varșovia, Iacovaky către Externe).
140. I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 202.
141. Gh. Zaharia, Gh. Botoran, *op. cit.*, p. 96; „Revue Des Deux Mondes”, tom. XX, septembrie 1921, p. 235-239. „Revue Bleue”, tom. XV, septembrie 1922, p. 59-62.
142. „Adevărul”, an. XXVIII, nr. 12.689, din 2 iunie 1925.
143. „Lumea”, an. VIII, nr. 2110, din 11-09-1925, p. 1.
144. Arh. M.A.E., fond 71/Polonia. Relații cu România 1920-1944, vol. 52, fila 171/177. (Raport din 29 ianuarie 1925, de la Varșovia, Iacovaky pentru Externe).
145. Titulescu și strategia..., p. 402.
146. „Țara nouă” (Cluj), an. VI, nr. 22, 31 mai 1925, p. 709.
147. N. Davies, *Europe...*, p. 942. Cf. Hans W. Gatzke, *The Stresemann Papers*, în „Journal of Modern History”, XXVI, no. 1, March 1954, p. 49-59.
148. Em. Bold, I. Ciupercă, *Ascensiunea nazismului (1919-1936). Cum a fost posibil?*, Ed. Junimea, Iași, 1995, p. 21.
149. *Ibidem*. Cf. *The Shifting Balance of World Forces (1891-1945)*, p. 233.
150. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 36. Cf. Harvey L. Dyck, *German – Soviet relations and the Anglo-Soviet Break, 1927*, în „The Slavic Review”, Vo. XXV, Number 1, March 1966, p. 69.
151. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 244.
152. „Revue d’Allemagne”, nr. 3, janvier 1928, p. 216-226.
153. M. Baumont, *La faillite de la paix (1918-1939)*, vol. I, 4-edition Paris, 1960, p. 322.
154. Frank H. Simmonds, *op. cit.*, p. 231.
155. „Lumea” (Iași), an. VIII, nr. 2099, 22 august 1925, p. 1.
156. *Idem*, nr. 2110, din 11 septembrie 1925, p. 1.
157. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 250.
158. Arh. M.A.E., fond 9. Convenții, fond 1 (teleg. nr. 668, 30 mai 1925, de la Paris, Diamandy către Externe).
159. „Viața Românească”, an. XVII, nr. 5-6, mai-iunie 1925, p. 6-362.
160. M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1061.
161. Arh. M.A.E., fond 9. Convenții, f 1 (teleg. nr. 668, 30 mai 1925, de la Paris, Diamandy către Externe).
162. *Ibidem*.
163. *Ibidem*.
164. Constantin Buse, *op. cit.*, p. 882.
165. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 32.
166. Z. Wroniak, *op. cit.*, p. 36.
167. Em. Bold, *Diplomația...*, p. 150.
168. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 43.
169. Em. Bold, *Diplomația...*, p. 151.
170. „Lumea”, an. VIII, nr. 2122, 25 septembrie 1925, p. 1.
171. A.N.I.C. fond Casa regală – Ferdinand, dosar 17/1925, fila 3 (teleg. nr. 3843, 24 septembrie 1925, de la Varșovia, Iacovaky către Externe).
172. *Ibidem*.
173. *Ibidem*.
174. Zigmund J. Gasiorowski, *Stresemann and Poland before Locarno...*, p. 38.
175. A.N.I.C., fond Casa regală – Ferdinand, dosar 17/1925, fila 156 (teleg. nr. 222, 14 septembrie 1925, de la Roma, către Externe).
176. *Ibidem*.

177. H. Kissinger, *op. cit.*, p. 249.
178. Z. Wroniak, *op. cit.*, p. 36.
179. Constantin Buse, *op. cit.*, p. 883.
180. Ibidem; V. Moisuc, *op. cit.*, p. 181.
181. Ibidem.
182. M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1063.
183. „Viitorul”, an. XVIII, nr. 5277, din 4 octombrie 1925, p. 3.

SUMMARY

The Conference in Lucarno occupies an important place in the diplomatic context between the two World Wars for the evolution of the East-and Central-European states. The problem of Poland and its boundaries opened the gates for revisionism. Poland was the victim of this policy and at the same time it represented a factor in the fateful relationship between Germany and the USSR.

Poland's evolution within the international relations following the Conference in Lucarno represents the „key” to understanding the relations between the big powers in Central-and East-Europe.

SCRIITORUL ȘI DIPLOMATUL TEODOT HALIP

Oksana Kolodii

Cernăuți

Printre literații și activiștii publici de vază din Bucovina la hotarul secolelor XIX–XX se înscrie și numele înnăscutului intelectual Teodot Halip – adept cu vederi radicale al principiilor civilizației europene. Fiind jurist de profesie, el a fost un apărător ferm al egalității în drepturi sociale pentru concetățenii săi indiferent de apartenența lor națională, starea materială și poziția ierarhică în societate. În sfera intereselor și preocupărilor sale s-au aflat mulți militanți ucraineni și români de vază ai timpului, inclusiv asemenea personalități neordinare cu vederi politice deosebite, ca scriitorii Osip Makovei și Iraclie Porumbescu, profesorul Stepan Smal-Stocki și mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici, lingvistul Vasil Simovici și compozitorul Carol Mikuly, oamenii politici Omelian Popovici și Nicolai Vasilco ș.a.

El a înțeles profund diversitatea de concepții și atmosfera relațiilor din acea epocă și a încercat să dea o apreciere obiectivă oamenilor, faptelor și evenimentelor. Apreciind, de exemplu, meritele lui S. Smal-Stocki în fața comunității ucrainene, T. Halip a recunoscut, totodată, și pe bună dreptate, marea contribuție a activității profesorului Aron Pumnul la autoidentificarea și dezvoltarea spirituală a poporului român. Linia spre concordie interetnică și toleranță reciprocă el a promovat-o și în activitatea sa ulterioară pe făgaș diplomatic.

Din păcate, numele lui Teodot Halip este cunoscut în prezent doar câtorva specialiști în istoria literaturii, cu toate că la timpul său debutul lui în proză s-a bucurat de atenția celor mai cunoscuți oameni de litere și publicului cititor larg.

Povestirea tânărului în vârstă de 22 de ani *Primele zori*, apărută la Cernăuți în 1895 ca supliment al redacției ziarului „Bukovîna” a generat vii dezbateri între doi titani ai gândirii ucrainene – Ivan Franko și Agatanghel Krîmski – în paginile periodicelor de largă circulație din acea epocă. Rar care dintre autori reușește să cucerească o popularitate atât de mare chiar la începuturile creației sale.

Sclipirile talentului viguros al lui Halip au continuat să marcheze procesul literar general-ucrainean și viața publică. Însă calea vieții și creației sale a fost deosebit de grea. Împrejurările istorice ale luptei politice pluridimensionale din Ucraina, cu precădere în regiunile vestice, l-au aruncat pe tânărul scriitor în vâltoarea unor căutări contradictorii și rătăciri. Barca vieții sale era lovită mereu de valuri, încât nu mai avea posibilitate să se ocupe sistematic nici de literatură, nici de editarea operelor. După moartea lui T. Halip în emigrație, noilor ideologi sovietici ucraineni nu le convenea să scoată la lumină lucrările demodate și împrăștiate prin lume ale unui „militant pentru independență” din diaspora. Prea neconvenabilă era această personalitate pentru apologetii autoritarismului, de aceea l-au

trecut cu bună știință sub tăcere, ca și pe mulți alții din categoria dezmoșteniților de soartă. Abia acum a devenit posibilă o analiză mai detaliată a vieții lui T. Halip și a patrimoniului său literar, care încă n-a fost adunat. Dând o apreciere obiectivă activității sale publice și de creație, el merită să fie scos din anonim și readus în circuitul dezvoltării literare și naționale a poporului.

Teodot Halip

În această direcție s-au făcut abia primii pași. În prezent T. Halip a fost inclus deja în *Enciclopedia literaturii ucrainene*, creația sa fiind reprezentată, deocamdată, parțial, în antologiile *Acorduri* (1992) și *Muza ucraineană* (1998), în ciclul de versuri *Crizanteme*. În periodicele din anii '90 au fost publicate articole de scriitorul M. Ivasiuk (1991) și specialistul în istoria literaturii F. Pohrebennik (1999), în „Bukovinski jurnal” (1994) – memoriile lui T. Halip *Din amintirile mele*, iar în „Naukovni visnik Cernivțikovo universitetu” (Analele științifice ale Universității din Cernăuți) au fost retipărite amintirile lui V. Simovici intitulate *Teodot Halip* (1999).

Dar, în pofida lipsei unor suficiente cercetări contemporane temeinice asupra textelor (în lucrările citate dominând momentul biografic), materialele publicate conținând și un mare

număr de greșeli și inexactități factologice, vom încerca, fără a pretinde la epuizarea temei, să facem o sinteză a tuturor celor mai cunoscute fapte, dându-le și o apreciere proprie.

Viitorul scriitor s-a născut pe data de 19 iunie 1873 în satul Voloca din districtul Vijnîța, în familia preotului-cărturar Meletie Halip. Mai târziu, aflându-se în străinătate, el își va aminti cu o profundă nostalgie de copilăria petrecută acolo: „pe micii sans-culottes”, cântecele tânguioase ale bătrânei servitoare Ția, bancurile de duh ale birjarului Ivan Huțuleak...

Având o pregătire bună, pe care i-a dat-o talentul învățător al școlii din localitate Partenie Danciul, el a fost primit deodată în clasa a patra a școlii din Cernăuți, iar peste un an – și la gimnaziul unde au învățat la timpul lor Mihai Eminescu, Sidor și Grigore Vorobkevici. Elevii ucraineni aveau posibilitatea să comunice la diverse întruniri, să interpreteze cântece ucrainene, să cunoască tradițiile căzăcești. „De pe băncile școlii medii noi am deprins dragostea pentru popor și dorința de a trudi pentru renașterea lui național-culturală”, avea să scrie Halip în amintirile sale (8, p. 1–1, p. 156).

Susținând cu scuces examenul de maturitate, tânărul a intrat la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți, care a devenit pentru el nu numai un pas spre obținerea studiilor superioare, ci și o perioadă de rătăcirii prin hățișurile concepțiilor contradictorii despre lume, de căutări insistente și, în sfârșit, de autodecidere.

Încă în anii de gimnaziu el este obsedat de ideile „panrusismului“. Nu-i de mirare, deci, că primele sale versuri, care din 1891 au început să apară în publicația moscovofilă „Besida“ din Lvov și în „Pravoslavna Bukovîna“ de aceeași orientare, sunt scrise în limba rusă. Acestea-s cu precădere versuri lirice (ce-i drept, a scris și o lucrare epică – poemul *Bilîci*), cărora le lipsește evident sinceritatea sentimentelor atât de proprie poeziilor de mai târziu ale autorului, scrise în ucraineană. „Declamări patriotice seci și declamări pe tema sorții amare și lipsurilor noastre“ – așa le-a calificat V. Simovîci în necrologul din 1943 (15), deși, spre cinstea lui Halip, ele au fost scrise într-o rusă curată și se deosebesc prin expresivitatea gândului și desăvârșirea formei.

Despre cauzele care l-au făcut pe Halip să îmbrățișeze moscovofilia se poate discuta. F. Pohrebennîk, de exemplu, considera că aceasta se datorează influenței tatălui său, care era un „rusin ferm“. M. Ivasiuk scria că de vină sunt „păcatele tineretului“. Dar e foarte posibil ca factorul decisiv să fi fost, totuși, propaganda moscovofilă masivă, orientată în primul rând asupra tineretului studios, precum și aflarea în anturajul galițian-bucovinean cu dispoziții corespunzătoare, care puneau stăpânire pe cugetele încă tinere și fragile. „Totuși, își amintea însuși Halip, nici pe departe nu toți studenții din acel anturaj rămâneau rusini în viața de mai târziu. Mulți dintre ei deveneau ucraineni conștienți sub *influența stibiei populare*“ (sublinierea autorului). Nu se exclude ca acest factor să fi influențat și asupra tânărului literat cu mintea iscoditoare și receptiv la vocea poporului.

Ar fi cazul să menționăm că în acea perioadă a studenției T. Halip era încântat de operele lui Taras Șevcenko, Ivan Franko, Iuri Fedkovîci, audia cu mare interes prelegerile profesorului S. Smal-Stocki, se lăsa captivat de ideile democratice ale lui M. Dragomanov – idolul de atunci al intelectualității ucrainene. Aceste studii, precum și „stihia populară“ l-au scos din mrejele moscovofiliei retrograde pe calea renașterii spirituale, i-au altoit concepțiile de cetățean devotat cauzei ucrainene. El alege definitiv și pentru totdeauna prioritățile naționale, punând la temelie viața și creației sale limba maternă și interesele poporului său. În acest context am putea aminti și de evoluția lui Iuri Fedkovîci, Olgăi Kobîleanska și a altor bucovineni.

Cu poezii ucrainene Halip a început să vină în fața cititorului din anul 1894, în paginile revistei *Zorea*, ziarului *Bukovîna*. A. Krîmski menționa că sunt niște „versuri sincere, calde, scrise într-o frumoasă limbă populară“ (12, p. 482).

După absolvirea universității, T. Halip a început să lucreze ca avocat, apărând cu fermitate drepturile celor săraci și obidiți. Viața îi furnizează noi materiale pentru creația sa. Pătrunzându-le sensul, el scrie povestirea *Primele zori* (1), care a generat aprecieri contradictorii din partea a doi mari contemporani: deosebit de critice din partea lui I. Franko și aprobatoare din cea a lui A. Krîmski. Acesta din urmă accentuează asupra importanței sociale a lucrării care, deși nu lipsită de substanțiale lacune compoziționale și de limbă, deși are anumite deficiențe în oglindirea eroilor și împrejurărilor, conține totuși tablouri caracteristice și deseori expresive ale realității bucovinene. Franko însă, menționând că „povestirile din viața intelectualității, și mai ales a tineretului, sunt la noi deocamdată o raritate, iar din Bucovina cu atât mai mult“, își concentrează atenția principală asupra neajunsurilor lucrării – descriptivismul și necorespunderii aprecierilor date de autor personajelor și evenimentelor. „La ce zori se face aluzie în povestire, întrebă Franko, și de ce ele sunt primele?“ (17, p. 231). A. Krîmski împărtășește altă idee, el demonstrează amănunțit și convingător caracterul argumentat al titlului lucrării, explică poziția autorului față de eroii săi și îi justifică în întregime (13, p. 488).

Împărtaşind în ansamblu opiniile lui A. Krîmski, vom menționa că critica lui, precum și cea a lui Franko, este în mare măsură contradictorie. Astfel, pe de o parte el, spre deosebire de Franko, nu consideră că chipul lui Tuholski n-ar core-spunde realității, ci, dimpotrivă, subliniază că astfel de personaje „pot fi întâlnite multe în viață” și, „odată ce se întâlnesc în realitate, ele pot fi descrise”. Dar, în același timp, îl acuză pe Halip absolut neîntemeiat de faptul că trăsăturile de caracter sunt transferate „asupra tuturor radicalilor”. Între altele, chipul lui Tuholski este la Halip destul de individual: caracteristic este mai ales limbajul, ceea ce-l deosebește de toate celelalte personaje.

Eroii povestirii „deși cu defecte, dar sunt descriși foarte veridic și interesant”, menționează A. Krîmski. Considerentele par a fi imprecise: Halip, ca analist foarte bun și psiholog profund, n-a putut să descrie fără cusur personajele principale ale lucrării. Ele n-ar fi fost atât de convingătoare.

Înceind această mică incursiune în polemica de acum un secol, este cazul să menționăm că și Franko, la sfârșitul impunătorului său articol despre această povestire, trage următoarea concluzie: „Cu toate acestea autorul este un povestitor talentat și și-a elaborat o bună tehnică scriitoricească, fiind și un bun observator...” (17, p. 238). Dar nici aprecierea-rezumată a unui astfel de scriitor cu autoritate, cum este I. Franko, nici recunoașterea talentului beletristic al lui Halip de către un alt titan al gândirii ucrainene, cum este A. Krîmski, n-au exercitat o influență stimula-toare asupra scriitorului: rămânând prea emoționat, abătut și profund decepționat, el a abandonat pentru mult timp proza și „doar versifica în taină”. Despre aceasta aflăm din articolul-necrolog al lui V. Șimovîci, care a trebuit să-l convingă mult pe scriitor ca să consimtă la editarea primei sale culegeri de versuri *Gânduri și cântece* (1901).

În schimb, el se adâncește în activitatea de interes public. În toamna anului 1905, T. Halip creează programul noului Partid Popular-Democrat, care se deose-bea substanțial de alte declarații de partid prin claritate și profunzime și oferea posibilitatea să se treacă neîntârziat la activitatea politică practică. Între altele, pro-gramul stipula necesitatea de a sprijini și consolida forța națională, unitatea și inde-pendența poporului ucrainean, de a asigura implementarea liberă a limbii ucrainene în administrație, în școala și biserica din Bucovina austro-ungară de atunci (9, p. 295).

Din 1907 scriitorul începe să conducă Partidul Radical Ucrainean al Bucovinei, editează pe banii săi și în redacție proprie bisăptămânalul „Cauza poporului”, în care sub pseudonimul N. Biharii publică lucrări literare proprii și articole științifico-publicistice, iar din anul 1909 – ziarul „Hromadeanîn” („Cetățeanul”). Ales în 1911 în Seimul Bucovinean, el acuză autoritățile crăiești de indiferență față de necesitățile țărănimii.

Halip acționează cu multă diplomație și reușește să iasă cu demnitate din numeroase situații dificile. Semnificativ în acest sens este rolul lui în istoria legată de hărțuiala de către autorități și foștii tovarăși de idei a profesorului S. Smal-Stocki, acuzat de falimentarea „Casei țărănești”. În această împrejurare viitorul diplomat n-a fost un laș și un trădător. El nu numai că n-a refuzat să scrie o calomnie coman-dată la adresa lui Smal-Stocki, deși în unele probleme se afla într-o opoziție dras-tică față de acesta, ci cu talentul său de avocat a apărat demnitatea lui.

De la începutul primului război mondial și până la destrămarea Imperiului Habsburgic, T. Halip s-a aflat în armata austriacă. În 1918 el s-a întors, pentru o perioadă scurtă de timp, în Bucovina, unde s-a adâncit iarăși în viața social-politică. Pleacă la Kiev, pentru a explica guvernului RPU situația din Bucovina. În scurt timp trece cu serviciul în Ministerul Afacerilor Externe, devine membru al Consiliului

Național Ucrainean la Stanislav, apoi, în componența unei misiuni diplomatice, apără interesele statalității ucrainene la Roma.

În anul 1921, după lichidarea reprezentanței de la Roma a RPU, el pleacă la Viena, unde încearcă prin toate mijloacele să convingă opinia publică mondială de necesitatea de a sprijini Ucraina în lupta ei de eliberare. „În împrejurările de atunci acesta era un glas al celui ce strigă în pustiu și putea să aibă o importanță doar pentru viitor“, își amintește Halip în memoriile sale.

În toamna anului 1923 poetul se întoarce în Transcarpatia, la Hust, unde lucrează ca avocat și își continuă activitatea literară. Undeva pe acolo s-a pierdut și arhiva de lucrări încă nepublicate ale lui Halip, în martie 1939 el fiind nevoit să părăsească Ucraina. Acesta a devenit ultimul rămas-bun de la Patrie. Așa a început viața lui pe meleaguri străine, plină de lipsuri materiale, decepții dureroase și amintiri tânguioase. Cu ele poetul a trecut în neființă, la 6 aprilie 1943 în orașelul Brno din Moravia, lăsând în istoria poporului ucrainean încă o pagină tristă, încă un zbor frânt.

Dar el a lăsat și o moștenire literară care, după cum s-a mai spus, încă n-a fost adunată în întregime și explicată după merit. Principalul e că ea n-a fost pusă în circuitul larg, fiind împrăștiată prin diferite culegeri, care au ajuns să fie o raritate. După convingerea noastră fermă, lucrările lui Halip – poezii scrise în limbile ucraineană, rusă, germană, povestiri și nuvele, publicistică și memorii – trebuie sistematizate, studiate și interpretate istoric, ceea ce oferă un câmp larg de activitate științifică atât în Ucraina, cât și peste hotarele ei. Majoritatea lor merită să fie publicate, dar și puținul care a văzut lumina tiparului vădește valoarea operei literare a lui Halip.

„Atât creația poetică, cât și cea în proză, a lui Teodot Halip, în partea ei cea mai bună, avea să menționeze profesorul F. Pohrebennîk, este inspirată din viața poporului, ea reflectă aspirațiile social-culturale ale bucovinenilor, dragostea lor de libertate, deșteptarea națională, năzuința lor la unitate spirituală cu tot poporul ucrainean“ (14).

Patrimoniul poetic al lui Halip cuprinde două culegeri – *Gânduri și cântece* (Cernăuți, 1901) și *Trandafirul sălbatic* (Stanislaviv, 1919), precum și un grupaj de poezii publicate în antologia *Muza ucraineană* (Kîiv, 1908). Restul poeziilor și, în particular, ciclul *Crizanteme* (Lviv, 1934) au rămas în periodice.

La timpul lor, poeziile lui T. Halip au fost înalt apreciate de O. Makovei, care vedea drept „cea mai importantă trăsătură“ a creației lui iscusința de a-l predispune pe cititor și de a-i insufla „amintiri și sentimente“. „El ia doar câteva acorduri, dar le ia în așa fel încât ascultătorul compune din ele o întreagă simfonie“, sublinia Makovei în *Însemnările literare* scrise la scurt timp după apariția culegerii *Gânduri și cântece* (13). Încă o trăsătură esențială a liricii lui Halip este îmbinarea organică a două modalități de redare: accentele poetice proprii, marcate de nuanțe filozofice, și mijloacele plastice preluate din tradiția cântecelor populare.

În urzeala versurilor sale metaforele proaspete ale autorului se îmbină cu tropii folclorici, contextul transparent, atât de caracteristic romantismului ucrainean, este înlocuit cu cel asociativ complex, iar forma versului, construită după canoanele clasice, se apropie de cea a kolomițelor. Această sinteză oglindește, pe de o parte, căutările literar-artistice proprii, în particular, reprezentanților presimbolismului ucrainean, iar pe de altă parte – arată convingător fuziunea spirituală cu „stihia populară“, cum scria însuși Halip, la care scriitorul a fost foarte receptiv, ceea ce a și contribuit într-o măsură decisivă la autoidentificarea și afirmarea sa ca literat și ca personalitate.

Lgăturile cu tradiția folclorică se fac simțite în poeziile lui Halip la mai multe nivele funcționale: de la folosirea metodelor de formare a cuvintelor, caracteristice pentru cântecele lirice ucrainene, până la împrumuturi de subiecte și introducerea în conținutul propriilor creații a unor motive și caractere din poezia populară.

Să concretizăm măcar parțial prin ce se manifestă „suflul vieții poporului“, pe care F. Pohrebennîk îl considera drept un atribut indispensabil al creației lui Halip.

El stilizează cu mare plăcere. De exemplu, în poeziile *La seceriș*, *Visuri*, *Tângă*, *Cântec de primăvară* vom găsi ușor și epitete constante (*călin roșu*, *zori aprinse*, *seară liniștită*, *pădurice verde* etc., și lexeme proprii textelor din creația populară (*fetișoară*, *inimioară*, *ușurea*...). Aceste figuri de stil coexistă cu noile creații lexicale, iar autorul, spre deosebire de majoritatea scriitorilor bucovineano-galițieni de atunci, respinge stihia dialectală și se apropie de limba literară deja cristalizată, dialectismele reprezentând cu precădere încă un mijloc de expresie artistică.

În același timp aceste particularități stilistice coexistă cu diverse invenții lexicale, deosebit de ingenioase. Alături de tropii tradiționali ucraineni putem întâlni la Teodot Halip și metafore desfășurate, majoritatea având un caracter asociativ și simbolic. Ca, de exemplu, în poezia *Greșită fost-a acea clipă*..., care încheie compozițional ciclul *Toamna*. Vom cita-o în întregime, deoarece ea se remarcă printr-un întreg ansamblu de intonații-meditații, caracteristice perioadei de început în creația lui Teodot Halip, învăluite în reflecții pline de un optimism patriotic aparte.

*Greșită fost-a acea clipă...
când dulci balsamuri am visat,
căci le-a dat vântul în risipă,
răceala toamnei le-a curmat.
Și năzuința mea nătângă
pe aripi de cocori s-a dus...*

*Golitu-mi suflet e în tângă,
jinđuie vremi ce-au fost și nu-s.*

*Ci iar vor prinde glas izvoare
în văzdubul neîntinat,
și iar călinul, greu de floare,
cu salcia va face șfat.
Pământul, după ger și ceață,
se va trezi din somnu-i greu;
și ne vom bucura de viață
și noi, o, suflete al meu!...*

Meditațiile reproduse mai sus reprezintă, de fapt, o contaminare complicată între cuvintele ce exprimă stările sufletești în mișcare ale „eu“-lui liric și descrierile de natură peisagistică. La drept vorbind asemenea paralelisme psihologice pot fi întâlnite la tot pasul în creația folclorică, în special în cântecele populare („*Of, hamei, hamei amar...*“, „*Vai cum ne-am iubit atâta...*“, „*O, iar a dat călinu-n floare...*“) precum și-n poeziile („*E crângul gol... doar amintirea*“, „*Au aromit întin-surile toate...*“ etc.). Cu toate acestea, poeziile lui Teodot Halip se deosebesc cu mult de creația populară. Având o conturare minimă a peisajului, ele poartă o încărcătură psihologică și emotivă cu mult mai mare decât în cântecele populare ca atare. Or, Teodot Halip mizează pe detalii inedite, pe spontaneitatea expresiei.

Lirismul său este învăluitor. Ca, de exemplu, în următoarele rânduri din poezia *Intermezzo*:

*Prin crâng, luna face-ocbeade,
pe frunziș o rază cade –
picur însângerat...
Eu cu tine, mână-n mână:
inima-mi zvon trist îngână
de iubire dat.*

După cum se vede, poezia lui Teodot Halip capătă, în funcție de intențiile autorului, uneori un răsunet filosofico-alegoric, alteori unul de meditație intimă ce o apropie prin sonoritate atât de creația populară, cât și de rigorile versului clasic, toate acestea vorbind despre măiestria poetică a autorului, despre simțul înalt al cuvântului, precum și al ritmicității lui interioare, calități care-l pun pe aceeași treaptă cu mulți dintre contemporanii săi îndeobște recunoscuți. Mai mult chiar, el se deosebește de mulți dintre contemporanii săi.

În culegerile lui Halip au rămas neincluse poemele sale *Amicul meu Kornii* (1896) și *Alegerea stării* (1900), care sunt niște stilizări originale: prima după *Evgheni Oneghin* de Pușkin și cea de-a două după *Eneida* de Kotlearevski. Formele împrumutate ale versurilor au fost modificate de autor într-un mod original: strofele au fost schimbate și scurtate (12 versuri în loc de 14 la *Evgheni Oneghin* și 8 în loc de 10 la *Eneida*).

Pe aceste două poeme le apropie elementele de umor. Și dacă în *Alegerea stării* se simte o ironie ușoară față de suferințele unui carierist ratat, în celălalt poem descoperim o satiră foarte aspră la adresa unor copământeni impasibili și leneși, incapabili de „fapte mari” și „prea orgolioși” la fapte mici. De altfel, ultima lucrare însăși autorul a numit-o schiță, accentuând, probabil, asupra caracterului actual și concret al acesteia.

Proza lui T. Halip mai include, afară de *Primele zori*, povestirile *Veneticul* (1895), publicată în „Bukovîna”, *Un joc inegal*, publicată în „Kanadiiskîi fermer” („Fermierul canadian”) (1928), și *Boieri și boiernași*, apărută în paginile ziarului cernăuțean „Ceas” (1937). E cazul să mai menționăm că o bună parte din opera lui Halip a apărut în fața cititorului sub pseudonime, doar șapte dintre acestea fiind înregistrate în *Dicționarul de pseudonime ucrainene* al lui O. Dei, apartenența celorlalte urmând să fie confirmată.

În proză, ca și în toată creația sa, T. Halip pornea de la convingerea că scopul literaturii este „binele public și oglindirea fidelă a vieții poporului și necesităților lui” (5, p. 864). Fiind activ în viață, el abordează și cu pana problemele arzătoare ale renașterii social-culturale și, afirmării naționale, înfierând tot ce le stă împotrivă – ignoranța, indiferența, beția... Scriitorul nu numai că demască viciile, ci și propune cititorilor soluții pentru combaterea lor, adică oferă prilejul să se vorbească despre o pronunțată valoare didactico-aplicativă a operei sale.

Faptele eroilor lui Halip devin deseori exemple elocvente cum trebuie de luptat pentru triumful convingerilor proprii, ele ne însuflă încrederea în victorie, în necesitatea ei. Astfel, obștea sătișorului Kurîlivka, condusă de patrioți ucraineni, a reușit să învingă în confruntarea cu o turmă de bogătani hrăpăreți, care de dragul câștigului propriu au încercat să „industrializeze” localitatea; văduva Iakîmîha Savciucika din *Boieri și boiernași* cere despăgubiri materiale și morale pentru nedreptățile la care a fost supusă; reușește să-i învingă pe adversarii renașterii ucrainene și eroul principal al povestirii *Un joc inegal*.

În genere, optimismul este o trăsătură predominantă în cele mai bune lucrări ale lui Halip, ceea ce impresionează în mod deosebit dacă luăm în considerație și complexitatea temelor abordate, și propriile condiții de viață, care nici pe departe n-au fost senine. Profund simbolic în acest sens este finalul din *Boieri și boiernași*: venind de Crăciun în satul natal, tânărul savant-filozof Miron Cerkaski se convinge definitiv că nu mai poate să părăsească patria și rămâne aici, ca „să trudească pentru binele ucrainenilor“ (7). Cu încrederea în aceea că „vor undui iarăși lanurile aurii“ și „iarăși va veni binele și slava pe meleagurile ruse“ se încheie poezia în proză *Peste Nistru* (4, p. 5–7) – o întreagă meditație dureroasă despre destinul istoric al Ucrainei.

Caracterele personajelor lui Halip sunt deseori redată în plan dialectic. Astfel, bețivanele ticălos Lukaška găsește în sine puteri să se răzbune pentru insultă și devine eroul satului, arestându-l pe arogantul jandarm Kvarterna; același Cerkaski, pragmatic și nehotărât la începutul povestirii, în cele din urmă își sacrifică cariera dintr-un mare oraș universitar (probabil, Viena) și, depășind dispozițiile sale emigraționiste, revine pe meleagurile natale (*Boieri și boiernași*).

Memoriile lui Teodot Halip, *Din amintirile mele*, o parte a lor fiind publicate în „Krivivski visti“ (1943), se deosebesc nu numai prin măiestria narațiunii, ci și printr-o mare valoare istorică, deoarece demască spiritele social-politice care bântuiau în Bucovina la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX și oferă posibilitatea de a pătrunde în disonanța vocilor participanților la acele evenimente, a înțelege motivele care au determinat adoptarea unor hotărâri de importanță istorică.

Din amintirile mele aprofundează considerabil cunoștințele noastre despre etapa renașterii statalității ucrainene din perioada 1917–1920, deoarece conțin informații veridice, de la sursă, ale unuia dintre cei mai activi membri ai fostului corp diplomatic al RPU, prin aceasta completând substanțial memorialistica ucraineană (în particular, amintirile lui O. Popovici, D. Doroșenko, V. Simovici ș.a.). Ele au o importanță deosebită pentru formarea unei imagini obiective asupra perioadei de referință. Și, în sfârșit, din memorii apare mai expresiv însuși figura lui T. Halip sub toate aspectele ei – diplomat talentat, istoric scrupulos; din amintiri se poate înțelege mai clar poziția civică și orientarea politică a autorului în condițiile în care a trăit. De asemenea, apare cu mai multă pregnanță viziunea lui Halip asupra problemei naționale, gândurile lui fiind în genere obiective și bine chibzuite.

El, în particular, constată inconsecvența autorităților oficiale austriece față de mișcarea ucraineană. Pe de o parte, oficialitățile parcă nu le puneau piedici ucrainenilor, sprijineau acțiunile lor de renaștere culturală a ținutului, iar pe de altă parte, nu încurajau concordia dintre grupurile etnice de bază. Drept exemplu T. Halip invocă un fragment din mărturisirile făcute într-un cerc foarte restrâns de Erotei Pihuleak, ambasador al Seimului. Această sinceritate nu prea diplomatică a arătat încă o dată vechea înțelepciune de căpătâi a statului roman – „divide et impera“, așa cum observa pe bună dreptate și autorul (8, p. 1–2, p. 158).

Uneori relatările sale au o nuanță ironică absolut justificată, de exemplu, atunci când examinează „evoluția concepției despre lume“ a baronului Nicolai Vasilco – de pe când era moșier, membru al unei societăți studențești române, până în momentul când, „proclamându-se patriot al statului, arbora cu orice prilej drapelul galben-negru, dar în același timp își îmbrăca vizitiul în costum căzăcesc și porunca ca în coama cailor să fie împletite panglici de culoare galben-albastră“. Acest politician nestatornic își îndrepta sulita filipicelor sale împotriva „marilor latifundiarilor, de care a încetat să mai aparțină din momentul când banca i-a vândut

moșia pentru datorii". Este firesc ca această comportare să fie apreciată în mod corespunzător: „Marii latifundiari, în primul rând românii, l-au declarat pe Vasilco dublu apostat: renegat național și trădător al intereselor de clasă“ (8, p. 1–2, p. 160).

Teodot Halip apără consecvent principiile progresiste ale statalității din Europa postrevoluționară de atunci. La întrebarea unui politician ungar care-i atitudinea ucrainenilor față de viitorul Transcarpatiei populate de rusini și dacă nu intenționează ei să alipească acele ținuturi de Ucraina, el a răspuns: „...Noi stăm pe principiile autodeterminării popoarelor și... nimeni în Ucraina n-a avut intenția să violeze voința populației din Transcarpatia, dacă ea dorește să rămână în componența Ungariei“ (8, p. 3–4, p. 83).

Povestirile lui Halip-memorialistul sunt foarte vii, presărate cu umor sănătos, garnisite cu epitete reușite, perifraxe, expresii populare, din care se poate subînțelege atitudinea autorului față de un fapt sau altul, limbajul lui fiind laconic și precis. Logica modului de exprimare demonstrează convingător înțelegerea profundă a evenimentelor descrise, cunoașterea concepțiilor participanților la ele.

Partea cunoscută nouă a amintirilor se termină cu cuvintele: „În mijlocul emigranților a început să domine o depresie generală și lor nu le rămânea nimic altceva de făcut decât să-și călească puterea de voință și să aștepte timpuri mai bune...“ (8, p. 3–4, p. 100).

În prezent nu suntem în diaspora și nici în cadrul unei colonii imperiale, ci într-un stat propriu independent, la care a visat și pentru care a militat T. Halip. Dar suntem iarăși îngrijorați și cuprinși de speranțe pentru un viitor mai bun. În acest context social, patriotismul efectiv al lui Halip este deosebit de povățuitor și demn de urmat. Această împrejurare ne convinge încă o dată de necesitatea studierii în continuare a creației scriitorului și apropierii ei de contemporani.

NOTE

1. Teodot Halip, *Perși zori: Opovidannea*, Cernivți, 1895, 108 s.
2. Idem, *Mii drub Kornii: Narîs*, în „Bukovîna“, 1896, 17/29 veresnea.
3. Idem, *Vîbir stanu: Vidrîvkî z humorîstîcinoi poemî*, în „Pravoslavniî bukovînskîi kalendar na rik zvîceainîi“, 1901, Cernivți, 1900, s. 83–92.
4. Idem, *Dumkî ta pisni*, Cernivți, 1901, 36 s.
5. Idem, *Avtobiografîcna zamitka*, în *Ukrainskaa muza: Poetîcna antologia*, Kîiv, 1908; Kîiv, AT „Oberegî“, 1993, s. 864–870.
6. Idem, *Nerivna bra*, în „Kanadiiskîi fermer“, 1928, s. 28–36.
7. Idem, *Pankî i pidpankî: Buvalșcina*, în „Ceas“, 1937, 5 scicinea–10 liutoho.
8. Idem, *Z moib spomîniu*, în „Bukovînski jurnal“, 1994, c. 1–2, s. 152–179; c. 3–4, s. 71–100.
9. O. Dobrjanski, *Naționalniî rub ukraiņiv Bukovîni druboî polovîni XIX-pociatku XX st.*, Cernivți, „Zoloti litavrî“, 1999, s. 293–327.
10. M. Julînski, *Iz zabultea – v bezsmertea*, Kîiv, „Dnipro“, 1990, 447 s.
11. M. Ivasiuk, *Teodot Halip*, în „Molodîi bukovîneți“, 1991, 22 bereznea. *Perși zori*, în A. Krîmski, *Tvorî v 5 t.*, Kîiv, „Naukova dumka“, 1972, t. 2, s. 482–489.
12. A. Krîmski, *Teodot Halip*.
13. O. Makovei, *Literaturni zamitkî*, în „Bukovîna“, 15/25 veresnea, s. 1; 14/27 veresnea, s. 1–2.
14. F. Pohrebennîk, *Teodot Halip*, în „Ukrainska mova ta literatura“, 1999, c. 21–24 (cerveni), s. 5.
15. V. Simovîci, *Teodot Halip*, în „Nași dni“, Lviv, 1943, 28 kvitnea.

16. L. Tarnovečka-Tkaci, *Ukrainska mova u tvorah Teodota Halipa ta ii soĳialna reprezentacija na Bukovini v kinĳi XIX st.*, in „Naukovii visnik Cerniveĳkoho universitetu“, Cernivĳi, „Ruta“, 1999, vĳp. 81, s. 82–96.
17. I. Franko, *Teodot Halip. Perĳi zori: Opovidannea*, in I. Franko, *Zibr. tvoriv u 50 t.*, Kiiv, Naukova dumka, 1981, t. 30, s. 221–239.

SUMMARY

The present article presents the life and work of the Bukovinean writer Teodot Halip (1873–1943), a well known public activist and Ukrainian diplomat. An advocator of radical views regarding the principles ruling the European civilization, Teodot Halip was a steadfast defender of equal social rights for his citizen fellows regardless of their nationality, welfare standard and social rank. The significance and topicality of his body of work for our contemporaries is also pointed out.

TEODOT HALIP

VERSURI

„Primește-mi inima, cu sângele-i curat!...”

INTERMEZZO

Prin crâng, luna face-ocheade,
pe frunziș o rază cade –
picur însângerat...
Eu cu tine, mână-n mână:
inima-mi zvon trist îngână,
de iubire dat.

Dar simțirea de-altădată
de vântoase-i spulberată,
ce prin viață trec.
Rana sufletului doare
și încerc fără-ncetare
dorul să-mi înec.

Te grăbești... Dumbraiva tace,
tihna nopții nu-ți mai place,
nici poteci, nici loc...
Vai, acolo, ca-ntr-o Lethe*,
ne-am lăsat fără regrete
partea de noroc!...

Greșită fost-a acea clipă,
când dulci balsamuri am visat,
căci le-a dat vântul în risipă,
răceala toamnei le-a curmat.
Și năzuința mea nătângă
pe aripi de cocori s-a dus...

* Apa uitării, în mitologia greacă (*Nota trad.*).

Golitu-mi suflet e în tângă,
jinduie vremi ce-au fost și nu-s.

Ci iar vor prinde glas izvoare
în văzduhul neîntinat,
și iar călinul, greu de floare,
cu salcia va face sfat.
Pământul, după ger și ceață,
se va trezi din somnu-i greu;
și ne vom bucura de viață
și noi, o, suflete al meu!...

CALEA SPRE TINE

Nu pot să mă împac cu zarul sorții,
sper că norocul iar îmi va zâmbi;
în faptul zilei și-n puterea nopții
te-oi căuta, pân-iar te voi găsi.

Voi colinda ținuturile toate
pe unde tu ai poposit cândva;
mă voi opri-n răspântii și voi bate
la porți de dor: unde-i aleasa mea?

Tot întrebând mereu, voi da odată
peste lăcașul tău, neapărat:
de poți să mă iubești, primește iată
inima mea, cu sângele-i curat!

ADUCERE-AMINTE

Oare ne vom vedea de-acu vreodată? –
Ai zis. Un trist cutremur ți-a fost spusa.
Eu am tăcut... Ne-am despărțit, și iată
De-atuncea lumea pentru noi apus-a.

* * *

Când peste glij s-a prefirat
un suflu-nnoitor;
inima mea te-a căutat
pe tine, scump odor.

Dar în curând – încă dura
al primăverii joc –
ne-am despărțit, spre a cerca
eu har; iar tu noroc...

Trec zilele în mahnă grea...
Vino, să fim în doi!
Au tu nu vezi, iubita mea,
că-i iar floraru-n toi?

Că iar privighetori de zor
în crâng zvonesc vrăjit
despre al meu nestins amor;
despre-al tău dor râvnit...

MELEAG SĂRMAN

Se lasă iarna, cu polei pe zare,
Drumul prin neguri băjbâie buimac.
Pierzând cu sine orice-asemănare,
E lumea parcă la-nceput de veac.

Croncanul negru în tării veghează
Și câte-o fiară-n codru urlă rău,
Și țipă-ntruna cobitoarea piază
În noaptea de tăciune, ca un hău...

Peste meleagul meu sărman, din sfere
Nămeții cad și-i curmă-al vieții glas.
Și doar printre mormintele stinghere
Se-ndeașă corbi și lupii fac popas.

ALEAN

S-a lăsat pe măguri seara,
stinsu-s-a al zilei glas,
amuțit-a-n crâng floiara*,
căci păstorul e la mas.

Lumea se scufundă-n noapte,
pier în neguri dulci lumini, –
numai vântul pică șoapte
peste negrele colini...

Suflă, vântule-fârtate,
spulberă al ceții val
și fă iar să se arate
zorii zilei, de opal.

Dă prin râpe zvon și poartă
dorul meu pe-aripa ta:
peste sihle, peste soartă –
până la iubita mea.

Lin-alin să tot străbată
cânt de-alean răscolitor;
să vegheze-nlăcrimată
mândra-mi lângă geam cu dor.

CÂNTEC ȚĂRĂNESC

Uitați, uitați în vreme
de lume și de sfinți,
noi rătăcim prin ceață,
umili și prea cumiști.

Zidiți în osteneală,
un singur lucru știm:
din zori și până-n noapte

* Fluier, tilincă.

din greu să tot muncim.
Statornicia noastră
e datul unei vreri:
smerit îi azi feciorul
cum fost-a tatăl ieri...

Se veseleşte fata
cât e la vatra sa,
dar tristă-i ca mormântul
când cel nedrag o ia...

În casa lui, sărmana,
adânc tânjind de dor;
se pierde precum floarea
ce-i ruptă din răzor...

Uitați, uitați în vreme
de lume și de sfinți,
noi rătăcim prin ceață,
umili și prea cuminți...

(Traducere din ucraineană de Mircea Lutic)

GHEORGHE UNGUREANU

**Tânărul poet Gheorghe Ungureanu
lângă casa-muzeu „Mihai Eminescu“ din Crasna.**

S-a născut în anul 1978 în satul Voloca, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți. În anul 2000 a absolvit Facultatea de Filologie a Universității Naționale din Cernăuți, Catedra de filologie română și clasică. Fost membru al Cenaclului studentesc „Mircea Streinul“. A debutat în „Gazeta de Herța“, a colaborat la ziarele regionale „Concordia“, „Zorile Bucovinei“, „Convorbiri literare“, „Plai Românesc“, la revista „Glasul Bucovinei“. Publică versuri în culegerea colectivă a tinerilor poeți debutanți din Cernăuți, *Mănăstire de cuvinte* (1996). În momentul de față pregătește pentru tipar o plachetă de versuri. Oferim cititorilor noștri câteva poezii selectate din acest manuscris.

GRAMATICĂ PENTRU TOȚI...

Acest verb?

A putrezit demult

țipa un corb care ne-a păscut strămoșii

acum îi poți linge numai duhoarea

ce-a lăsat-o printre degete.

Acest substantiv?

S-a spânzurat și el din cauza foametei.

Era șomer?

Poate.

I-au rămas doar cazurile și câteva întrebări:

Cine? (și) Ce?

Acest pronume?

Oare mai putem vorbi despre astfel de fantome?

Își mai declină substanța pe scene imaginare

printre ruinele unor saloane

unde demult cerșetorii și bețivii

și-au revărsat răbdarea.

Răbdarea?

țipă un altul cu mintea cât o nucă

să mai răbdăm puțin

până la o nouă gramatică

(poate numai pentru noi)

* * *

N-am fost mâncat niciodată de atâta zgomot
chiar și tăcerea care stătea alături de mine
și scria poezie cu nemiluita
trânteala cu pumnii în aer
și țipa de fiecare dată
când îi venea ceva bun în cap
mă durea chiar și părul
și când încerca să caște botul
pentru a naște o nouă formulă de singurătate
o apucam de limbă trăgând-o fără milă
scoțând astfel kilometri de limbă
cu care puteam hrăni o bună parte
din locuitorii iadului
însă ea mă privea și plângea
ca o văduvă la mormânt
și mă ruga s-o las în pace
să-și termine blestemul
promițându-mi nopți de dragoste
cărți de poezie
am lăsat-o dar știam că minte
și pentru întâia oară mi-a fost frică de tăcere

* * *

Dă-mi te rog și mie o țigară
țipa un poem încă neterminat
de două săptămâni
îmi tot sucești gâtul
parcă aș fi un șurub
cu ghivintul stricat
să-ți fie rușine
că nu-mi poți crea un biet suflet
o bolnavă inimă
și poate chiar o formă oarecare
mi-e greață de mutra ta
dă-mi mai repede o țigară
că doar aceasta m-ai învățat să cer
de la toți
Priveam la el cum se înfură
și înjuram mașina de scris
și mâna mea
își căscă gura
(nici nu mai știu pentru a câta oară
în această secundă)
și eu celulă cu celulă
mă pierdeam în stomacul lui
creându-i ceva
de parcă aș fi un Dumnezeu
și cred că n-a rămas mult
până când va trebui să-l urăsc
și să-l izgonesc
pentru că știe mai multe decât mine

* * *

Noaptea mușcă și din cele
câteva felinare
ce ne-au mai rămas
mișcă-te striga baba cu un dinte
mișcă-te urlau liliicii de prin clopotnițe
mișcă-te cântau mașinile
stând cu botul pe labe
noaptea mușcă și din cele câteva
felinare ce ne-au mai rămas
dacă nu ne-am mișca deloc
și dacă n-am mișca nimic
deloc
atunci ce fel de proză scurtă
am putea scrie pe garduri
pe ziduri pe străzi pe bălți
noaptea mușcă
și din cele câteva felinare

ce ne-au mai rămas
să ne mișcăm
câtuși de puțin
dar să ne mișcăm
să nu facem globul de rușine
e prea scurtă această noapte
e prea scurtă
ca să ne lungim umbrele
pe casele vecinilor
e prea scurtă

* * *

Vasăzică ai dovedit deja
să-mi numeri cei câțiva pași
ce i-am lăsat în urma ta
nici eu nu-s pentru poezie
cum nici tu nu ești
pentru vânatoarea de țânțari
nici eu nu-s pentru poezia ta
cum nici tu pentru bieții țânțarii mei
ne-am întâlnit aici doar
pentru a naște o sărmană seară de beție
(sau numește-o cum vrei
eu nu-ți pot propune
nici măcar o bere una mică
nemaivorbind de micile noastre intrigi
sunt cerșetor astăzi)
mă învățase bunica să nu fur
să nu ridic fusta în sus la nici o fată
să nu mă uit chiorăș la vitrine
să nu ucid
să nu mint
că-mi va tăia popa limba
dar azi când mâna ta
mă cere prieten
eu nu-ți pot propune
nici măcar o bere
una mică
nemaivorbind de micile noastre intrigi
atât pentru această clipă
doar atât

* * *

Dacă-mi permiți
te-aș servi cu două palme
peste ceafă
sau să ți le împrumut
(dacă voi avea nevoie

și hai să ne plimbăm
printre grămezile cu gunoi
poate de undeva va răsări
un cap de găină
și vom putea merge și noi
la vreo sărbătoare
dacă nu măcar să ne plimbăm
într-o zi așa frumoasă
cu nori grași și străzi nemăturate
poate ne vom lua la trântă
și vom vedea ale cui haine
sunt mai bune pentru spălat
că nu în fiecare zi
putem mângâia singurătatea
sărmana și ea nu în fiecare zi
poate fi singură
vinovați suntem noi
vinovații

* * *

Poate m-ai văzut săptămâna trecută
plimbându-mă cu o roată dințată
legată la gât
să știi că e prea leneșă
pentru a naște plimbări
altă dată să n-o iei în seamă
să te uiți mai bine la frânghia
care o ține de urechi
e mult mai harnică
și mai prietenoasă
și poate chiar
să te-ndrăgostesti de ea
(merită acest lucru)
și poate chiar să te căsătorești cu ea
s-o săruți ca pe-o icoană
că cine știe poate cândva
îți va servi ca și mie în loc de glonte

* * *

Niciodată n-am băut o aspirină
când mă doare capul
îl trântesc de-o bucată de cărămidă
și-i spun să fie cuminte
ca o fată mare
să nu joace fotbal cu alte capete vecine
niciodată n-am băut o aspirină
știu doar că-i rotundă și bătrână
știu doar că a nimerit într-un accident

sau poate într-o încăierare
de la Podul Înalt
sau mai știu eu de unde
știu că deja e moartă
o trădează culoarea
și oricât de mult aş vrea
să-i fiu prieten
îi tai umbra în patru
și o împart la câini
unu doi trei patru...

* * *

Era de-ajuns să-mi arunci
o picătură de singurătate
în acest poem
și nimeni nu mai îndrăzne
să ne întrerupă privirile
ai greșit cerule
ai greșit de astă dată
de-acum îți poți înhăma sfinții
și să fugi să fugi
să te-ascunzi printre balele-nterupte
ale soarelui
adio
pe curând...
de-o săptămână
adun bucăți de ploaie
le-arunc pe podea
și-ncep să le strivesc cu ochii
cu părul cu dinții cu pumnul
cu patul! cu ușa! cu strada!
cu codrul! cu munții! cu apa!
cu...!!! cu...!!!
Auzi nu mai plânge
te rog nu mai plânge
coboară aici
o țigară?
a-a-a-a
nu fumezi
atunci am să fumez singur
așează-te doar lângă mine
să mai vorbim puțin
despre poezie

* * *

Arată-mi și mie te rog
cine e
a-a-a-a

Ha-Ha-Ha!!!
prietene
nu facem nici cât o para chioară
îți spun eu
am văzut-o ieri
cu un tip roșcat
treceau împreună
de la douăzeci la douăzeci și unu
îmbrățișându-se
din când în când
vomitând unul pe altul
încât ochii le săreau jos
ascunzându-se de-atâta rușine
sub măruntaiele unei perechi de ciorapi
care puteau cu atâta dibăcie alături
ascultă aici
Ha-Ha-Ha!!!
de ce-ți întorci botul într-o parte
ascultă
Ha-Ha-Ha!!!
treceau atât de încet
încât și embrionii înainte de moarte
au dovedit să le spună
că n-au nici un pic de omenie
ce?! o iubești?!
Ha-Ha-Ha!!!
te-am crezut de treabă
erași tu?
nu vorbi
tăiat în două?

* * *

Și-apoi copile
încetează a ne blestema
auzi nenorocitul
pui de Irod ce ești
încetează a ne blestema
ne-am aruncat și dinții afară
ca să scapi de noi
am rămas fără oase
dar ce mai vorbă
eu fără mine am rămas
chiștocule urinat de sfinți
hai lasă-mă în pace
nu-mi tot scuipa-n umbră
e ultimul meu poem
închinat... cui?
tot ție
nemărginire întreruptă de câini

te rog (până când) copile
încetează a ne blestema
sunt trist sunt beat astăzi

Co-pi-la-șu-le-e-e-e-e-E!!!

Boule!!!

Îți trag un șut din universul ăsta
întâi să mori
și-apoi să-nvii
și numai după aceea
te vom putea roade
(pe-ascuns dacă vrei)
ca pe-un chibrit
ca pe-un os
mai bine zis

* * *

Stai așa te rog stai așa
nemișcată
să-mi port creionul
pe tâmpla ta
să-ți îndrept puțin timpul
să-ți dau părul într-o parte
să-ți strivesc craniul
să-ți fac creierul neted ca oglinda
încât să pari nebună
chiar mai nebună ca mine
stai așa ți-am spus
stai așa
să-ți dreg vocea
să-ți scurtez limba
încât să pari mută
dar numai să pari
stai așa frumoaso
stai așa
să-ți îndoii spinarea
încât să pari bătrână
mai bătrână ca cerul
dar numai să pari
uite așa
gata ai scăpat
ești liberă
chiar foarte liberă
poți să te plimbi de-acum
pe la colțuri de săptămânale
dar nu cred că cineva
văzându-ți libertatea
va vorbi despre tine
astăzi toți vorbesc

despre pulpe goale și afaceri
poate cândva la un sfârșit de beție
adăpându-te cu fum de țigară
vreo doi-trei vagabonzi
te vor trânti pe-o masă de lemn
și-ți vor lăuda ironic trupul
râzând și căutând prin buzunare
pachetul cu țigări și niște bani
pentru a-ți stinge răsul
într-un alt pahar

* * *

De mult n-am mai râs împreună
pribeagule
te uiți la mine
ca la o bucată de fier uzat
și-ți ascunzi rușinea
în gulerul cămașei
fie-ți milă de prietenia noastră
și hai să născocim un nou fel de râs
unul anormal
poate chiar și plin de rugină
cu lacrimi
cu sânge și blesteme
hai din nou să arestăm
niște castraveți
de prin grădinile vecinilor
mult mai bogați ca noi
hai să mai vizităm o domnișoară
doar una
una la doi
hai să ne cârpim buzele
unul altuia
după o bătaie de scurtă durată
hai mai repede că ne apucă noaptea
și cine știe când ne vom mai întâlni
tot aici în acest poem

* * *

Câtă iarbă și-a aruncat sudoarea
în tălpile mele
astăzi frații mei
câți ați mai rămas
intrați în buzunarele mele
și împărțiți biata fărâmiță de pâine
în așa fel ca să vă ajungă la toți
să nu muriți prea tineri
pentru că astăzi

vă voi lega unul de altul
vă voi scoate ochii
și-o să vă târâi la prima liturghie
din această zi
și voi frații mei
câți ați mai rămas
pentru aceste buzunare ale mele
roase de o fărâmiță de pâine
să stați drepți în fața lui Dumnezeu
pentru ca să vă poată vedea
mai bine sărutul
căci cine știe poate voi avea nevoie de voi
să mă ajutați
să prind moartea de coarne
s-o înham
și să trag o brazdă în jurul raiului
iar peste câteva mii de ani
tot cu ajutorul vostru
să-i ungem coasa cu usturoi
și să-i punem sub barbă o vioară
pentru ca să ne cânte la nuntă
o noapte întreagă
mie ție...

* * *

despre asemenea prostii
mi-au povestit aproape toți moșnegii
de aici sau poate chiar
și de dincolo de pământul
pe care-l cresc sub gene
ascultă aici băiatule
îmi spuneau ei
punându-mi secolul pe umăr
ascultă
nu crede pe cei ce-ți spun
că viața e doar o simplă luptă
am avut și noi destule lupte
dar nici una nu ne-a fost viață
ci doar o trădare a ei
ascultă-ne atent
băiatule
și nu crede pe cei care-ți spun
că mâine va fi o zi nouă
am avut și noi destule zile
dar nici una n-a fost nouă
ci doar o trădare a celei precedente
ascultă că-ți va prinde bine
pentru acel mănunchi de zile-gemeni
pentru... acele... câteva...

prostii
îtipai eu în gândul meu
zâmbind ironic
la legătura de moșnegi
de aici sau poate chiar
și de dincolo de pământul meu
pe care-l cresc sub gene

* * *

DIN LUCRĂRILE INEDITE ALE ISTORICULUI TEODOR BALAN

Ilie Luceac

Cernăuți

Puterea documentului de arhivă – verificat de cel puțin două-trei probe științifice – în reconstituirea adevărului obiectiv a rămas până astăzi un argument forte în mâna istoricului, în pofida faptului că noile teorii din domeniul imagologiei își croiesc drum nestingherit în aria istoriografiei românești. Aceste teorii – care după cum relatează unii istorici au drept țintă „sincronizarea culturii românești cu evoluțiile europene“¹ – se bucură de o largă circulație, mai ales în rândurile generației tinere, a cărei exponenți ar dori să devină „locuitori ai Terrei“, fără a conștientiza vreo tangență cu identitatea națională.

De abia scăpați la începutul anilor '90 de sub mrejele arestului asupra conștiinței libere de gândire, avem toate șansele să ne pomenim astăzi în fața unui nou pericol – cel de a deveni pe neobservate un soi de „Menschenbildung“ („plăsmuire de om“, *formulă aplicată de habsburgi în Bucovina secolului al XIX-lea*), fără să ne intereseze, în ultimă instanță, apartenența de neam.

Respirația modernismului, care s-a instituit în știința istoriei literare, a născut postmodernismul. Mai puțin periculoase pentru investigațiile spiritului uman în literatură, vânturile aride ale postmodernismului pot aduce seceta pe câmpul istoriografiei românești. Creatorul de literatură poate să se ralieze ușor unor idei noi de autodeterminare a conștiinței estetice. Istoricul însă este pândit de pericolul înstrăinării, ceea ce duce la pierderea conștiinței naționale. Or, „dacă modernismul include, în sens larg, orice tendință inovatoare, el conjugă, să nu uităm, sensul estetic cu cel istorico-sociologic (cronologic) al noului, expus căderii în desuetudine“².

Departate de noi gândul de a da sfaturi, însă fluturând ideea eurofobiei și contestând valoarea documentului de arhivă nu putem să valorificăm astăzi opera oricărui istoric român din perioada interbelică, cu atât mai mult cea a istoricului Teodor Balan. Tot ce a scris bucovineanul prin formație, Teodor Balan, nu se încadrează în aria istoriografiei postmoderne. Și nici n-are cum. „Problema politicii postmoderne este această perspectivă duală: pe de o parte, o transformare a istoriei printr-un act absolut de voință imaginativă și, pe de altă parte, o lipsă absolută de importanță, în care, în planul imaginației, totul este posibil, deoarece nimic nu contează cu adevărat“³.

Vrem noi astăzi sau nu vrem, Teodor Balan are locul lui, bine determinat, în istoriografia românească din Bucovina din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Nu putem vorbi de o „deschidere“ nouă, de o beneficiere a metodelor istoriografiei moderne în scrisul lui Teodor Balan. Tot așa cum „istoriografia

românească nu a fructificat, așa cum s-ar fi convenit și cum ar fi permis-o potențialul intelectual existent, principalele momente forte ale deschiderilor teoretice și metodologice novatoare din istoriografia ultimei jumătăți de secol⁴, la fel și opera lui Teodor Balan se înscrie în tradiția școlii critice a istoriografiei românești, întemeiată de Dimitre Onciul și Ioan Bogdan. „Esențialul pentru istoric constă în demonstrația prin documente ce atestă existența faptelor, a evenimentelor, în strânsă corelație cu spațiul geografic și contextul istoric general din aria românească și a țărilor vecine. Evident, în lucrările sale se resimte formația istorică și geografică de la Universitatea din Viena, orientările filozofice însușite de la savanții austrieci: descoperirea adevărurilor istorice prin cercetarea și interpretarea obiectivă a documentelor⁵.

Însuși istoricul va evoca, cu diferite ocazii, numele profesorilor vienezi, de la care a învățat metodologia istoriei. „De la profesorul Redlich am învățat cum trebuie să se scrie istoria, dar mai ales cum nu este permis să se scrie“. Iar despre profesorul Pržibram, care ținea un seminar la Haus-Hof-und Staatsarchiv (Arhiva Statului) din Viena în vederea descifrării, transcrierii, comentării și explicării vechilor documente latine și germane, Teodor Balan scrie: „De la el știu cum să verific documentele și să pot constata dacă un document este adevărat, original, sau e fals, sau numai o copie; de la profesorul Pržibram am pasiunea cercetărilor, documentelor și cunoștințele temeinice de arhivistică⁶.

La Teodor Balan, ca și la alți istorici formați la școala istorică vieneză de la începutul secolului al XX-lea, cercetarea pătrunzătoare și scrupuloasă a trecutului s-a împletit permanent cu efortul de înțelegere a prezentului și cu scrutarea îngrijorată a viitorului.

La baza acestor investigații Teodor Balan a pus pe primul plan *documentul* istoric. Potrivit școlii istorismului german și a teoreticianului Max Weber – între istorie, ca atare, și biografie există o oarecare confuzie, ca și între eveniment și document. Savantul francez Paul Veyne demonstrează însă că „ceea ce numim sursă sau document este, de asemenea și în primul rând, un eveniment, mare sau mic: putem defini documentul ca fiind orice eveniment care a lăsat urme materiale ce au ajuns până la noi⁷.

La prima vedere pare ciudat, însă prin vocația sa de istoric, Teodor Balan – nedreptățitul, victimă a istoriei politice, se integrează instinctiv prin ceea ce a scris în paradigma modernă a istoriografiei, fiind adeptul istoriei evenimentiale. Or, opera sa poate fi citată și valorificată, la rând cu cea a altor istorici, atunci când ne referim la cele două principii ale istoriografiei moderne, așa cum apar ele în concepția lui Paul Veyne. „Primul (*principiu*, n.n.), care datează de pe vremea grecilor, este acela potrivit căruia istoria este cunoaștere dezinteresată, nu amintiri naționale sau dinastice; al doilea, care s-a desprins abia în zilele noastre, este cel potrivit căruia orice eveniment este demn de istorie⁸.

Integrarea Bucovinei la Patria-mamă, în perioada interbelică, când Teodor Balan este în deplină maturitate creatoare, cât și perspectivele de viitor ale provinciei, după a doua detrușiere – de data această a unei părți a Bucovinei istorice – l-au îndemnat pe Teodor Balan să răspundă la întrebările cele mai actuale ale vremii doar prin evocarea culturii neamului românesc de aici, situându-l, firește, în dimensiunea istoriei.

Opțiunea lui Teodor Balan pentru familia Hurmuzachi din Bucovina i-a făcut cinste savantului, caracterizat ca fiind unul dintre „cei mai fecunzi istorici ai Bucovinei“, afirmat încă în deceniul al doilea al secolului al XX-lea.

Despre viața și opera lui Teodor Balan au scris mai mulți istorici și cercetători. Vasile Gh. Miron⁹ a alcătuit o bibliografie, aproape completă, a istoricu-

lui Teodor Balan. Criticul și istoricul literar bucureștean Pavel Țugui¹⁰ a întreținut o corespondență chiar cu Teodor Balan, deținând documente importante ale istoricului, pe care le publică astăzi, unul câte unul, astfel întregind unele momente necunoscute – uneori tragice – din viața profesorului, arhivistului și istoricului Teodor Balan. Menționăm, de asemenea, corespondența către și de la istoricul Teodor Balan, îngrijită și publicată de către același Vasile Gh. Miron, împreună cu istoricul Mihai-Ștefan Ceaușu¹¹, cât și studiul clujeanului Stelian Mândruț¹², în legătură cu contribuția lui Teodor Balan la îmbogățirea patrimoniului arhivistic național.

Despre scurtele evocări, semnate de profesorul Ștefan Munteanu¹³ de la Timișoara, referitoare la personalitatea profesorului Teodor Balan am amintit cu altă ocazie¹⁴. La fel și însemnările cercetătorului Ștefan Hurmuzachi¹⁵, fost arhivist la Arhivele Naționale Centrale, care l-a cunoscut personal pe Teodor Balan, în ultimii ani ai vieții istoricului, pe care acesta i-a petrecut la Gura Humorului.

Lucrările de referință despre viața, opera culturală și istorică a lui Teodor Balan, apărute în ultima perioadă de timp și scrise cu har sunt cele ale cercetătoarei-doctorande Harieta Mareci¹⁶, asistentă la Catedra de istorie a Facultății de Istorie și Geografie a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

Dumneaei pregătește o teză de doctorat despre viața și activitatea științifică a istoricului Teodor Balan, care, sperăm, va fi o reparație morală față de memoria istoricului, dar, totodată, și o contribuție științifică care se va încadra în aria istoriografiei bucovinene. Alegându-și acest subiect, Harieta Mareci demonstrează încă odată adevărul rostit de Vasile Pârvan într-o prelegere ținută în martie 1926, la Universitatea din Cambridge: „Orice fals este o ticăloșie. Falsificarea istoriei e însă mai mult decât atât. Este un atentat la memoria omenirii”.

În aria respectării adevărului și a reparației morale față de memoria istoricului am dori să se încadreze și acest gest întreprins de revista noastră, care își propune, începând cu acest număr, publicarea unui alt studiu al lui Teodor Balan, rămas până astăzi în manuscris. Studiul intitulat *Documentele familiei Hurmuzachi 1636–1856* se păstrează în Arhivele Naționale Istorice Centrale în două dosare: dosarul 28, care cuprinde studiul introductiv propriu-zis, și dosarul 29 ce cuprinde 146 documente, privind evoluția familiei Hurmuzachi începând din 1636 până în 1856.

Studiul introductiv cuprinde 60 pagini de manuscris, având următoarea tablă de materii: 1. Cârste pitarul; 2. Logofeteasa Ilinca Hurmuzachi; 3. Copiii lui Hurmuzachi Cârste; 4. Sărdarul Constantin Hurmuzachi; 5. Doxachi Hurmuzachi.

Studiul cuprinde și câteva fotografii. Reproduserile incluse de autor în paginile studiului său sunt fotografiile de epocă adunate de Teodor Balan fie din arhiva familiei Hurmuzachi sau din fotografiile pe care le deținea de la Zever Zotta.

NOTE

1. Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 49.
2. Adrian Dinu Rachieru, *Elitism și postmodernism (Postmodernismul românesc și circulația elitelor)*, Iași, Editura Junimea, 1999, p. 33.
3. Steven Connor, *Cultura postmodernă/o introducere în teoriile contemporane!* (varianta românească a Mihaelei Oniga pentru edițiile 1989, 1997 – Steven Connor, *Postmodernist*

- Culture/ An Introduction to Theories of the Contemporary*, București, Editura Meridiane, 1999, p. 315.
4. Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social (Istoria și noile paradigme ale cunoașterii)*, Cluj-Napoca, Editura Mesagerul, 1996, p. 30.
 5. Pavel Țugui, *Teodor Balan. Profil bibliografic*, în „Glasul Bucovinei”, an. VII, nr. 1 (25), 2000, p. 57.
 6. Apud Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 46.
 7. Paul Veyne, *Cum se scrie istoria* (Traducere din limba franceză de Maria Carpov), București, Editura Meridiane, 1999, p. 69.
 8. *Ibidem*, p. 86.
 9. Vasile Gh. Miron, *Teodor Balan, 1885-1972*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, XI-XII, 1984-1985, p. 357; 363–367.
 10. Pavel Țugui, *Scrisori primite de la Teodor Balan*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 2 (12), 1996, p. 441–442.
 11. Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, *Scrisori de la... către Teodor Balan*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, XI-XII, 1984–1985, p. 341–391.
 12. Stelian Mândruț, *Istoricii Teodor Balan și D. Brabaru despre îmbogățirea patrimoniului arhivistic național*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, XI-XII, 1984–1985, p. 325–333.
 13. Ștefan Munteanu, *Profesorul Teodr Balan*, în „Glasul Bucovinei”, an. II, nr. 4 (8), 1995, p. 54–58.
 14. Ilie Luceac, *Câteva date despre istoricul și arhivistul Teodor Balan. Un manuscris nepublicat*, în „Glasul Bucovinei”, an. V, nr. 1 (17), 1998, p. 14–24.
 15. Ștefan Hurmuzache, *Teodor Balan*, în „Revista Arhivelor”, an. LII, vol. XXXVII, nr. 1, 1975, p. 66–69.
 16. Harieta Mareci, *Teodor Balan – viața unui istoric*, în „Glasul Bucovinei”, an. V, nr. 4 (20), 1998, p. 55–71; Idem, *Teodor Balan, culegător și editor de documente*, în „Glasul Bucovinei”, an. VII, nr. 2 (26), 2000, p. 73–86.

SUMMARY

The author tries to place the work of the Bukovinean historian Teodor Balan within the Romanian historiography, taking into account some aspects of modern theories regarding methods of writing about history. Also Teodor Balan's contribution in the domain of Romanian archive work is presented along with a yet unpublished study by Balan that was found in the Central Historic National Archives.

**ARHIVA ISTORICULUI TEODOR BALAN:
DOCUMENTELE FAMILIEI HURMUZACHI*
1636-1856**

Studiu de Teodor Balan
(în manuscris)

TABLA DE MATERII

1. Cârste pitarul	f. 7-14 (în mss)
2. Logofeteasa Ilinca Hurmuzachi	f. 15-24 (în mss)
3. Copiii lui Hurmuzachi Cârste	f. 25-38 (în mss)
4. Sărdarul Constantin Hurmuzachi	f. 39-46 (în mss)
5. Doxachi Hurmuzachi	f. 47-60 (în mss)
6. Documente anexate	f. 1-146 (1636-1856) (în mss)

BIBLIOGRAFIE

1. *Arhiva istorică a României*, tom. III (ediția Bogdan Petriceicu Hasdeu), București, Imprimeria Statului, 1867.
2. Balan, Teodor, *Din corespondența lui Mihail Kogălniceanu cu frații Hurmuzachi (1840-1865)*, București, Editura Fundației Culturale „Mihail Kogălniceanu”, 1943.
3. Idem, *Documente bucovinene*, vol. I-VI, Cernăuți, „Glasul Bucovinei”, 1933-1942.
4. Idem, *Forum Nobilium din Bucovina*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei”, 1927.
5. Idem, *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1925.
6. Costăchescu, Mihai, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, „Viața Românească”, 1931.
7. Ghibănescu, Gheorghe, *Surate și izvoade*, vol. VIII și IX, Iași, Tipografia „Dacia”, 1914.
8. Iorga, Nicolae, *Din faptele străbunilor*, București, Tipografia Cultura Neamului Românesc, 1923.

*Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Teodor Balan*, dosar 28, f. 1-60. Studiu îngrijit, note și comentarii în asterisc de Ilie Luceac. Menționăm că am păstrat topica textului lui Teodor Balan, la fel și expresiile folosite de autor, aducând la zi doar problemele de ortografie.

9. Idem, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I-II, București, Tipografia „Minerva”, 1902.
10. Idem, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, București, Tipografia Minerva, 1901.
11. Idem, *Procesele călugărilor de la Sântilie și Gheorghe pisarul leșesc*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom. IV, man. 7.
12. Idem, *Scrisori ale cămărașilor de ocnă*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. II, București, 1916, p. 198-201.
13. Idem, *Studii și documente*, vol. I-II, V-VI, XI și XVI, București.
14. Marinescu, Iulian, *Documente relative la familia Neculce*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, București, 1925, p. 15-104.
15. Neculce, Ioan, *Cronica* (Ediția Al. Procopovici), Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 1932.
16. Popescul, Orest, *Câteva documente moldovenesti*, Cernăuți, Tipografia arhidiecezană Silvestru Morariu-Andrievici.
17. „Revista Moldovei”, an. V, Botoșani, 1926.
18. Sturdza, D.A., *Eudoxiu Hurmuzachi*, în „Columna lui Traian”, an. VIII, 1878, p. 485-491.
19. „Uricarul”, vol. I, V, VII, XVI și XIX. Ediția Th. Codrescu.
20. Zotta, Sever, *Documente hurmuzăkene*, în revista „Ioan Neculce”, fasc. IV, 1924, p. 166-171.
21. Idem, *Genealogia familiei Hurmuzaki*, în „Arhiva genealogică”, I, nr. 9-10, sept.-oct., 1912, p. 131-160.

1. CĂRSTE PITARUL

Nu-i român din Bucovina care să nu cunoască marile merite ale familiei Hurmuzachi, câștigate pe teren politic și cultural. Se poate chiar susține că nu există intelectual român, de oriunde ar fi el, care să nu fi auzit vorbindu-se de această familie, a cărei faimă a trecut demult dincolo de hotarele micii Bucovine. Găzduirea refugiaților moldoveni în anii 1821 și 1848, editarea între anii 1848-1850 a ziarului „Bucovina”, constituirea Bucovinei într-un Ducat autonom, înființarea Societății pentru cultură din Cernăuți, alcătuirea vastei Colecții de documente a lui Eudoxiu Hurmuzachi și partea de contribuție a lui Constantin Hurmuzachi la formarea noului stat român, iată atâtea merite care au făcut ca numele Hurmuzachi să se rostească cu venerație pe tot cuprinsul României Mari.

Monografiile nu sunt decât omagii aduse unor personalități, unor familii sau unor epoci importante din trecut. Alcătuirea lor se impune cu prilejul unor însemnate cotituri în istorie, după terminarea cu bine a unor epoci de grele suferinți. Un asemenea moment s-a ivit acum, când, după secole de răbdătoare așteptare, dorința românilor de a fi uniți sub un singur steag s-a împlinit. Odată cu îndeplinirea ei a luat sfârșit o epocă și a început alta. Popasul îngăduit de succesul dobândit ne cere să facem o privire retrospectivă asupra drumului parcurs. De aceea generația de astăzi are marea datorie să adune materialul istoric din trecut pentru a demonstra în ce fel anevoios s-a ajuns la întemeierea statului român unitar și care au fost bărbații sau familiile care au contribuit la înfăptuirea lui.

Stăpânirile străine care dețineau părți din teritoriul locuit de români nu erau priincioase alcătuirii de lucrări istorice românești. Altele erau atunci preocupările și altele interesele care se cereau apărate. Atunci românilor nu li s-a îngăduit decât rolul de păstrători ai limbii naționale și de continuatori ai datinilor lor strămoșești. Numai din când în când ei se avântau să formuleze proteste sau să aranjeze răscoale pentru a scutura jugul stăpânirii străine. Românii din Principatele Române se opuneau vremelnicele stăpâniri străine, plecând la război în frunte cu voievozii lor, cei din Transilvania se revoltau la intervale, străduindu-se să îndepărteze apăsătoarea stăpânire străină; cei din Basarabia așteptau cu nerăbdare sosirea zilei de eliberare, iar românii din Bucovina nu conțineau să insiste în grai și în scris asupra caracterului românesc al provinciei lor și să protesteze împotriva alterării acestui caracter. Astfel, istoria românilor apare ca un lanț nesfârșit de înfrângeri, de năpăstuirii și de dureri înăbușite. Familiei Hurmuzachi i-a fost hărăzit de soartă rolul să întruchipeze un timp aspirațiile politice ale neamului românesc din Bucovina și de aceea se cuvine să ne ocupăm de ea, arătându-i originea și urmărindu-i activitatea desfășurată.

Care este originea familiei Hurmuzachi? Cine i-a fost protopărintele? Această problemă l-a interesat întâi pe fostul secretar al Academiei Române Dimitrie A. Sturdza, el însuși un admirator al familiei Hurmuzachi și prieten al istoricului Eudoxiu Hurmuzachi. Ademenit de asemănarea ce există între numele divinității persane Ormuzd și cel al numelui Hurmuz, sau tentat de faptul că în golful persan se află insula Hormus, el a susținut că familia Hurmuzachi este originară din Persia, de unde protopărintele ei a imigrat la Constantinopol, iar de aici în Moldova¹.

Afirmația aceasta era prea îndrăzneată, ca să poată fi acceptată. Fiind susținută fără un studiu prealabil al documentelor, ea se cerea respinsă. Cercetările trebuiau pornite de la alte premise. Se va părăsi, așadar, calea apucată de Dimitrie A. Sturdza și se vor studia documentele pentru a descoperi originea familiei Hurmuzachi.

Asemănarea între numele Hurmuz și cel de Hurmuzachi este izbitoare, captivantă. Va trebui, așadar, să se constate întâi dacă au existat în trecut boieri moldoveni cu numele de Hurmuz și să se facă legătura cu familia Hurmuzachi.

De fapt, în Moldova au existat boieri cu numele de Hurmuz². La 1686 este menționat boierul moldovean Dumitrașcu Hurmuz³. Altul a fost Manoil Hurmuz, care la 1713 ocupase funcții de mare comis⁴. La 1720 un boier Hurmuz a fost cămăraș de ocnă. Pe acesta Iorga îl reclama drept strămoșul familiei Hurmuzachi⁵. Alt boier Hurmuz a fost la 1731 vornic⁶. După unsprezece ani, la 1742, boierul Matei Hurmuz este trimis să pregătească conace (conacuri – n.n.) pentru adăpostirea unui sol polonez⁷. La 1763, boierul Hurmuz Ialipul este proprietarul moșiei Cotigenii pe Prut din ținutul Iașilor⁸. Iar târziu de tot, la 1817, este menționat vornicul Hurmuz⁹.

Dar cu toate stăruințele făcute nu s-a putut constata nici o legătură între boierii Hurmuz, citați mai sus, și între familia Hurmuzachi din Bucovina. E, deci, cert că ea nu descinde de la nici un boier moldovean cu numele de Hurmuz. Se vor face deci încercări să se găsească boieri moldoveni cu numele de Hurmuzachi pentru a face legătura cu familia noastră Hurmuzachi.

Cel mai vechi dregător moldovean cu numele de Hurmuzachi descoperit în documente este „praefectus telonii“, adică vameșul Hurmuzachi din anul 1702¹⁰.

Doi ani în urmă alt Hurmuzachi, sau poate chiar același, a ocupat la curte funcția de „magnus camerarius“, adică de mare cămăraș¹¹. La curtea lui Nicolae Mavrocordat a servit la 1711 ca mare comis un oarecare Manolache Hurmuzachi¹². Tot atunci este menționat și un oarecare Chiriță Hurmuzachi¹³. La 1741, un

Hurmuzachi este vistiernic¹⁴. Un diac cu numele Hurmuzachi este menționat între anii 1758–1759¹⁵. La 1762, un Hurmuzachi este al treilea armaș¹⁶. Această funcție o deținea el și cu un an în urmă¹⁷. Paharnicul Hurmuzachi, de origine greacă, a însoțit, la 1782, la Viena pe Ienăchiță Văcărescu pentru a aduce în țară pe fiii lui Ipsilanti. „Deci la Ghenarie 16 (1782)“, ne povestește Văcărescu, „purceseu la Beciu încă cu un boier grec, paharnicul Hurmuzachi, cel trimisese domnul acolo ca să meargă împreună cu mine“¹⁸. În secolul al XIX-lea este vorba despre soția lui Anastasie Panu, născută Hurmuzachi. Ea a răposat la 1820 și a fost înmormântată în biserica episcopală din Huși, unde piatra ei mormântală se păstrează și astăzi¹⁹.

Dar acei boieri Hurmuzachi citați mai sus nu sunt înrudiți cu familia bucovineană Hurmuzachi²⁰.

Ne-am găsi astfel în fața unei enigme, dacă o observație strecurată în documentul din 20 iulie 1813 nu ne-ar indica calea care duce la descoperirea propărintelui familiei Hurmuzachi²¹. În acest document eliberat de cancelaria voievodului Scarlat Calimah se menționează că strămoșul familiei Hurmuzachi din Bucovina a fost mare pitar, care pentru meritele sale a fost înzestrat de voievodul Grigore Ghica (1735–1741) cu o moșie.

Intrigat de această știre, Sever Zotta, el însuși descendent al familiei Hurmuzachi, s-a apucat să-l identifice pe acest mare pitar. După laborioase studii genealogice el a reușit să-l identifice cu Cârste pitarul. Acesta a fost nepotul lui Gheorghie Hadâmbul și s-a născut pe la 1660²². A fost pe rând căpitan de dărăbani, stolnic, jicnicer, vornic despre doamnă, și în urmă mare pitar (1721). După fuga lui Dimitrie Cantemir în Rusia el a jucat un rol politic, fiind unul dintre comandanții orașului Iași²³. Soția sa se chema Maria²⁴. Către sfârșitul vieții sale s-a călugărit, primind numele de Hrisauf (Hrisant – n.n.). A murit în toamna anului 1741 sau în primăvara anului 1742.

Pitarul Cârste era boier destul de bine situat. La 1693 a cumpărat în Iași două dugheni și o pivniță de piatră cu loc de dugheană. La 1702 a adăugat alt loc de dugheană²⁵. La 10 iunie 1700 a cumpărat de la sulgerul Ursachi și de la jupâneasa acestuia, fata hatmanului Buhuș, moșia Dăunțenii de peste Prut din ținutul Iași, iar la 1 mai 1734 a primit în dar de la voievodul Grigorie Ghica moșia Horodiște din ținutul Hârlăului, care înainte făcuse parte din hotarul târgului Cotnar.

Horodiște a devenit moșia de baștină a familiei Hurmuzachi.

Pitarul Cârste a avut trei copii: Lupul, Hurmuzachi și Catrina.

Numele de botez al fiului al doilea a devenit cu timpul numele patronimic al familiei.

Când l-au ajuns bătrânețele, Cârste pitarul s-a lăsat în grija fiului său Hurmuzachi, iar la 12 decembrie 1738 și-a scris testamentul. Făcând reflecții pesimiste asupra deșertăciunii acestei lumi, de care omul se desparte în ziua și ceasul pe care „nime nu știe, nici îngerii lui Dumnezeu nu știu, fără numai unul Dumnezeu“, el își împărți averea, ca să se știe „cui ce am dat di a me bună voie cele ce mi s-au întâmplat din ostinala vieții mele“. Au primit: nepoții săi, adică fiii lui Hurmuzachi, anume Matei, Constantin, Alexandru, Ștefan și Ienachi – Hurmuzachi murise la 21 noiembrie 1738 – moșia Horodiște de lângă Cotnar și moșia „di la Prut“, adică Dăunțenii, 12 pogoane vie la Odobești și „di la Gârle“ și o pivniță cu dugheni „di pi podul vechiu“ din Iași. Nepotul său Iordachi, fiul lui Lupu, s-a ales cu moșia Draxini, despre care nu se știe, când și cum a ajuns în stăpânirea lui Cârste pitarul și altă pivniță de lângă podul vechiu din Iași.

Fiica sa Catrina a primit numai un sălaș de țigani²⁶. După alcătuirea testamentului, Cârste s-a căugărit, alegându-și numele de Hrisant.

În testament nu scrie, care din fii sau nepoți urmau să-l întrețină. Dar cum Cârste se dăduse din timp „cu totul“ pe seama fiului său Hurmuzachi, urmează că acesta se obliga să grijească de tatăl său. După moartea prematură a lui Hurmuzachi, văduva acestuia, anume Ilinca, fiica vistiernicului Ștefan Luca, urma să se ocupe de întreținerea socrului ei. Dar se pare că nora Ilinca nu s-a grăbit să-și împlinească întocmai îndatoririle față de socrul ei, pretextând că are copii minori, care trebuie îngrijiți. Bătrânul Cârste a reclamat-o și Ilinca a fost citată în fața Divanului țării. Aici s-a încheiat după oarecare discuții următoarea învoială: moșiile dăruite fiului Hurmuzachi „date să fie“, dar pentru „chiverniseala vieții“ lui Hrisant, nora „Elinca“ împreună cu fiii ei îi vor da pe tot anul câte 200 de lei din venitul pivniței și al viilor, iar cu prilejul morții lui Hrisant vor da jumătate de pungă de bani episcopului lui Hrisant pentru sărindare, iar bisericii unde el va fi îngropat un număr de 50 matce de albine. În caz de neîmplinirea acestor îndatoriri, i se va lua Ilincă și fiilor ei moșia Dăunțenii și se va trece pe seama bisericii, unde Hrisant va fi înmormântat, ca să fie „pentru grijă“ după moarte²⁷.

După doi ani – adică la 16 aprilie 1741 – Cârste pitarul și-a modificat în parte testamentul. El a luat de la Ilinca și de la fiii ei moșia Dăunțenii, dăruind-o mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, unde obișnuise să petreacă „pentru sufletul meu și a copiilor mei“. Dar pentru aceasta, călugării acestei mănăstiri „să aibă a ni pomeni la sfânta mănăstire ctitori și să ne scrie numele unde sunt înscriși și alți ctitori și să-mi facă pomenire egumenul din an în an ca și altor ctitori...“. Moșia Dăunțenii să nu poată fi luată de la mănăstire, iar cine va cuteza să o înstrăineze „orice egumen ar fi ori călugăr, ori vrun mirian, di s-ar ispiti la aceasta ca să să vândă această moșie sau măcar să să schimbe, unui ca aceia ce ar fi îndemnători, să fie neiertăți de Domnul Dumnezeu și de toate soboările sfinte și de mine păcătosul încă să fie neiertat“. Ca și în primul testament, Cârste, acum monahul Hrisant, a făcut reflecții pesimiste. După părerea lui, „lumea aceasta este deșartă și mincinoasă și viața omului ca iarba și flo[a]re[a], astăzi este și mâne nu este... și nimica după om nu să cunoaște fără de cât cine ci au putut face bine“²⁸.

Dar testamentul al doilea a rămas necunoscut nurorii Ilinca. Voind să ia în stăpânire după moartea socrului moșia Dăunțenii, ea a întâmpinat opoziția egumenului de Trei Ierarhi, care o reclama pentru mănăstire. Din pricina aceasta s-a iscat un proces care s-a judecat în Divanul țării în ziua de 18 martie 1742. Ilinca a fost apărată de fratele ei medelnicerul Toma Luca. Acesta s-a referit la învoiala încheiată la 3 aprilie 1739, după care „toate pricinile ce au fost între dâșii s-au curmat“. Divanul și-a însușit această învoială, socotind „că iasti făcut[ă] cu cale și nu s-au reușit nimică“. Astfel Divanul a anulat testamentul al doilea din 16 aprilie 1741 al lui Cârste, dispunând ca moșia Dăunțenii și prisaca cu cei 50 stupi să rămână „poprite“, până când nora Ilinca va achita suma de 250 lei, socotindu-se jumătate de pungă cu 200 lei, iar 50 stupi cu 50 lei. După achitarea acestei sume moșia Dăunțenii și prisaca cu cei 50 stupi vor trece definitiv în stăpânirea nurorii Ilinca, adică a copiilor ei nevârstnici. Dar dacă această sumă nu va fi achitată, atunci „să rămâie egumenul stăpân pe acea moșie și pe acea prisacă cu stupi“²⁹.

(Va urma)

NOTE

1. D.A. Sturdza, *Eudoxiu Hurmuzachi*, p. 485.
2. Cuvântul *burmuz* înseamnă în grecește *mârgea*.
3. N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 404.
4. „Uricarul”, I, p. 48.
5. N. Iorga, *Scrisori ale cămărașilor de ocna*, p. 233.
6. Idem, *Studii și documente*, V, p. 233.
7. *Ibidem*, VI, p. 399, nr. 1467.
8. „Uricarul”, XIX, p. 95.
9. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 544.
10. Idem, *Studii și documente*, I-II, p. 63.
11. *Ibidem*, p. 65.
12. I. Neculce, *Cronica*, p. 338.
13. N. Iorga, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, vol. I, p. 399.
14. Idem, *Studii și documente*, VI, p. 261, nr. 419.
15. „Uricarul”, V, p. 432, și N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 436.
16. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 455, nr. 90.
17. *Ibidem*, II, p. 97.
18. N. Iorga, *Din faptele străbunilor*, p. 202.
19. Idem, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 254.
20. Alți boieri Hurmuzachi, vezi la Sever Zotta, *Genealogia familiei Hurmuzaki*, p. 133-134.
21. Documentul nr. 101, din 20 iulie 1813.
22. Sever Zotta, *Genealogia familiei Hurmuzachi*, passim și *Documente burmuzăkene*, p. 166.
23. Idem, *Genealogia...*, p. 140; „Uricarul”, XI, p. 302.
24. Idem, *Documente burmuzăkene*, p. 166-167; „Uricarul”, XI, p. 302.
25. *Ibidem*, p. 166-167.
26. Documentul nr. 5, din 12 decembrie 1738.
27. Documentul nr. 6, din 3 aprilie 1739.
28. Documentul nr. 7, din 16 aprilie 1741.
29. *Ibidem*.

ELEMENTE DE SINTAXĂ A LIMBII ROMÂNE VORBITE. STRUCTURI ANACOLUTICE ÎN TEXTE DE LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ (II)

Felicia Vrânceanu

Iași-Cernăuți

În prima parte a acestui studiu, am prezentat conceptul de discontinuitate ca fiind una din particularitățile sintaxei limbii vorbite. În continuare vom prezenta și alte structuri anacolutice, rezultate, de această dată, din distrugerea relației de dependență unilaterală dintre un termen regent și termenul subordonat/termenii subordonați. Și acest tip de structuri, reprezentând rezultatul modificării proiectului sintactico-semantic inițial, se încadrează în categoria structurilor anacolutice¹. Prin întreruperea relației de subordonare, termenul subordonat rămâne fără regentul de care depinde în structură continuă. De cele mai multe ori, subordonatul este un acuzativ, motiv pentru care termenul suspendat este numit în literatura de specialitate *acuzativus pendens*. De cele mai multe ori suspendat este un „acuzativ prepozițional, iar regentul cu care ar fi trebuit să apară în relație sintactică – regent de tip verbal. Anacolutul afectează, prin urmare, structura sintagmei verbale².

În textele de limbă română vorbită analizate, am identificat câteva subtipuri ale acestui tip de structură discontinuă. Nu ne vom opri asupra celor care au fost deja analizate în lucrările care au tratat această temă decât în cazul în care am considerat necesară o nouă clarificare a lor.

I. SUSPENDAREA UNUI ACUZATIV EXPRIMAT PRINTR-O PARTE DE VORBIRE CARE ÎN STRUCTURA CONTINUĂ ARE FUNCȚIE SINTACTICĂ

1. Acuzativul suspendat în structuri-clîșee

Fiind utilizate în mod frecvent, o serie de enunțuri, rod al activității de comunicare, devin automatisme în vorbirea cotidiană. Acestea sunt așa-numitele *structuri-clîșee*. Este vorba despre formule de introducere, de salut, de adresare sau de răspuns etc. În componența unor astfel de structuri, identificăm și acuzative sus-

pendate. Conform principiului minimului efort (vorbitorul simplifică la maximum enunțul pe care îl realizează, renunțând la elementele pe care nu le consideră obligatorii în transmiterea informației dorite), regentul nu se mai exprimă, ceea ce produce o discontinuitate în discurs.

Identificăm mai multe tipuri de astfel de structuri:

a) acuzativul suspendat al prezentării opiniei

- (1) *În ideea mea, a fost ca această emisiune să se adreseze unei sfere foarte largi.* (TR)

Subliniind că va urma prezentarea propriului punct de vedere, vorbitorul începe cu un acuzativ, care este, de fapt, componenta unui proiect sintactico-semantic abandonat de vorbitor în favoarea altuia, pe care îl consideră mai adecvat transmiterii mesajului dorit:

- (2) *În ideea mea lucrurile au stat astfel: această emisiune să se adreseze unei sfere foarte largi.*

Vorbitorul începe comunicarea cu un acuzativ prepozițional, însă strategia comunicațională inițială este abandonată, rezultatul fiind o structură caracterizată prin discontinuitate, produs al interferenței dintre două structuri continui, așa cum reiese și din următoarea schemă:

În ideea mea lucrurile au stat astfel: această emisiune să se adreseze unei sfere largi.

Ideea mea este ca această emisiune să se adreseze unei sfere foarte largi.

În ideea mea, a fost ca această emisiune să se adreseze unei sfere foarte largi.

(b) acuzativul suspendat în replica dialogală

(3)

- *Palatu-l știți, nu?*
- *Palatul culturii, nu? Spre Podu Roș.*
- *Da, Mitropolia, Palatul, spri Podu Roș.* (TR)

(4)

- *Dar stau câteva ore... stau cari cei bolnavi di astm.*
- *Undi-n mină?!*
- *Laa... Da. La Târgu Ocna.* (TU)

(5)

- *Toți absolut ne-am discalțat, ne-am îmbracat ca di vară.*
- *În aeroport?*
- *Nu, din hotel.* (TM)

Observăm că toate cele trei enunțuri de mai sus aparțin vorbirii dialogate. Se cuvine a menționa aici că unii specialiști au considerat necesară identificarea în astfel de contexte a unei noi unități sintactice: replica dialogală. În schimbul de informații dintre un locutor și un interlocutor, identificăm de multe ori o succesiune de întrebări și răspunsuri. De cele mai multe ori în răspuns nu se mai reia și verbul din enunțul-întrebare, ci numai termenul care interesează pe cel interlocutor. În această situație, ceea ce apare ca răspuns este de fapt un rest de propoziție, de cele mai multe ori – acuzative al căror termen regent nu mai este exprimat.

În enunțul de mai sus identificăm și câteva nominative suspendate:

– *Mitropolia, Palatul* – în structura continuă, ar fi avut funcția sintactică de subiect de multiplu, verbul care în structura continuă ar fi avut funcție de predicat, nemaifiind exprimat: *Mitropolia și Palatul se află pe drumul spre Podu Roșu.*

– *cari* din structura *stau cari cei bolnavi di astm* (structură discontinuă rezultată din intersectarea a două strategii comunicaționale: Stau cei bolnavi de astm și Stau care sunt bolnavi de astm).

2. Acuzativul suspendat prin confundarea referentului termenului regent

Apariția în poziția de termen regent a unui verb polisemantic poate să genereze o confuzie în utilizarea elementelor care contactează un raport de subordonare în structura respectivă. Vorbitorul nu face distincția între diferitele sensuri pe care le poate avea verbul respectiv în enunțuri distincte, motiv pentru care apar enunțuri de tipul:

(6) Puteam să-I spun că dumnealui este lacom. (TR)

Acuzativul suspendat este forma neaccentuată a pronumelui personal de persoana a III-a singular, masculin -I. Structura discontinuă este provocată de utilizarea incorectă a verbului *a spune* (interesează aici sensurile: 1. „a pârî”, – *Te spun mamei* și 2. „a afirma” – *Spune numai ce vrea el*), care are o singură valență pentru acuzativ cu funcție sintactică de complement direct („acoperită” în acest caz de forma pronominală amintită). În exemplul dat însă apare și o propoziție subordonată completivă directă pe lângă același termen regent.

Pentru sensul 1. („a pârî”) enunțul (interesează în cazul de față numai grupul verbal) se construiește după modelul:

verb + **acuzativ substantival propozițional/pronominal ne-/prepozițional**
predicat **complement direct**

În cazul în care verbul are sensul 2 este valabil modelul:

verb + **acuzativ substantival / pronominal nedefinit neprepozițional**
predicat **complement direct**

Schema următoare redă modul de producere a structurii discontinu (prin intersectarea a două strategii comunicaționale, construite după două modele distincte, prezentate mai sus):

Puteam să-l spun.

Puteam să spun că dumnealui este lacom.

Puteam să-l spun că dumnealui este lacom.

În primul enunț (*Puteam să-l spun*) verbul situat în poziția de regent este utilizat cu sensul „a pări”, în timp ce în al doilea enunț (*Puteam să spun că dumnealui este lacom*) el are sensul „a afirma”. Din confuzia celor două contexte în care poate să apară verbul respectiv, a rezultat o structură de tip discontinuă cum este cea pe care am analizat-o.

3. Acuzativul suspendat prin incidență

În acest tip de structuri identificăm două planuri ale comunicării: planul comunicării propriu-zise și planul comentariilor. Intersectarea celor două planuri cauzează distrugerea relației de dependență unilaterală dintre un regent și un subordonat, termenul subordonat rămânând suspendat ca în exemplul:

(7) *Avem mulți sportsmeni reductabili la care, față de colegii lor de peste hotare, ei câștigă puțin.* (TM)

Comentariul pe care vorbitorul îl consideră foarte important (*față de colegii lor de peste hotare*) produce o „ruptură” în structura continuă, astfel că în locul unei structuri de tipul *Avem mulți sportsmeni reductabili la care veniturile sunt foarte mici* (nu analizăm aici probleme de ordin lexical și morfologic specifice limbii vorbite), apare o structură discontinuă (7).

II. SUSPENDAREA UNUI ACUZATIV EXPRIMAT PRINTR-O PARTE DE VORBIRE CARE ÎN STRUCTURA CONTINUĂ ARE FUNCȚIE DUBLĂ: MARCĂ A UNOR RAPORTURI SINTACTICE ȘI FUNCȚIE SINTACTICĂ³.

1. Acuzativul suspendat prin confundarea regentului

Atâtea lucruri interesante pe cari îi atragi. (TM).

Ca pronume, relativul *care* face referire la un nume (substantiv). Vorbitorul utilizează însă acest pronume fără a crea suportul pe baza căruia interlocutorul să-și dea seama cine este referentul la care trimite relativul precedat de prepoziția *pe* (adică, nu reactualizează substantivul prezentat într-o propoziție anterioară). Ceea

ce produce confuzia este utilizarea ulterioară a unui pronume în cazul dativ, și nu în cazul acuzativ, așa cum cere legea dublării (*care? îi*).

Și de această dată, enunțul ce permite identificarea acuzativului suspendat este rezultatul intersectării a două strategii comunicaționale:

Sunt atâtea lucruri interesante!

Pe studenți îi atrag lucrurile interesante!

Atâtea lucruri interesante pe cari îi atragi.

Enunțul, în structura continuă, ar fi trebuit să fie următorul:

Sunt atâtea lucruri interesante care îi atrag pe studenți.

Analizat în afara contextului în care apare, enunțul dat este total lipsit de sens. Numai în contextul dat se poate identifica un conținut semnificativ al enunțului în cauză, motiv pentru care putem afirma că în sintaxa limbii vorbite, analiza oricăror particularități nu se poate realiza fără a apela și la studiul factorilor extralingvistici care influențează în permanență actul comunicării.

Un acuzativ suspendat tot prin lipsa acordului între cele două pronume care ar trebui să facă referire la același nume apare și în următorul enunț (în care este suspendat un termen ce în structura continuă are funcție sintactică):

(8) *Pi unii cu jumătăți de an li-o dat drumu.* (TR)

De data aceasta, primul termen nu este un relativ, ci un pronume nehotărât, precedat de asemenea de prepoziția *pe*. Nici în acest caz nu este clar cine este referentul la care fac trimitere cele două pronume, motiv pentru care unul dintre ele (primul în ordinea cronologică a realizării comunicării, respectiv, pronumele nehotărât) rămâne în afara proiectului sintactico-semantic al enunțării⁴. În acest caz, suspendarea acuzativului prepozițional are ca motiv și utilizarea ulterioară a unui verb care nu are valență de acuzativ care să desemneze beneficiarul acțiunii, ci de dativ (a da *cuiva?* verb + D).

* * *

De cele mai multe ori, identificarea unei structuri discontinui este îngreunată de asemănarea ei cu o structură continuă. Propunem în continuare câteva criterii de analiză a unor astfel de structuri:

1. **Compatibilitate/incompatibilitate semantică** (de conținut): verbul pe lângă care apare acuzativul nu are valență pentru un nume în acest caz (substantiv sau substitut al acestuia). Verbul nu exprimă o acțiune care să se exercite în mod direct asupra unui obiect, ființe etc.
2. **Compatibilitate/incompatibilitate gramaticală** (de formă): verbul are deja un acuzativ care „acoperă” valența respectivă; nici unul din cele două acuzative nu este exprimat printr-o formă neaccentuată a unui pronume personal; se cuvine a menționa că în cazul în care se identifică două acuzative într-un enunț, unul dintre ele fiind exprimat printr-o formă pronominală, între ele, nu se stabilește o relație de coordonare (ca în cazul părților de propoziție de același fel), ci o relație de tip special – numită de specialiști „dublare” sau „reluare”. (*L-am văzut pe autorul acestor versuri*). În acest caz se verifică existența acordului: în gen,

număr și caz – dacă identificăm o pereche de tipul *pronume + substantiv (I-am văzut pe autor)* și în persoană, gen, număr și caz – dacă identificăm o pereche de tipul *pronume + pronume (I-am văzut pe el)*.

NOTE

1. Pentru definirea conceptului de anacolut, vezi partea I a articolului de față („Glasul Bucovinei“).
2. Aurelian Merlan, *Sintaxa și semantica-pragmatică a limbii române vorbite. Discontinuitatea*, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1998, p. 123.
3. De cele mai multe ori, acuzativul suspendat este, de fapt, un pronume/adjectiv pronominal relativ cu funcție dublă; acesta marchează raportul de subordonare la nivelul frazei (raport stabilit între regent și propoziția subordonată) și, în același timp, îndeplinește o funcție sintactică în propoziția pe care o introduce. Dacă ne raportăm la ambele funcții ale relativului, atunci se cuvine a-l analiza ca structură de tip *accusativus pendens*.
4. Se obișnuiește să se distingă *fraza*, entitate lingvistică abstractă, ce poate fi utilizată într-o infinitate de situații diferite, de *enunț*, realizare particulară a unei fraze de către un subiect vorbitor determinat, într-un anume loc și într-un anume moment. Acestor două noțiuni li se opune enunțarea, evenimentul istoric pe care îl constituie producerea unui enunț, sau, altfel spus, realizarea unei fraze. Enunțarea poate fi studiată pornind de la condițiile sociale și psihologice care au determinat-o, acesta fiind specificul perspectivei sociolingvistice.

SUMMARY

Among the phenomena specific for the syntax of spoken language there also is the so-called subordination „break“ within the sentence. By omitting the regent term the subordinate term is also suspended, the later usually being a prepositional object. This term is called *accusativus pendens* or suspended nominative. The present article suggests a classification of the numerous structures that contain this type of syntactical discontinuity.

Gheorghe C. Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Editura A 92, Iași, 1998

Din dragoste pentru limba neamului tău poți să creezi o poezie, un cântec, poți să pictezi sau să sculptezi. Tot din dragoste pentru limba pe care au vorbit-o strămoșii și pe care o duci mai departe, poți să te revolți, descoperind cu durere nedreptățile la care a fost supusă „Măria Sa” limba maternă. Și-atunci nu-ți mai rămâne decât să cauți adevărul și să-l faci cunoscut lumii întregi. Acest lucru îl face domnul Gheorghe C. Moldoveanu, conferențiar doctor la Catedra de limba română a Facultății de Litere, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Rezultatul revoltei domniei sale este lucrarea *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, apărută în anul 1998 la Editura A 92 din Iași.

Cartea își propune să evidențieze „condițiile social-culturale și politice în care a evoluat limba română în Bucovina, în perioada în care Bucovina a fost o realitate istorică (1774–1918)” (cuvintele aparțin autorului). Ceea ce impresionează la lectura acestei cărți este echilibrul dintre subiectivitate și obiectivitate, echilibru care se păstrează de la prima și până la ultima pagină. Și este aceasta o calitate rar întâlnită în lucrări care au ca temă statutul unei limbi într-un anumit spațiu socio-geografic. Modalitatea aleasă de autor este aceea a utilizării unor documente care să ferească atât pe autor, cât și pe cititor de posibilele interpretări subiective. De aici, bagajul mare de informații care ni se oferă, dar care nu devine o povară pentru cititorul nespecialist datorită unei maniere sistematizate de prezentare. Informațiile oferite sunt în permanență dublate de note explicative, de trimiteri la sursa utilizată.

Limba română în Bucovina este privită în evoluția sa în perioada 1774–1918, prezentându-se statutul său socio-cultural și politic, societatea vremii și influențele care s-au exercitat asupra sa, de cele mai multe ori într-un mod violent din pricina excesului de zel al celor nemulțumiți de forța pe care o avea limba română. Era acesta un motiv de îngrijorare pentru cei care, deși oficial „conduceau” Bucovina, simțeau că nu vor putea avea niciodată deplinul control al unei națiuni ce își păstra integritatea conștiinței de sine. Iar pilonul de susținere era și este încă limba română.

Dincolo de criteriul cronologic, absolut necesar într-o lucrare ca cea a domnului Gheorghe Moldoveanu statutul limbii este prezentat în trei etape distincte: 1) 1774–1785 – *perioada guvernământului militar*, 2) 1786–1861 – *sub administrație galițiană* și 3) 1861–1918 – *Bucovina, Ducat autonom*, identificăm încă un filtru prin care autorul trece întregul material documentar și anume factorii care pot influența statutul unei limbi: factorul demografic, factorul educațional, factorul con-

fesional, factorul politic, factorul cultural. O carte în care să se ofere informații referitoare la toate acestea nu poate fi decât o adevărată piatră de încercare pentru un cititor neexperimentat. Efortul este însă pe deplin răsplătit, lectura oferind un tablou complet al unei etape din existența limbii române în Bucovina.

Cartea ne propune atenției foarte multe date (rezultate ale recensămintelor, anii de apariție a unor publicații, legi etc.) care sunt, evident, greu de reținut, dar care sunt absolut necesare atingerii scopului urmărit de autor: *evidențierea obiectivă a condițiilor în care a evoluat limba română în Bucovina*. Ceea ce este însă ușor de reținut este ideea reflectării realității istorice în creația literară populară și cultă. Istoria a fost crudă cu românii din Bucovina: numele lor, ale copiilor și chiar ale satelor au fost schimbate, nu au mai avut dreptul de a învăța limba maternă la școală, la biserică nu au mai avut posibilitatea de a asculta slujba în limba strămoșilor. Toate aceste dureri ale poporului român se regăsesc în creațiile literare amintite și chiar citate de Gheorghe Moldoveanu.

În partea finală a lucrării, situată sugestiv sub semnul întrebării (*Epilog?*), este abordată problema denumirii care a fost dată limbii române vorbite în Bucovina. „grai bucovinean“ (adică o subdiviziune a limbii române care prezintă o serie de trăsături comune cu graiul maramureșean), „*dialect bucovinean*“ (rezultat al conviețuirii multietnice și multilingvistice din Bucovina).

Îmbinând atent opinia filologului cu opinia românului care analizează soarta mai mult sau mai puțin favorabilă a propriei limbi, Gheorghe C. Moldoveanu ne oferă o parte din ceea ce ar trebui să știm cu toții: istoria limbii române, parte integrantă a istoriei neamului nostru.

FELICIA VRÂNCEANU

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale sau eseuri, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, precum și materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum douăzeci și cinci de pagini dactilografiate la două rânduri (intervale), sau culese la calculator, cu un scurt rezumat (zece rânduri) în limba română sau engleză. Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare. Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.

*
* *
*

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se trimite la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua.

Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactare computerizată:

Editura INFO-TEAM Ltd.

Tel.: 230 51 88

Fax: 230 51 89

Tiparul executat la
Tipografia ARC 2000

Tel: 313.85.51

ISSN 1222-5606